

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Έμφυλη Ελλάδα: Ιατρικοποίηση, γονιμότητα και αναπαραγωγή
στον λόγο του διαδικτύου.

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αθανασία Κατσικώρη

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Αλεξάνδρα Χαλκιά, Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο
(Επιβλέπουσα)

Χαράλαμπος Οικονόμου, Καθηγητής, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον Πανεπιστήμιο
Παναγιώτα Γεωργοπούλου, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειον
Πανεπιστήμιο

Copyright © Αθανασία Κατσικώρη, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά την κα. Αλεξάνδρα Χαλκιά, επιβλέπουσα της παρούσας εργασίας, για την υποστήριξη και τη βοήθεια που μου πρόσφερε μέσα από τις καίριες επισημάνσεις, συμβουλές, συζητήσεις, αλλά και την σχολαστική ματιά της πάνω στο περιεχόμενο της έρευνας.

Επίσης, ευχαριστώ τους φίλους μου Γεωργία, Εύη, Αλεξία και Θανάση για την ηθική υποστήριξή τους και για την έμπρακτη βοήθεια που μου πρόσφεραν μέσα από τις συζητήσεις μας πάνω στο θέμα της έρευνάς μου. Επιπλέον, ευχαριστώ την οικογένειά μου για την ηθική υποστήριξη και τη συμπαράστασή τους.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Οικονόμου Χαράλαμπο για τη συμμετοχή του στην επιτροπή, αλλά και την κα. Παναγιώτα Γεωργοπούλου για τον ίδιο λόγο, αλλά και για όσα αποκόμισα από τη συμμετοχή μου στα μαθήματά της κατά τη διάρκεια του μεταπτυχιακού.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΚΑΙ ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	12
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ	13
Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΟ	19
ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ	24
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	29
ΤΟ ΥΛΙΚΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	29
ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ	31
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	32
Η ΑΝΑΛΥΣΗ	34
ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΣΕ ΑΡΘΡΑ ΕΚΛΑΪΚΕΥΜΕΝΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΥ ΤΥΠΟΥ	34
ΕΠΙΤΑΓΗ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ	34
<i>Η ηλικία ως μέσο λήψης αποφάσεων.</i>	35
<i>Η οικογένεια και το παιδί ως «επίτευγμα».</i>	39
Η ΓΝΩΣΗ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΜΗ! – ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ «ΑΓΝΟΙΑΣ» ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	43
<i>Η «σωστή» επιλογή γιατρού.</i>	45
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΩΣ «ΑΣΘΕΝΕΙΣ» ΚΑΙ Η ΙΑΤΡΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ	47
Η ΘΕΑΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ	51
«ΟΡΑΤΟΤΗΤΑ» ΚΑΙ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΙ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΛΟΓΟ	54
ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ ΣΤΗ ΒΙΝΤΕΟΣΚΟΠΗΜΕΝΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ «ΥΠΟΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑ, ΥΠΟΓΕΝΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟ»	60
Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΑΓΝΟΙΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ	63
ΙΑΤΡΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ	69
<i>Το σχήμα της Ελληνίδας ως «ανώριμη».</i>	69
<i>Η «ασθενικότητα» των σωμάτων.</i>	72
Η «ΕΠΙΛΟΓΗ» ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ	73
<i>Το δημογραφικό ως «έμφυλο πρόβλημα».</i>	74
<i>Ο ρόλος της ηλικίας.</i>	81
<i>Η σκιαγράφηση των Ελληνίδων ως «εγωίστριες».</i>	83
ΟΡΑΤΑ ΚΑΙ ΜΗ ΟΡΑΤΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ	87
<i>Το «επίμαχο» βίντεο</i>	90
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	91

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	97
ΠΗΓΕΣ	97
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ	101
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	103
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	104

Περίληψη

Η παρούσα εργασία, εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους τα έμφυλα υποκείμενα «Ελληνίδες», συγκροτούνται και αναπαρίστανται μέσα από εκλαϊκευμένους επιστημονικούς λόγους του διαδικτύου, σχετικούς με τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Μέσα από μία μεταδομιστική φεμινιστική θεωρητική προσέγγιση, γίνεται κριτική ανάλυση λόγου σε (59) άρθρα των τριών δημοφιλέστερων ελληνικών ενημερωτικών ιστοσελίδων ιατρικού και επιστημονικού περιεχομένου, κατά το χρονικό διάστημα από 01/01/2021 έως 28/02/2022, καθώς επίσης και σε μια διαδικτυακή εκδήλωση με θέμα τη γονιμότητα, την υπογονιμότητα και το δημογραφικό. Η παρούσα έρευνα ιχνηλατεί κεντρικές δυναμικές των αναπαραστάσεων. Μέσα από τους λόγους που εξετάστηκαν, ερευνάται το αν και με ποιους τρόπους δημιουργούνται ιεραρχήσεις μεταξύ των υποκειμένων μέσα από τις οποίες κάποια σώματα παρουσιάζονται ως περισσότερο «σημαντικά» βάσει του τρόπου επιτέλεσης του φύλου τους. Ένα είδος ανισότητας που διερευνά η παρούσα έρευνα αφορά την κατηγοριοποίηση των υποκειμένων «Ελληνίδες» με κριτήριο το εάν έχουν τεκνοποιήσει ή όχι. Δηλαδή, με βάση αυτό το κριτήριο επιχειρείται να εντοπισθεί αν υποκείμενα τα οποία δεν έχουν τεκνοποιήσει, μπορεί να αποκλείονται ή να ωθούνται σε μια «παραμεθόρια ζώνη» του κοινωνικού πεδίου. Ένα ακόμη ερώτημα που εξετάζεται είναι πώς αναπαρίσταται η γυναίκα, ως έχουσα καταστατική ιδιότητα την βιολογική αναπαραγωγή, στον συγκεκριμένο τόπο του λόγου το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και εάν και πώς αποτυπώνεται κάποια επένδυση εθνικιστικών προταγμάτων στο συγκεκριμένο τόπο του λόγου. Ένας ακόμη στόχος της παρούσας εργασίας, αποτελεί η ανίχνευση του τρόπου λειτουργίας των σχέσεων εξουσίας, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από αυτό το πεδίο του επιστημονικού λόγου.

Λέξεις κλειδιά: Ελληνίδες, κριτική ανάλυση λόγου, φύλο, τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, έθνος

Abstract

This thesis examines the ways in which gendered subjects "Greekwomen" are constituted and represented through popularized scientific discourses, related to female fertility and assisted reproduction technologies, on the internet. Through a post-structural theoretical approach, a critical analysis of discourse is carried out in (59) articles of the three most popular Greek information websites of medical and scientific content, during the period 01/01/2021 to 28/02/2022, as well as on an online lecture on fertility, infertility and demographics. The present research traces significant dynamics of representations. Through the reasons examined, it is investigated whether and by which ways hierarchies are created between subjects, through which some bodies are presented as more "important" based on the way their gender is performed. A type of inequality that this research explores concerns the categorization of "Greek- women" subjects based on whether they have given birth or not. That is to say, based on this criterion an attempt is made to identify whether subjects who have not procreated may be excluded or pushed into a "border zone" of the social field. Another question that is examined is how the woman, having the constitutional status of biological reproduction, is represented in the specific place of the discourse in the specific period of time and if and how some investment of nationalist agendas is reflected in the particular place of the discourse. Another goal of this work is to detect the functioning of power relations, as they are expressed through this field of scientific discourse.

Key words: Greek women, Critical discourse analysis, gender, assisted reproduction technologies, nation

Εισαγωγή

Η γυναικεία γονιμότητα και ότι έχει να κάνει με αυτή, αποτελεί ένα πεδίο, το οποίο τις τελευταίες δεκαετίες, βρίσκεται σε μόνιμη βάση προς συζήτηση σε χώρες του Δυτικού και μη, κόσμου. Ταυτόχρονα, στη βάση αυτής της συζήτησης, τα αναπαραγωγικά δικαιώματα των γυναικών βρίσκονται μονίμως υπό άμεση ή έμμεση απειλή. Αναπαραγωγικά δικαιώματα των γυναικών, τα οποία για τις χώρες της Δύσης τουλάχιστον, για πολλά χρόνια θεωρούταν «λυμένα», ξαναμπαίνουν στο τραπέζι και τίθενται υπό αμφισβήτηση, ενώ πολλές είναι και οι περιπτώσεις κατά τα τελευταία έτη, που αυτά καταργούνται. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελούν οι ΗΠΑ, όπου μετά την ακύρωση της απόφασης «Roe v. Wade»¹ και την απαγόρευση των αμβλώσεων σε πολλές πολιτείες των ΗΠΑ, βλέπουμε ότι δεν μπορούμε να θεωρούμε ως δεδομένα ακόμα και θεμελιώδη ατομικά δικαιώματα (ΗΠΑ: Ανατράπηκε το συνταγματικό δικαίωμα στην άμβλωση – Λεπτό προς λεπτό όλες οι εξελίξεις, *Η Καθημερινή*, 24.06.2022). Επίσης και σε ευρωπαϊκές χώρες, όπως για παράδειγμα στην Πολωνία και στη Μάλτα, βλέπουμε να αμφισβητούνται και να διακυβεύονται αντίστοιχα γυναικεία δικαιώματα σχετικά με την γυναικεία αναπαραγωγή, διαμέσου περιοριστικών προς αυτά νόμων (Πολωνία: όχι άλλοι θάνατοι λόγω του περιοριστικού νόμου για τις αμβλώσεις, *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*, 11.11.2021· Η Μάλτα αναθεωρεί το νομοθετικό πλαίσιο για τις αμβλώσεις, *EURACTIV.com*, 18.11.2022· Διαδηλώσεις στο Δουβλίνο υπέρ της χαλάρωσης του νόμου για τις αμβλώσεις, *EURACTIV.com*, 31.10.2022).

Στην Ελλάδα, αν και τα αναπαραγωγικά δικαιώματα των γυναικών είναι θεσμικά κατοχυρωμένα και προστατεύονται από την ισχύουσα νομοθεσία, βλέπουμε να αναπτύσσονται τα τελευταία χρόνια συντηρητικές θέσεις, οι οποίες προσπαθούν να ανοίξουν συζητήσεις γύρω από τα θέματα αυτά. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η θέσπιση «μέρας αγέννητου παιδιού»² από την ελληνορθόδοξη εκκλησία, η εμφάνιση κινημάτων υπέρ της προστασίας του «αγέννητου παιδιού»³, αλλά και

---

¹ Η υπόθεση «Roe v. Wade», αφορά μια δικαστική απόφαση-ορόσημο του 1973 στις ΗΠΑ, όπου βάσει αυτής, η άμβλωση κατά το πρώτο τρίμηνο της εγκυμοσύνης έγινε νόμιμη σε όλες τις ΗΠΑ. (Roe v Wade: What is US Supreme Court ruling on abortion?, *BBC.com*, 24.06.2022).

² Με απόφαση της Ιεράς Συνόδου της εκκλησίας της Ελλάδας από 09.07.2019, καθιερώθηκε η πρώτη Κυριακή μετά τα Χριστούγεννα ως ημέρα αφιερωμένη στην προστασία της ζωής του Αγέννητου Παιδιού (Η Ιερά Σύνοδος καθιέρωσε την “Ημέρα του Αγέννητου Παιδιού”, *Ορθοδοξία. Διεθνές Πρακτορείο Εκκλησιαστικών Ειδήσεων*, 25.07.2019).

³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το κίνημα «Αφήστε με να ζήσω», το οποίο σύμφωνα με τις θέσεις που έχει ανακτήσει στην ιστοσελίδα του, «είναι ένα κίνημα Υπέρ της Ζωής του Αγέννητου παιδιού (Pro-life). Βασική αρχή του κινήματος «Αφήστε με να ζήσω!» είναι η επιστημονική θέση ότι αρχή της ανθρώπινης ζωής είναι η πρωταρχική στιγμή της σύλληψης (δηλ. της γονιμοποίησης του

δημόσιες θέσεις πολιτικών προσώπων⁴ που τάσσονται ανοιχτά υπέρ της αμφισβήτησης των γυναικείων αναπαραγωγικών δικαιωμάτων. Παράλληλα, στη δημόσια σφαίρα της χώρας, παρατηρείται έντονη ανάπτυξη λόγων για τη γυναικεία γονιμότητα, οι οποίοι, σύμφωνα με αυτούς που τους εκφέρουν, δεν τάσσονται κατά των αναπαραγωγικών δικαιωμάτων της γυναίκας, αλλά τίθενται υπέρ αυτής. Αυτό το μέρος των λόγων, προέρχεται πολύ συχνά από ιατρούς και άλλους επιστήμονες, οι οποίοι ενημερώνοντας τα έμφυλα υποκείμενα γυναίκες για τη φυσιολογία του αναπαραγωγικού τους συστήματος, τη γονιμότητα και την υπογονιμότητά τους, αλλά και για νέες ιατρικές μεθόδους και τεχνολογίες αναπαραγωγής, θεωρούν ότι τις αφυπνίζουν καθώς συμβάλουν στην «αντιμετώπιση» της υπογονιμότητάς τους.

Το «1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Γονιμότητας και Αναπαραγωγικής Αυτονομίας: Ορια και Επιλογές»⁵ που επρόκειτο να πραγματοποιηθεί στις 2-4 Ιουλίου 2021 στα Ιωάννινα, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αντίστοιχου τόπου επιστημονικών λόγων. Το συνέδριο αυτό, όπως προαναφέρθηκε, δεν πραγματοποιήθηκε. Η ακύρωσή του έγινε εξαιτίας κριτικών που δέχθηκε το διαφημιστικό του βίντεο⁶, σύμφωνα με τις οποίες, τόσο το διαφημιστικό βίντεο, όσο και το ίδιο το συνέδριο αναπαρήγαγαν αναχρονιστικές, σεξιστικές, σκοταδιστικές και μισογυνιστικές θέσεις (Συνέδριο Γονιμότητας: Οργή για το σεξιστικό βίντεο - Αποσύρονται οι συμμετοχές, *Ieidiseis*, 13.06.2021· Ακυρώθηκε το αναχρονιστικό συνέδριο γονιμότητας, *Εφημερίδα Των Συντακτών*, 14.06.2021). Επιπλέον κριτικές που δέχθηκε, αφορούσαν τον τρόπο αναπαράστασης των γυναικών μέσα από το διαφημιστικό βίντεο, αλλά και από το πρόγραμμά του, σύμφωνα με τις οποίες, οι γυναίκες αναπαρίστατο ως «αναπαραγωγικές μηχανές». Από την πλευρά τους, οι διοργανωτές του Συνεδρίου υποστήριζαν ότι οι κριτικές που δέχθηκαν ήταν άτοπες και ότι μοναδικός στόχος τους ήταν να ενημερώσουν τις γυναίκες για θέματα γονιμότητας, υπογονιμότητας και για

ωαρίου από το σπερματοζώαριο). [...] Οποιαδήποτε καταστροφική δράση επί της ανθρώπινης ζωής, είτε άμεσα με τη μορφή μηχανικής ή χημικής ή άλλης[...]η οποία οδηγεί σε καταστροφή και τερματισμό της ζωής του, συνιστά αφαίρεση ανθρώπινης ζωής και είναι πράξη που προσβάλλει άμεσα το βασικό ανθρώπινο δικαίωμα στη ζωή». Βλ. σχετ. <https://afistemenaziso.gr>

⁴ Για παράδειγμα, ο επικεφαλής του κόμματος «Ελληνική Λύση» Κ. Βελόπουλος, ζήτησε από το βήμα της Ολομέλειας της ελληνικής Βουλής, τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στη χώρα μας προκειμένου να αποφασιστεί κατά πόσο θα έχουν οι γυναίκες δικαίωμα στην άμβλωση. (Ο Βελόπουλος ζητά δημοψήφισμα για τις αμβλώσεις: «Όσοι είναι υπέρ των εκτρώσεων έχουν ήδη γεννηθεί», *Iefimerida*, 28.06.2022).

⁵ Για πληροφορίες σχετικά με το συνέδριο, τους διοργανωτές, την οργανωτική επιτροπή, την επιστημονική ομάδα και πρόγραμμά του βλ. https://mdcongress.s3.eu-west-1.amazonaws.com/assets/wp/uploads/2021/05/Prokatarktiko-program_1o-Gonimotitas.pdf.

⁶ Διαθέσιμο στο : <https://www.youtube.com/watch?v=4bJvRXygk8M>

τον ρόλο που «παίζει» η ηλικία σε αυτά, ενώ τόνιζαν ότι δεν είχαν σκοπό να προσβάλουν τις γυναίκες και ότι ο σκοπός τους ήταν «αγαθός» (Κώστας Πάντος: Τι απαντά για το σποτ του συνεδρίου γονιμότητας, *Τα Νέα*, 13.06.2021). Ένα ερώτημα που αναδύεται εδώ, είναι το πώς ένα επιστημονικό συνέδριο «διαβάζεται» με τόσο διαφορετικούς τρόπους από την ελληνική κοινωνία. Ασχέτως με την απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα, αυτό που διαπιστώνουμε είναι ότι ένα επιστημονικό γεγονός αποτελεί τόπο πάνω στον οποίο, διαμέσου των λόγων, αναπαράγονται υποκειμενικότητες και δομούνται ιεραρχήσεις υποκειμένων. Στην περίπτωση αυτή, οι λόγοι αφορούσαν τους τρόπους αναπαράστασης των υποκειμένων «Ελληνίδες».

Οι λόγοι (ανα)παράγουν συγκεκριμένες θέσεις, πολιτικές και ιδεολογίες και εν τέλει, κατασκευάζουν τα ίδια τα υποκείμενα. Υπάρχει πλήθος μελετών που εξετάζουν έμφυλους τρόπους αναπαράστασης των υποκειμένων μέσα από ιατρικούς και επιστημονικούς λόγους ή γενικότερα μέσα από λόγους σχετικούς με τα θέματα αυτά (Martin, [1991]2006· Shai, Koffler & Hashiloni-Dolev, 2021· Hudson, 2021). Η Χαλκιά (2011), έχοντας ως στόχο την κατανόηση της διάστασης του φύλου στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, εξέτασε μέσα από το πρίσμα μεταδομιστικών φεμινιστικών θεωρήσεων, παραθέματα δημοσιευμάτων του ημερήσιου ελληνικού Τύπου σχετικών με τις νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής (σ. 103). Μέσα από την ανάλυσή της, έδειξε ότι οι αναπαραστάσεις των συγκεκριμένων τεχνολογιών «λειτουργούν ως κομβικής σημασίας για την δημιουργία των ίδιων των υποκειμένων «άνδρα»- «γυναίκας» «Έλληνα» –«Ελληνίδα», που αναγνωρίζονται ως φυσικοί και μη προβληματικοί όροι και πάντως σίγουρα όχι ως απολήξεις και φορείς εξουσίας» (σ. 122-123). Επιπλέον, μέσα από την ανάλυσή του συγκεκριμένου υλικού, έδειξε ότι και αυτοί οι περικαλυμμένοι από «επιστημονικότητα» λόγοι, συμβάλουν στην παραγωγή ιεραρχήσεων και ανισοτήτων καθώς φάνηκε να φυσικοποιούνται πολύ συγκεκριμένα είδη υποκειμένων καθώς επίσης και πολύ συγκεκριμένα σχήματα οικογένειας.

Επίσης, η Hudson (2021), εξετάζοντας κείμενα (ιατρικά, ιστορικά κ.α.) σχετικά με την ενδομητρίωση, βρήκε ότι οι σχετικοί με αυτή λόγοι, ενσωματώνουν ορισμένες μορφές γνώσης και ότι αποσιωπούν ή περιθωριοποιούν κάποιες άλλες. Μέσα από την έρευνά της, έδειξε ότι τα συμπτώματα της συγκεκριμένης ασθένειας αναπαρίστανται και ταξινομούνται ως «προβλήματα των γυναικών», κάτι που την καθιστά σχεδόν «αόρατη» από την ευρύτερη κοινωνία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι λόγοι γύρω από αυτή, να λειτουργούν ενεργά στο να φιμώνουν τις εμπειρίες των γυναικών με πολύ

άμεσο τρόπο (Hudson, 2021). Μια ακόμη έρευνα που εξετάζει και αναλύει τους έμφυλους τρόπους αναπαράστασης των υποκειμένων μέσα από επιστημονικούς λόγους, είναι αυτή των Shai, Koffler και Hashiloni-Dolev (2021), οι οποίοι ανέλυσαν δημοσιεύσεις της «IGM»⁷ και δηλώσεις της πολιτικής της σε επιστημονικά περιοδικά και δημοφιλή μέσα ενημέρωσης. Έδειξαν ότι η Ιατρική Φύλου, μέσα από τους ιατρικούς και γενικότερα επιστημονικούς λόγους, ενώ προάγει ορισμένες πτυχές της γυναικείας υγείας, ταυτόχρονα επιβεβαιώνει συντηρητικές θέσεις για το φύλο, κάτι που μπορεί να χρησιμεύσει για να δικαιολογήσει τις διακρίσεις σε βάρος γυναικών. Επιπλέον, όπως βρήκαν, οι λόγοι που αναπτύσσονται από τους ιατρούς, υποστηρίζουν ένα δυαδικό σχήμα των φύλων με διαφορετικές βιολογικές ιδιότητες, ενώ παραβλέπουν τα στοιχεία που δείχνουν ότι η βιολογική πραγματικότητα είναι πιο περίπλοκη (Shai, Koffler & Hashiloni-Dolev, 2021).

Κατόπιν τούτων, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική η μελέτη επιστημονικών λόγων, οι οποίοι περικλειόμενοι υπό το κάλυμμα της επιστημονικής «αλήθειας» και «αυθεντίας» κατασκευάζουν τα έμφυλα υποκείμενα. Επίσης, κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικό να αναλυθούν αυτού του τύπου οι λόγοι την παρούσα χρονική περίοδο, που όπως είδαμε διακυβεύονται τα γυναικεία δικαιώματα σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά και στην Ελλάδα ειδικότερα. Κινούμενη σ' αυτά τα πλαίσια, η παρούσα εργασία επιχειρεί να εντοπίσει τους τρόπους με τους οποίους τα έμφυλα υποκείμενα «Ελληνίδες», συγκροτούνται και (ανα)παράγονται μέσα από εκλαϊκευμένους επιστημονικούς λόγους του διαδικτύου, σχετικούς με τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Συγκεκριμένα, γίνεται κριτική ανάλυση λόγου σε άρθρα των τριών δημοφιλέστερων ελληνικών ενημερωτικών ιστοσελίδων ιατρικού και επιστημονικού περιεχομένου, κατά το χρονικό διάστημα από 01/01/2021 έως 28/02/2022, καθώς επίσης και σε μια διαδικτυακή εκδήλωση με θέμα τη γονιμότητα, την υπογονιμότητα και το δημογραφικό.

Ένα αφετηριακό ερώτημα που τέθηκε και για το οποίο η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να φωτίσει ορισμένες από τις πτυχές του, αφορά το πώς στην Ελλάδα τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο και μέσα από αυτό τον τόπο του εκλαϊκευμένου επιστημονικού δημόσιου λόγου κατασκευάζεται η Ελληνίδα ως κοινωνικό και εθνικό υποκείμενο, με κύριο κριτήριο τις αναπαραγωγικές της λειτουργίες. Επίσης μέσα από

---

⁷ International society for gender medicine : Διεθνής Κοινότητα για την Ιατρική Φύλου.

τα ψήγματα λόγων που εξετάστηκαν, ερευνάται το αν και με ποιους τρόπους δημιουργούνται ιεραρχήσεις μεταξύ των υποκειμένων, μέσα από τις οποίες κάποια σώματα παρουσιάζονται ως περισσότερο «σημαντικά» βάσει του τρόπου επιτέλεσης του φύλου τους, ενώ αντίθετα, κάποια σώματα περιθωριοποιούνται και αξιολογούνται ως κατώτερα (Μπάτλερ, [1993] 2008). Ένας ακόμη στόχος της παρούσας εργασίας, αποτελεί η ανίχνευση του τρόπου λειτουργίας των σχέσεων εξουσίας, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από αυτό το πεδίο του επιστημονικού λόγου. Η ανάλυση όλων αυτών τίθεται σε σχέση με εθνικιστικά διακυβεύματα περί επιβίωσης του ελληνικού έθνους αλλά και περί αποκλεισμού κάποιων υποκειμένων από αυτό.

Χάρτης της εργασίας

Η παρούσα εργασία χωρίζεται τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος της, αφορά την παρουσίαση της βιβλιογραφικής επισκόπησης, όπου παρουσιάζονται έρευνες, άρθρα και γενικότερα το θεωρητικό πλαίσιο που χρησιμοποιήθηκε. Το τελευταίο, αφορά μελέτες μέσα από τις οποίες εξετάζονται το φύλο, το έθνος, η σεξουαλικότητα, η σχέση του φύλου με τις επιστήμες, καθώς επίσης και ο κόμβος που αυτά συσχετίζονται.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο μέρος της εργασίας, περιγράφεται το υλικό που εξετάστηκε, ο τρόπος επιλογής του, ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν, καθώς επίσης και η μεθοδολογία που ακολουθεί η παρούσα έρευνα. Κατόπιν, στο τρίτο μέρος της εργασίας, γίνεται κριτική ανάλυση λόγου του υλικού. Η ανάλυση του υλικού αναπτύσσεται σε δύο υποκεφάλαια. Το πρώτο υποκεφάλαιο αφορά την ανάλυση λόγου σε άρθρα τριών ενημερωτικών ιστοσελίδων ιατρικού περιεχομένου (Onmed.gr, Iatronet.gr και Υγείαμου), η θεματική των οποίων αφορά τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο, γίνεται ανάλυση λόγου στη βιντεοσκοπημένη εκδήλωση της «Σχολή Γονέων-Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κατερίνης» με τίτλο «Υπογεννητικότητα, Υπογονιμότητα, Δημογραφικό». Στο τελευταίο μέρος της εργασίας, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε, καθώς επίσης εξετάζονται ερωτήματα, προβληματισμοί και δυναμικές που προέκυψαν από το υπό εξέταση υλικό.

Βιβλιογραφική επισκόπηση

Η γυναίκα και το γυναικείο φύλο, είτε ως βιολογικό (sex), είτε ως κοινωνικό (gender), απασχόλησε και απασχολεί πολλούς επιστήμονες, θεωρητικούς και φεμινίστριες, και αποτελεί αντικείμενο μελέτης τους⁸. Τα άτομα, από έμβρυα ακόμη, αλλά και από τη στιγμή της γέννησής τους, ταξινομούνται είτε ως αρσενικά, είτε ως θηλυκά και με βάση αυτό το διαχωρισμό, αλλά και τα εκάστοτε ιστορικά και πολιτισμικά πλαίσια, τους προσδίδονται συγκεκριμένα χαρακτηριστικά «συμβατά» με το φύλο τους. Στις δυτικές κοινωνίες της ύστερης νεωτερικότητας, το κανονιστικό σχήμα του φύλου αποτελεί το δίπολο άντρας/γυναίκα και ο κανονιστικός σεξουαλικός προσανατολισμός είναι προς το αντίθετο φύλο. Σύμφωνα με τις ετεροκανονιστικές⁹ αυτές θέσεις κατά τις οποίες οργανώνονται οι κοινωνίες, η μόνη επιτρεπτή φυσική κατάσταση για τα υποκείμενα εμφανίζεται να είναι η αναπαραγωγική ετεροφυλοφιλία (Χαλκιά, 2012, σ. 218-220).

Τα παγιωμένα επικρατούντα διπολικά σχήματα ως προς τα φύλα, τη σεξουαλικότητα και τον τρόπο επιτέλεσής τους, αλλά και οι «ανεξάρτητοι» και «αντικειμενικοί» επιστημονικοί λόγοι που παράγουν διάφορες «αλήθειες» και καθεστώτα αλήθειας γύρω από τη βιολογία και τα «φυσικά» χαρακτηριστικά των φύλων είναι προβληματικά. Αυτό συμβαίνει γιατί οι λόγοι της ιατρικής και της επιστήμης δεν είναι ανεξάρτητοι, αλλά διαμορφώνονται από τα εκάστοτε ιστορικά/κοινωνικά/πολιτισμικά πλαίσια και στη συνέχεια διαμορφώνουν τα υποκείμενα στα οποία απευθύνονται. Η Donna Haraway ([1991]2014, σ. 307), υποστηρίζει ότι τα σώματα είναι πάντοτε ιστορικά προσδιορισμένα και αντικείμενα γνώσης, αλλά και ο ιστορικός ο Thomas Laqueur ([1990]2003), καταδεικνύει ότι το μοντέλο του φύλου που χρησιμοποιείται σήμερα από τις επιστήμες, δηλαδή η ύπαρξη δύο διαφορετικών σωματικών μορφολογιών (ανδρική και γυναικεία), είναι ιστορικά διαμορφωμένο και επικρατεί στη Δύση από τον Διαφωτισμό και έπειτα.

---

⁸ Ενδεικτικά ορισμένοι από αυτούς: Connell, R, Butler J, Julia Kristeva, ο Luce Irigaray, Simone de Beauvoir, A, Fausto Sterling κ.α.

⁹ Η ετεροκανονικότητα είναι μια κοινωνική κατάσταση κατά την οποία η μόνη «φυσική» και επιτρεπτή κατάσταση για τα υποκείμενα είναι η ετεροφυλοφιλία. Επίσης οι θεσμοί και οι πολιτικές των κοινωνιών, στα πλαίσια της ετεροκανονικότητας, αναπτύσσονται και εφαρμόζουν πολιτικές γύρω από την υποχρεωτική ετεροφυλοφιλία, η οποία στα πλαίσια της ετεροκανονικότητας θα πρέπει να είναι και αναπαραγωγική (Χαλκιά, 2011, σ.34).

Ο Foucault (2011), στον πρώτο τόμο της ιστορίας της σεξουαλικότητας, εντόπισε ορισμένες από τις τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν από το νεωτερικό λόγο για την άσκηση εξουσίας μέσα από το λόγο και ιδιαίτερα τον ιατρικό λόγο. Αυτές ήταν: α) «η υστερικοποίηση του γυναικείου σώματος», όπου το γυναικείο σώμα απαξιώθηκε και η γυναίκα πείσθηκε από τον ψυχιατρικό λόγο ότι έχει κάποιου είδους «ψυχολογικό πρόβλημα» και είναι «υστερική», β) η «παιδαγωγικοποίηση της παιδικής σεξουαλικότητας», γ) «η κανονικοποίηση των διαγωγών τεκνοποίησης», όπου τα ζευγάρια βρέθηκαν να έχουν «ευθύνη» απέναντι στο κοινωνικό σώμα και η αναπαραγωγική διαδικασία κανονικοποιήθηκε και δ) «η ψυχιατρικοποίηση των διεστραμμένων ηδονών», όπου εδώ ο λόγος παρήγαγε και υπέδειξε ποια ορίζονται ως κανονικά και ποια ως «μη κανονικά» υποκείμενα (Foucault, 2011, σ.121-123). Σε κάθε περίπτωση, για να υποστηριχθούν αυτές οι τακτικές, απαραίτητος ήταν ο λόγος και η γνώση πάνω στα υποκείμενα. Γίνεται εμφανής η σχέση που υπάρχει μεταξύ της γνώσης, της εξουσίας και του σώματος και το πώς η σεξουαλικότητα εμφανίζεται ως ένα πεδίο άσκησης της εξουσίας. Μέσω αυτού του πεδίου άσκησης εξουσίας, τα σώματα πειθαρχούν και ελέγχονται από την εξουσία¹⁰.

Πολλές επίσης ήταν οι φεμινίστριες και οι θεωρητικοί που μελέτησαν ιστορικά τη σχέση των φύλων με την ιατρική και γενικότερα με την επιστήμη (Ehrenreick&English, [1973]2016· Federici, [2004]2020· Laqueur, [1990]2003). Οι B.Ehrenreick και D.English (2016) παρουσίασαν την ιστορία του ιατρικού κατεστημένου κατά τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα και ανέδειξαν το πώς μέσα από ιατρικούς λόγους και πρακτικές στενά συνδεδεμένους με το σεξισμό, πλάστηκαν ιστορικά τα υποκείμενα γυναίκες. Εξέτασαν τις γυναίκες της ανώτερης, μεσαίας και εργατικής τάξης στις πόλεις των Η.Π.Α. και τις σχέσεις αυτών με την ιατρική και τους ιατρούς. Ανέδειξαν το πώς μέσα από ιατρικούς λόγους και πρακτικές οι γυναίκες της ανώτερης και μεσαίας τάξης θεωρήθηκαν νοσούσες, ενώ αυτές της εργατικής τάξης νοσηρές και επικίνδυνες για τη δημόσια υγεία, αλλά και το πώς

---

¹⁰ Ο Foucault ανέπτυξε την έννοια της «βιοεξουσίας» κατά την οποία το σώμα θεάται ως μια μηχανή που πρέπει να γυμναστεί και να αυξήσει τις ικανότητές της στο μέγιστο και έτσι να γίνει «χρήσιμο» σώμα για το καπιταλιστικό σύστημα. Τα σώματα ελέγχονται με διάφορους μηχανισμούς και γίνονται θεατά ως είδη. Ελέγχεται ο πολλαπλασιασμός τους, η θνητότητά τους, η διάρκεια ζωής τους κ.ο.κ. και μέσα από αυτή τη σειρά παρεμβάσεων και ελέγχου των σωμάτων, οδηγούμαστε στην βιοπολιτική του πληθυσμού (Foucault, 2011, σελ.164-165). Δηλαδή, στις τεχνικές διαχείρισης και ρύθμισης της ζωής και του θανάτου των υποκειμένων από τη νεωτερική εξουσία, «τον τρόπο με τον οποίο επιχειρήθηκε, από τον 18ο αιώνα και μετά, να εξορθολογιστούν τα προβλήματα που έθεσαν στη διακυβερνησιακή πρακτική τα φαινόμενα που χαρακτήριζαν ένα σύνολο ζώντων συγκροτημένων σε πληθυσμό: υγεία, υγιεινή, γεννητικότητα, μακροζωία, φυλές[...]» (Foucault, 2012, σελ.289).

κλήθηκαν οι εκάστοτε γυναίκες να «παίξουν» τους αντίστοιχους ρόλους (Ehrenreick & English, 2016).

Πιο αναλυτικά, νοσούσες ήταν αυτές με τις οποίες ασχολήθηκαν περισσότερο οι γιατροί και τις παρουσίαζαν ως εύθραυστες, αδύναμες, φιλάσθηνες, συναισθηματικές κ.ο.κ. Η επικρατούσα θεώρηση της εποχής ήταν ότι η μήτρα και οι ωοθήκες μπορούσαν να εξουσιάζουν ολόκληρο το σώμα της γυναίκας, ενώ κατά τον 19^οαι. επικρατούσε η άποψη ότι η γυναικεία ψυχολογία λειτουργούσε σχεδόν αποκλειστικά σαν προέκταση της γυναικείας αναπαραγωγικότητας (Ehrenreick& English, 2016). Επιπλέον, την περίοδο εκείνη εμφανίσθηκε η υστερία, η οποία ως αποκλειστικά «γυναικεία» ασθένεια είχε γίνει εμμονή στους γιατρούς, ενώ «πρόσβαλε» κυρίως τις γυναίκες της μεσαίας και ανώτερης τάξης (Ehrenreick& English, 2016, σ.73) (Foucault, 2011, σ.140). Αρχικά στις αστικές και αριστοκρατικές οικογένειες, προβληματοποιήθηκε και ιατρικοποιήθηκε η γυναικεία σεξουαλικότητα και η «αργόσχολη» γυναίκα των αστικών και ανώτερων τάξεων, σταδιακά παρουσιάσθηκε ως «νευρική» γυναίκα, γεγονός που οδήγησε στην υστερικοποίησή της (Foucault, 2011, σ.121-122, 140-141). Η υστερία ως μη θανατηφόρα ασθένεια, απαιτούσε συνεχή ιατρική παρακολούθηση. Εύκολα γίνεται αντιληπτό το γεγονός ότι όλο αυτό λειτουργούσε ως επιχείρηση, όπου οι γυναίκες αποτελούσαν μόνιμους πελάτες και ανεξάντλητη πηγή εισοδημάτων προς τους γιατρούς-επιχειρηματίες. Κατ' αυτόν τον τρόπο πλάστηκαν οι γυναίκες της μεσαίας και ανώτερης τάξης και κλήθηκαν να «παίξουν» τον ρόλο τους «σωστά» και επαρκώς (Ehrenreick& English, 2016).

Αντίθετα, οι γυναίκες της εργατικής τάξης παρά τις πολλές ασθένειες που αντιμετώπιζαν, δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα και το χρόνο να απευθύνονται τόσο συχνά στους γιατρούς. Έτσι, δεν ακολούθησαν τη «μόδα» της γυναικείας ασθενικότητας και οι γιατροί δεν ασχολήθηκαν μαζί τους (Ehrenreick& English, 2016). Εκτός αυτών, υπήρχε και η έντονη ανησυχία των ανώτερων τάξεων ως προς την επίδραση των φτωχών στη δημόσια υγεία των πόλεων. Όπως τονίζουν οι Ehrenreick και English(2016), «αν η μεσοαστή και η πλούσια είχε πρόβλημα υγείας, η γυναίκα της εργατικής τάξης ήταν η ίδια πρόβλημα υγείας και ενώ τη μια την αναλάμβανε ο γιατρός, με την δεύτερη ασχολούταν αξιωματικός της δημόσιας υγείας» (σ.101-102). Ενώ οι μεν παρουσιάσθηκαν ως εύθραυστες, ασθενικές, με κάποιου είδους παιδικότητα και αφέλεια, οι δε εμφανίσθηκαν ως ιδιαίτερα δυνατές, με αντοχές, πονηρές και σαν «πρόβλημα» για τη δημόσια υγεία και εν γένει, για ολόκληρη την κοινωνία. Αυτές τις

αναπαραστάσεις σχετικά με τη γυναικεία φύση και ασθενικότητα που κυριαρχούσαν στο φαντασιακό της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου, τις βλέπουμε να αναπαράγονται συνεχώς μέσα από τον Τύπο της και τη λογοτεχνία εποχής.¹¹

Ο ιστορικός T. Laqueur (2003) μέσα από την έρευνά του, έδειξε ότι ο τρόπος με τον οποίο γινόταν αντιληπτά τα φύλα από την αρχαιότητα ακόμη, δεν ήταν κάτι «φυσικό» και οπωσδήποτε διαφέρει από το σύγχρονο φαντασιακό περί φύλων. Ανέδειξε ότι η συγκρότηση των φύλων δεν είναι αποκλειστικά μια βιολογική διαδικασία, αλλά πάντα συγκροτούνται κοινωνικά και πολιτισμικά, ανάλογα με το εκάστοτε ιστορικό πλαίσιο. Για παράδειγμα, από την κλασική αρχαιότητα έως τα τέλη του 17^{ου} αιώνα, επικρατούσε στους στοχαστές το μοντέλο του ενιαίου γενετήσιου φύλου και της ενιαίας σάρκας, όπου ο άνδρας δεν θεωρούνταν εκ διαμέτρου αντίθετος από τη γυναίκα, αλλά «τελειότερος» και πλήρως ολοκληρωμένο ανθρώπινο είδος σε σχέση με τη γυναίκα που θεωρούνταν κατά κάποιο τρόπο ως ημιτελής άνδρας (Laqueur, 2003, σ. 62-67). Όπως επισημαίνει ο Laqueur (2003) «Εκείνα που αποκαλούμε γενετήσιο και κοινωνικό φύλο, στην εποχή της Αναγέννησης προσδενόταν σε μια σφαίρα σημασιών από την οποία ήταν αδύνατο να διαφύγει κανείς προς ένα υποτιθέμενο βιολογικό υπόστρωμα» (σ. 184). Εν συντομία, μπορούμε να πούμε ότι ανέδειξε πως η ταξινόμηση των ανθρώπων σε φύλα αποτελεί μια πολύ συγκεκριμένη κοινωνική, πολιτισμική και πολιτική χειραγώγηση της ανθρώπινης βιολογίας (Γιαννακόπουλος, 2003).

Μια ακόμη σημαντική έρευνα που κινείται σε αυτά τα πλαίσια, είναι αυτή της E. Martin ([1991]2006), η οποία εξετάζοντας ιατρικά κείμενα (εγχειρίδια της ιατρικής σχολής, δημοσιευμένα επιστημονικά άρθρα της ιατρικής κτλ.) από το πανεπιστήμιο J. Hopkins των Η.Π.Α., ανέδειξε το γεγονός ότι οι βιολόγοι και οι γιατροί χρησιμοποιούσαν στις περιγραφές τους έμφυλα στερεότυπα, βάσει των οποίων ορίζεται πολιτισμικά το αρσενικό και το θηλυκό. Στις επιστημονικές περιγραφές του θηλυκού και του αρσενικού αναπαραγωγικού συστήματος και συγκεκριμένα στις περιγραφές ως προς το ωάριο και το σπερματοζωάριο, εντόπισε ότι αυτά παρουσιαζόταν με δύο τρόπους. Το σπερματοζωάριο περιγραφόταν ως δυναμικό,

---

¹¹ Συχνά στην «κλασική» λογοτεχνία οι γυναίκες παρουσιάζονται κατ' αυτό τον τρόπο. Χαρακτηριστικό παραδείγματα των πρώτων αποτελεί η ηρωίδα «Κάθριν» στο έργο «Ανεμοδαρμένα ύψη» (1847) της Εμίλυ Μπροντέ, ενώ των δεύτερων η ηρωίδα «Νανά» στο ομότιτλο έργο (1880) του Εμίλ Ζολά.

ενεργητικό και κατά κάποιο τρόπο η παραγωγή του από τους άρρενες ως επίτευγμα, ενώ αντίθετα το ωάριο ως παθητικό και «πρόβλημα» για τα θηλυκά υποκείμενα. Ο έτερος τρόπος περιγραφής τους, ήταν η παρουσίαση του ωαρίου ως πιο δυναμικού από το σπερματοζωάριο και ότι το δεύτερο «κινδύνευε» να πέσει στα «δίχτυα» του πρώτου και να παγιδευτεί από αυτό (Martin, 2006). Στις δύο αυτές περιπτώσεις περιγραφής των αναπαραγωγικών συστημάτων, αυτό που καταδεικνύεται είναι ότι αυτές γινόταν σύμφωνα με τα πολιτισμικά στερεότυπα για τα φύλα, ενώ ταυτόχρονα δεν είχαν κάποια ιατρική και βιολογική βάση. Ειδικότερα, στη μια περίπτωση οι περιγραφές αντιστοιχούσαν σε στερεότυπα κατά τα οποία η γυναίκα αναπαρίσταται ως «παθητική» που χρειάζεται κάποιον άνδρα να την «κατακτήσει», ενώ στη δεύτερη τα στερεότυπα που αναπαράγονταν ήταν αυτά που την παρουσιάζουν ως γυναίκα «αράχνη» και επικίνδυνη για τους άντρες, οι οποίοι θα έπρεπε να προσέχουν να μην «πιαστούν» στα δίχτυα της (Martin, 2006, σ. 318-320, 325-327).

Ως προς το ρόλο της βιολογίας, η βιολόγος A.Fausto-Sterling([1993] 2016), αμφισβητεί επίσης την «φυσικότητα» των σωμάτων και των φύλων. Υποστηρίζει ότι ιστορικά τα δύο φύλα δεν ήταν ποτέ αρκετά για να περιγράψουν την ανθρώπινη ποικιλία και ότι σύμφωνα με την επιστήμη δεν υπάρχει κάποιο ενιαίο βιολογικό μέτρο που τοποθετεί αδιαμφισβήτητα κάθε άτομο σε ένα από τα δύο φύλα (αρσενικό/θηλυκό) (Fausto-Sterling, 2018). Μέσα από την έρευνά της, έδειξε ότι υπάρχουν πολλές διαβαθμίσεις ανάμεσα στο θηλυκό και το αρσενικό και ότι τα φύλα είναι τουλάχιστον πέντε¹² (Fausto-Sterling, 2016). Για την Fausto-Sterling (2016) το σύστημα των δύο φύλων που είναι βαθιά ριζωμένο στις κοινωνίες δεν αρκεί για να καλύψει όλο το φάσμα της ανθρώπινης σεξουαλικότητας και προτείνει ως λύση, τη διάλυση του διπολικού σχήματος φύλου, μέσω του πολλαπλασιασμού των κατηγοριών του φύλου.

Επίσης, η J. Butler ([1990]2009), επέκρινε και αυτή τις παραδοσιακές αντιλήψεις για την πατριαρχία και για το φύλο και άσκησε κριτική στον φεμινισμό, γιατί αυτός υιοθετούσε κανονιστικές ιδέες περί υποκειμένου και ταυτότητας και με αυτό τον τρόπο αναπαρήγαγε και παρήγαγε αποκλεισμούς. Για την Butler (2009) η «γυναίκα» ως υποκείμενο, δεν είναι κάτι σταθερό και ακατάλυτο. Υποστηρίζει ότι δεν θα πρέπει να εξετάζεται το φύλο ως κάτι ενιαίο και ανεξάρτητο από άλλους παράγοντες, αλλά πάντοτε μέσα στην ιστορικότητά του και σε συνδυασμό με άλλους

---

¹² Οι κατηγορίες φύλων που περιγράφει η Fausto-Sterling, είναι μαζί με το αρσενικό και το θηλυκό, ο κάθε τύπος ίντερσεξ ατόμου: herm, merm και ferm. Βλ. (Fausto-Sterling, 2016, σ. 27, 42-43)

παράγοντες (φυλή, τάξη, σεξουαλικότητα κ.α.), με τους οποίους συγκροτείται (Butler, 2009, σ. 29-30). Επιπλέον, είναι σημαντικό να προσθέσουμε ότι από τα φεμινιστικά κινήματα της δεκαετίας του 1970 και έπειτα, εμφανίσθηκε και διαδόθηκε ο όρος και το ερευνητικό εργαλείο της διαθεματικότητας (intersectionality)¹³, η οποία «αναφέρεται στα πολλαπλά και αλληλεξαρτώμενα συστήματα ιεράρχησης, καταπίεσης και προνομίων, όπου συγκροτούνται τα υποκείμενα» (Ζαββού, 2021, σ.57).

Η Butler(2008, 2009), αμφισβητεί τον αμετάβλητο χαρακτήρα του βιολογικού φύλου. Ως προς τη διάκριση βιολογικού και κοινωνικού φύλου, υποστηρίζει ότι αυτή υποδεικνύει μια ασυνέχεια ανάμεσα στα έμφυλα σώματα και στα πολιτικά κατασκευασμένα φύλα, όπου μέσα από το δυαδικό σχήμα φύλων συντηρείται η πίστη σε μια μιμητική σχέση των δύο φύλων, στην οποία το κοινωνικό αντικατοπτρίζει το βιολογικό, ειδάλλως περιστέλλεται από αυτό (Butler, 2009, σ.31). Επίσης, υποστηρίζει ότι αν αμφισβητηθεί ο αμετάβλητος χαρακτήρας του βιολογικού φύλου, ίσως προκύψει ότι το βιολογικό φύλο είναι και αυτό κατασκευή όπως το κοινωνικό και ότι η διάκριση μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού δεν υφίσταται (Butler, 2009 σ.32).

Τα προαναφερόμενα φωτίζουν τις σχέσεις των επιστημών με τα ανθρώπινα σώματα και αναδεικνύουν ότι ο τρόπος θέασης των υποκειμένων μέσα από τους επιστημονικούς λόγους, είναι άμεσα συσχετιζόμενος με τα εκάστοτε ιστορικά/πολιτισμικά/πολιτικά/κοινωνικά πλαίσια και γενικότερα με τις κυρίαρχες σχέσεις εξουσίας, οι οποίες εγγράφονται κάθε φορά πάνω στα σώματα και τα διαμορφώνουν. Με τη σειρά τους τα υποκείμενα, βασιζόμενα σε κάποια πρότυπα αναφοράς, τα οποία όμως δεν υπάρχουν, καλούνται καθημερινά να επιτελέσουν το φύλο και την ετεροφυλοφιλική και αναπαραγωγική σεξουαλικότητα τους, μέσω επαναλαμβανόμενων πράξεων, χειρονομιών και επιθυμίας και αυτές οι επιτελέσεις τους κρίνονται συνεχώς. Έτσι, μέσω αυτής της «επιτελεστικότητας» του φύλου, αυτό δρα ως «ρυθμιστικό ιδεώδες», δηλαδή ως μία ρυθμιστική πρακτική που διαμορφώνει τα σώματα, διαμέσου μίας εξουσίας που οριοθετεί και τοποθετεί σε κατηγορίες τα σώματα που ελέγχει (Butler, 2009).

---

¹³ Ο όρος αυτός, φαίνεται ότι ξεκίνησε από το Μαύρο Φεμινισμό και τις μαύρες λεσβίες φεμινίστριες, οι οποίες έβλεπαν ότι ο λόγος της καταπίεσής τους, δεν ήταν μόνο το φύλο τους, αλλά και η σεξουαλικότητα και η κοινωνική τους τάξη (Ζαββού, 2021).

Η σχέση του έθνους με το φύλο

Τόσο στην εγχώρια, όσο και στην παγκόσμια βιβλιογραφία, υπάρχει πληθώρα ερευνών και μελετών που εξετάζουν τον κόμβο μεταξύ φύλου και έθνους και πώς μέσα από τη σχέση αυτών, διαμορφώνονται τα υποκείμενα και αναπτύσσονται εθνικιστικοί λόγοι. Η Χαλκιά ([2004] 2007), εξετάζοντας το δημογραφικό και τις αναπαραστάσεις των εκτρώσεων μέσα από άρθρα του ελληνικού Τύπου (δεξιού, κεντρώου και αριστερού) της δεκαετίας του '90, μεταξύ άλλων, ανέδειξε το πώς το δημογραφικό αποτελεί ένα κατασκευασμένο δημόσιο πρόβλημα και δρα ως ισχυρή τεχνολογία αναπαραγωγής. Η ανάλυσή της, παρουσιάζει τους τρόπους με τους οποίους εμπλέκονται στην Ελλάδα η θρησκεία με τους εθνικιστικούς λόγους και τις έμφυλες σχέσεις και συγκεκριμένα πώς μέσα από αυτά κατασκευάζεται το υποκείμενο «Ελληνίδα». Βρήκε ότι η Ελλάδα και ο ελληνισμός στο εθνικό φαντασιακό, ήταν στενά συνδεδεμένα με τη χριστιανική θρησκεία και ότι οι εκτρώσεις που έκαναν οι Ελληνίδες, επιδρούσαν στις αναπαραστάσεις τους ως προς αυτά. Συγκεκριμένα, ιεραρχούταν ως υποδεέστερες Ελληνίδες και χριστιανές όσες γυναίκες έκαναν εκτρώσεις.

Σύμφωνα με την έρευνα της Χαλκιά (2007), για τον δεξιό ελληνικό Τύπο, το δημογραφικό αποτελούσε μείζον πρόβλημα και οι γυναίκες οι οποίες επέλεξαν να κάνουν έκτρωση παρουσιάστηκαν ως μια από τις κυριότερες αιτίες του (σ.100-110). Η αναπαράσταση της έκτρωσης από αυτό το μέρος του Τύπου, ήταν ως βιαιοπραγία κατά του έθνους. Αυτό, γιατί οι γυναίκες παρουσιάστηκαν ως συσχετιζόμενες με τη βιολογική αναπαραγωγή του έθνους, οπότε η έκτρωση εκτός από αμαρτία απέναντι στον θεό, παρουσιάστηκε και ως αμαρτία απέναντι στο ελληνορθόδοξο έθνος. Σε αυτό το μέρος του Τύπου, όπως βρήκε η Χαλκιά (2007) αναδύθηκαν διάφορα εθνικιστικά αφηγήματα περί «ανωτερότητας» του ελληνικού έθνους λόγω της θρησκείας, αλλά και λόγοι περί μιας συνεχόμενης απειλής που φαίνεται να δέχεται η χώρα πάντα από «έξω». Αυτό το «έξω» αποτελούσαν είτε οι πρόσφυγες που ζούσαν στην Ελλάδα, είτε οι γειτονικές χώρες της Τουρκίας, Αλβανίας και Σκοπίων που στο ελληνικό φαντασιακό παρουσιαζόταν, ως εν γένει κίνδυνοι και εχθροί της χώρας και του ελληνορθόδοξου έθνους. Συμπερασματικά, ο δεξιός Τύπος εξέφραζε έντονα τις ανησυχίες του για την υπογεννητικότητα της Ελλάδας, την οποία παρουσίαζε να οφείλεται στις εκτρώσεις (Χαλκιά, 2007, σ.100-110). Στις κεντρώες ελληνικές εφημερίδες, επίσης το δημογραφικό παρουσιάστηκε ως μείζον πρόβλημα και σοβαρή εθνική απειλή και

ομοίως, παρουσιάσθηκαν ανησυχίες για εθνική κυριαρχία και αναφορές της ελληνορθόδοξης αντίληψης περί ελληνικού έθνους (Χαλκιά, 2007, σ. 110-116). Το νέο στοιχείο που βρήκε η Χαλκιά στον κεντρώο Τύπο, ήταν η τοποθέτηση του ελληνορθόδοξου έθνους σε οικονομικά μέτρα. Δηλαδή, το δημογραφικό παρουσιαζόταν ως πρόβλημα που εκτός των άλλων αφορούσε και την οικονομία της χώρας (Χαλκιά, 2007, σ.110-111). Τέλος, ο αριστερός Τύπος, αν και δεν περιείχε εθνικιστικές αναφορές και ασχολήθηκε σε μικρότερο βαθμό με το δημογραφικό απ' ότι ο δεξιός και ο κεντρώος, παρουσίασε και αυτός την υπογεννητικότητα ως σοβαρό πρόβλημα της χώρας. (Χαλκιά, 2007, σ. 335-340).

Γενικότερα, ο Τύπος ως εργαλείο ασκεί μεγάλη επιρροή, φυσικοποιεί το έθνος και παράγει εθνικές φαντασιακές απεικονίσεις. Στο εθνικό πλαίσιο της Ελλάδας, η Χαλκιά (2007) εντόπισε δύο είδη εθνικισμού, τον φονταμενταλιστικό και τον εκσυγχρονιστικό (σ.99). Μέσα από την έρευνά της, εντόπισε πως αυτό που αναδύθηκε σε όλο το φάσμα του ελληνικού Τύπου, ήταν «ένας ιδιαίτερα φορτισμένος, φονταμενταλιστικός, ελληνορθόδοξος, εθνικιστικός λόγος» (Χαλκιά, 2007, σ. 116). Οι λόγοι που αναδείχθηκαν στη δημόσια σφαίρα της χώρας, κατασκεύασαν την Ελληνίδα ως έμφυλο και πολιτικό υποκείμενο. Η πολιτισμική έμφαση στην αναπαραγωγική ετεροφυλοφιλία και τη μητρότητα ως πολιτικό καθήκον της Ελληνίδας ορθόδοξου πολίτη, αντιστοιχεί στην θηλυκοποιημένη κατασκευή της ίδιας της Ελλάδας ως έμφυλης οντότητας (Χαλκιά, 2007 σ. 343). Έτσι, η Ελληνίδα, εμφανιζόταν ως «υποχρεωμένη» να υποστηρίξει την Ελλάδα μέσω της βιολογικής αναπαραγωγής και όπως αναφέρει η Χαλκιά (2007):

Η έμφαση στη μητρότητα καθίσταται στην πραγματικότητα η μηχανή που επιφέρει την αρρενωποίηση-ως προς την πολιτική ιδιότητα, ιδίως- της Ελληνίδας μητέρας, ή ακριβέστερα του ανασχηματισμού της σε πατριώτισσα και καλή χριστιανή που, σε πραγματικό ή συμβολικό επίπεδο θα θυσιάσει με γενναιοψυχία ακόμα και τη ζωή της για τη χώρα της (σ.343).

Δηλαδή, η «καλή» Ελληνίδα νοούταν στο ελληνικό φαντασιακό, ως καλή χριστιανή, μητέρα και πατριώτισσα, που γεννάει παιδιά και με αυτό τον τρόπο κάνει το καθήκον της προς το ελληνορθόδοξο έθνος. Επιπλέον, για την Ελλάδα, η συνάντηση του φιλελεύθερου και του εκσυγχρονιστικού λόγου για τον εκσυγχρονισμό του έθνους-κράτους, με τον ελληνορθόδοξο λόγο περί ομογενούς έθνους, δημιούργησε και ορισμένα παράδοξα. Για παράδειγμα, ενώ γινόταν αναφορές για μη επαρκή χρήση και γνώση αντισυλληπτικών μεθόδων από τις Ελληνίδες, ταυτόχρονα αυτές προτρεπόταν να κάνουν πολλά παιδιά για χάρη του έθνους (σ.324-326). Εδώ, είναι σημαντικό να

προσθέσουμε ότι υπήρχε διαφορά ανάμεσα στους δημόσιους και στους ιδιωτικούς λόγους των γυναικών σχετικά με το δημογραφικό και τις εκτρώσεις (Χαλκιά, 2007).

Εν τέλει, από την έρευνα της Χαλκιά (2007) για την ελληνική πραγματικότητα της δεκαετίας του '90, αναδείχθηκε με πολύ συγκεκριμένο και εμφανή τρόπο, το πώς η κάλυψη του δημογραφικού από τον Τύπο αναπαράγει υποκείμενα, υπηκόους ορισμένης πολιτικής τάξης, τα οποία και καλούνται να ενεργούν προσανατολισμένα προς την εθνική ευημερία και η κυρίαρχη μέριμνά τους να είναι είτε υπέρ, είτε κατά της εθνικής ευημερίας μέσα από την επιταγή της αναγκαστικής μητρότητας. Επιπρόσθετα, ένα άλλο σημαντικό για την παρούσα έρευνα στοιχείο που εντόπισε, ήταν η κατασκευή της «άγνοιας» των Ελληνίδων για θέματα αντισύλληψης και γενικότερα για ιατρικά θέματα (Χαλκιά, 2007, σ. 342). Η παρουσίαση των εκτρώσεων ως αποτέλεσμα της «άγνοιας» και της ανεπαρκούς πληροφόρησης των Ελληνίδων για θέματα γονιμότητας και η σκιαγράφησή τους ως «ανώριμες» παρουσιάστηκε στη μελέτη της, μέσα από το υλικό του Τύπου που μελέτησε, αλλά και από τους λόγους των γιατρών (Χαλκιά, 2007, σ. 73-75, 341-342). Συνολικά, εντοπίστηκε ως κεντρικός ένας λόγος, εντός του οποίου αυτές αποκλειστικά φέρουν την ευθύνη για τα προβλήματα της χώρας, χωρίς να παρουσιάζονται οι αντίστοιχες ευθύνες των αντρών ή και άλλοι παράγοντες εξίσου ή και περισσότερο σημαντικοί που οδηγούν στην υπογεννητικότητα. (Χαλκιά, 2007).

Στο ίδιο πλαίσιο και όσον αφορά το κόμβο του κοινωνικού φύλου και του έθνους, η N. Yuval Davis ([1997]2013) εξετάζοντάς τα στο κράτος του Ισραήλ, ανέδειξε ότι αυτά τα δυο σχετίζονται άμεσα αλλά και ότι διαμορφώνουν το ένα το άλλο. Υποστήριξε ότι η εθνικότητα ως κατασκευή εμπεριέχει πολύ συγκεκριμένες έννοιες των δύο φύλων (σ. 17). Εξέτασε τη θεώρηση του «φυσικού» ρόλου των γυναικών ως βιολογικών μητέρων του έθνους, τον ρόλο των γυναικών στην πολιτισμική κατασκευή του έθνους, καθώς επίσης τους τρόπους με τους οποίους οι πολιτικές του κράτους μέσα από τους νόμους και τις υποχρεώσεις των πολιτών αποκτούν έμφυλο χαρακτήρα. Μέσα από την έρευνά της ανέδειξε το γεγονός ότι στο κράτος υπάρχει έντονη ανησυχία για το έθνος και ότι οι γυναίκες επηρεάζουν με πολλούς τρόπους τις εθνικές και εθνοτικές διαδικασίες αλλά και επηρεάζονται από αυτές (Yuval Davis, 2013, σ.65). Η Yuval Davis (2013, σ. 59-68, 95-101, 130-142) ανέδειξε τους τρόπους με τους οποίους ο φονταμενταλισμός και η στενή σχέση της θρησκείας με το έθνος, τις έμφυλες σχέσεις και τη σεξουαλικότητα, παράγουν τα υποκείμενα γυναίκες, όπως έδειξε και η Χαλκιά

(2007) στην έρευνά της για το ελληνικό συγκείμενο. Υποστήριξε ότι οι ιδεολογικές κατασκευές που συνδέθηκαν με την άνοδο του μοντερνισμού, είναι και θρησκευτικές και ότι:

Οι σχέσεις του κοινωνικού φύλου συχνά αντιμετωπίζονται ως κάτι που συνιστά τρόπο ζωής που μεταβιβάζεται από τη μια γενιά στην άλλη. Η κατασκευή της πατρίδας έχει ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση αυτή, καθώς περιλαμβάνει τις σχέσεις ανάμεσα σε ενήλικες, ανάμεσα στους ενήλικες και τα παιδιά της οικογένειας [...] μέσα από την οποία μια ολόκληρη κοσμοθεωρία, ηθικά και αισθητικά μπορεί να αποκτήσει φυσικό χαρακτήρα και να αναπαραχθεί (Yuval Davis, 2013, σ. 96-97).

Μια ακόμη σχετική έρευνα, είναι αυτή της E. Teman (2003), η οποία βασιζόμενη στην ανθρωπολογική και φεμινιστική θεωρία για το σώμα και τον διαχωρισμό φύσης/πολιτισμού, ερεύνησε μέσα από συνεντεύξεις οκτώ ισραηλινών παρένθετων μητέρων και έντεκα ισραηλινών μητέρων που έλαβαν μωρό από παρένθετες, τη σύνδεση μεταξύ μητρότητας, φύσης και εθνικισμού στο Ισραήλ. Μέσα από την έρευνά της, εντόπισε ότι με τον επαναπροσδιορισμό από τις παρένθετες μητέρες, του σώματός τους ως «τεχνητού» και εντοπίζοντας τη «φύση» στο σώμα της μητέρας που λαμβάνει το παιδί και όχι στα δικά τους σώματα, οι παρένθετες μητέρες υιοθετούν ιατρικές ρητορικές για τη μετατροπή της παρένθετης μητρότητας σε μια εναλλακτική οδό για την επίτευξη κανονιστικής εθνικής αναπαραγωγής (Teman, 2003, σ. 78-79). Βρήκε ότι οι παρένθετες μητέρες θεωρούσαν το σώμα τους κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης ως κατασκευασμένο, κάτι το οποίο συμπίπτει με τους λόγους για τεχνουργήματα της επιστήμης της Haraway (2014), η οποία υποστηρίζει ότι στην εποχή μας, όλα τα ανθρώπινα πλάσματα δεν υπάρχουν στην καθαρότητά τους, αλλά αποτελούν υβρίδια μηχανής και οργανισμού, είναι δηλαδή κυβόργια¹⁴ (Haraway, 2014 σ. 224). Εξετάζοντας το ρόλο των γυναικών στο Ισραήλ, η Teman (2003) βρήκε ότι ο «φυσικός» ρόλος που τους αποδόθηκε ήταν εθνικοποιημένος και βαθιά ενσωματωμένος στην ισραηλινή κουλτούρα, κάτι που συμπίπτει με όσα βρήκαν και οι Yuval-Davis (2013) και Χαλκιά(2007) και αναλύθηκαν παραπάνω.

Επίσης, μέσα από την έρευνά της, προέκυψε ότι οι Ισραηλινές γυναίκες συμμερίζονταν απόψεις περί υποχρεωτικής μητρότητας κάτι που το απέδωσε σε διάφορους παράγοντες, με κυριότερους τη θρησκεία, αλλά και γενικότερα στις «συναισθηματικές» εθνικές ανάγκες του Ισραήλ, που ως χώρα βρίσκεται σε μόνιμη εμπόλεμη κατάσταση. Όπως αναφέρει, το Ισραήλ τοποθετεί την οικογένεια ως τον

---

¹⁴ Σύμφωνα με τη D. Haraway (2014) το «κυβόργιο είναι ένας κυβερνητικός οργανισμός, υβρίδιο από μηχανή και οργανισμό, δημιούργημα κοινωνικής πραγματικότητας και μυθοπλασίας συνάμα» (σ. 223).

ακρογωνιαίο λίθο του έθνους, κάτι που εκφράζεται και στους νόμους που αφορούν τόσο τις εκτρώσεις, όσο και τις νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής. Χαρακτηριστικά, η ισραηλινή νομοθεσία, ενθαρρύνει ενεργά τις ισραηλινές να επιδιώξουν την τεχνολογικά υποβοηθούμενη αναπαραγωγή και τις χρηματοδοτεί για αυτό (Teman, 2003, σ. 80-81). Όπως υποστηρίζει η Teman (2003), η ιατρική αναδεικνύεται σε τόπο, μέσω του οποίου η ιατρικοποιημένη αναπαραγωγή γίνεται πεδίο ισχυρών μεταφορών και ότι οι παρένθετες μητέρες προσπαθούν να ευθυγραμμίσουν τη «φύση», τη «μητρότητα» και εθνικούς αναπαραγωγικούς στόχους με το ρόλο τους ως παρένθετες (σ.81-83). Η ιατρικοποίηση του σώματος της παρένθετης μητέρας, φάνηκε να είναι έντονη και γινόταν μέσα από διάφορες διαδικασίες και ιατρικές οδηγίες, όπως η λήψη φαρμάκων, η συμφωνία σε προγεννητικό έλεγχο, η καισαρική τομή κ.ο.κ.. Έτσι, μέσα από τη νομοθεσία για την παρένθετη μητρότητα, γίνεται αντιληπτή η έκταση της επέμβασης του κράτους και της ιατρικής στα σώματα των γυναικών (Teman, 2003, σ. 84).

Παρόλα αυτά η Teman (2003), εντόπισε τρόπους με τους οποίους οι ισραηλινές γυναίκες αντιδρούσαν κατά κάποιον τρόπο στις εξουσίες που ασκούσαν πάνω τους. Σύμφωνα με την Teman (2003), οι Ισραηλινές παρένθετες μητέρες χρησιμοποιούσαν στον λόγο τους ιατρικές και επιστημονικές ρητορικές για να διαμορφώσουν την εμπειρία της εγκυμοσύνης τους, αλλά και ως μέσο αποστασιοποίησης από αυτή(σ. 84). Μέσα από αυτούς τους λόγους, οι παρένθετες μητέρες ισχυρίζονταν ότι η «παρένθετη» εγκυμοσύνη δεν έχει καμία σχέση με τη «φύση» και τα «φυσικά» μητρικά ένστικτα (Teman, 2003, σ.84). Με αυτό τον τρόπο, η Teman (2003) υποστηρίζει ότι οι Ισραηλινές παρένθετες δημιουργούν εν μέρει ένα «τεχνητό σώμα», το οποίο διαχωρίζουν από το «δικό» τους «φυσικό σώμα» (σ.85). Επίσης, μέσα από την ενεργό συμμετοχή τους στον ιατρικό χειρισμό του σώματός τους και υποτάσσοντας τη θέλησή τους στους γιατρούς, οι γυναίκες αυτές επιτυγχάνουν τους δικούς τους σκοπούς. Συγκεκριμένα όπως υπογραμμίζει, μέσα από τη συμμόρφωσή τους στους ιατρικούς λόγους, οι παρένθετες μητέρες ανατρέπουν έμπρακτα θεωρίες σχετικά με τον έλεγχο του γυναικείου σώματος από την ιατρική τεχνολογία, και εν τέλει, όπως υποστηρίζει «αυτό που θα μπορούσε να θεωρηθεί απλά ως κλασικό παράδειγμα γυναικών που αποδέχονται πρόθυμα την ιατρικοποίηση του σώματός τους, γίνεται μέσα από έξυπνες στρατηγικές τρόπος ανατροπής του εξωτερικού ελέγχου των σωμάτων τους μέσα από το σύστημα» (Teman, 2003 σ. 86-87). Επιπρόσθετα, οι παρένθετες μητέρες θεωρούσαν

ότι ελέγχουν οι ίδιες τα σώματά τους και υπογράμμιζαν ότι τα μωρά που θα γεννήσουν ανήκουν στα ζευγάρια που θα τα λάβουν και δεν είναι δικά τους, απορρίπτοντας με αυτό τον τρόπο την κύηση ως μέσο συγγένειας μαζί τους (Teman. 2003,σ. 87).

Μέσα από όλα αυτά βλέπουμε ότι αμφισβητούνται αντιλήψεις για το τι είναι «φυσικό» και «μητρικό» και τι όχι, καθώς οι γυναίκες αυτές δημιούργησαν μια δική τους λογική για το τι είναι η μητρότητα. Η μητρότητα στα συγκεκριμένα πλαίσια (Ισραήλ), δεν είναι απλά μια κοινωνικά σεβαστή κατάσταση και εθνικής σημασίας στόχος, αλλά είναι επίσης ένας σημαντικός καθοριστικός παράγοντας ένταξης στην εβραϊκή-ισραηλινή συλλογικότητα (Teman, 2003, σ. 92). Οι ισραηλινές παρένθετες, μέσα από τις εγκυμοσύνες τους βάζουν τους εαυτούς τους σε μια κατάσταση όπου ταυτόχρονα δέχονται και αρνούνται τη μητρότητα, αποφεύγοντας έτσι το στιγματισμό και την περιθωριοποίηση που ενδεχομένως θα τους επέφερε η επιλογή της μη μητρότητας. Δηλαδή, μέσα από μια μετέωρη κατάσταση εμφανίζονται να έχουν επιτελέσει επαρκώς την θηλυκότητα και μητρότητα και να έχουν κάνει το «χρέος» τους προς το έθνος και, ταυτόχρονα να μην τα έχουν κάνει βάσει των κανονιστικών τρόπων. Όπως τονίζει συμπερασματικά και η Teman (2003), οι παρένθετες μητέρες στο συγκεκριμένο ιστορικό και εθνικό πλαίσιο, θεώνται ως κομορμίστριες Ισραηλινές που έχουν προσέξει τη «φυσική» και εθνική τους αναπαραγωγή και ταυτόχρονα βοηθούν άτεκνες γυναίκες να επιτύχουν τον δικό τους «φυσικό» και εθνικό στόχο (σ.93-94).

Φύλο και τεχνολογίες αναπαραγωγής

Μία ακόμη σχετική με την παρούσα εργασία έρευνα, είναι αυτή των K. Spilker και M. Lie (2007), οι οποίοι μέσα από υλικό κοινοβουλευτικών συζητήσεων της Νορβηγίας για τις τροπολογίες των νόμων για τη βιοτεχνολογία κατά τη δεκαετία του 2000, μελέτησαν τη συζήτηση για τη δωρεά ωαρίων. Οι Spilker και Lie (2007) βρήκαν ότι οι νέες αναπαραγωγικές τεχνολογίες έχουν αποσταθεροποιήσει τις συμβατικές αντιλήψεις για τη διαδικασία της αναπαραγωγής και τη σχέση αρσενικού και θηλυκού (σ.328). Έδειξαν επίσης, ότι η έννοια της ισότητας στη Νορβηγία επηρεάζει τη συζήτηση για τη δωρεά ωαρίων και αντίστροφα, το πώς συζητήσεις για τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής ανοίγουν ξανά τις συζητήσεις για το φύλο σε σχέση με την αναπαραγωγή και τη γονεϊκότητα (Spilker&Lie, 2007). Παρουσιάζοντας το πολιτικό πλαίσιο για θέματα βιοτεχνολογίας και βιοηθικής στη Νορβηγία, εξέτασαν και ανέλυσαν το ρόλο του φύλου στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις για τη δωρεά

ωαρίων και συμπερασματικά έδειξαν το πώς η ιατρικώς υποβοηθούμενη αναπαραγωγή φωτίζει τις σύγχρονες έννοιες του φύλου, της γονεϊκότητας και της συγγένειας (Spilker&Lie, 2007, σ. 328).

Στις επίσημες συζητήσεις σχετικά με τη δωρεά ωαρίων διακυβευόνταν θέματα όπως το φύλο, οι οικογενειακές σχέσεις, η σεξουαλικότητα αλλά και η ετεροκανονικότητα. Αυτό, γιατί οι ομιλίες για την αναπαραγωγή συσχετιζόταν με συζητήσεις για το σεξ και κατ' επέκταση περιλάμβαναν πολιτισμικές κατασκευές της σεξουαλικότητας, όπως έδειξε και η Martin (2006, 2017). Βρήκαν ότι οι συζητήσεις για τη δωρεά ωαρίων περιείχαν έναν σιωπηρό «σεξουαλικό πόλεμο» σε συνδυασμό με έμφαση σε λόγους για ίσες ευκαιρίες. Η πτυχή του «σεξουαλικού πολέμου» αναφέρεται στο ζήτημα της γονεϊκότητας και στο αν είναι η μητέρα πιο σημαντική για ένα παιδί από τον πατέρα ή είναι ίσοι (Spilker&Lie, 2007, σ. 329-330). Μέσα από αυτή την έρευνα, βλέπουμε ότι οι νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής χρησιμεύουν ως σημείο εκκίνησης πολιτικών συζητήσεων σχετικά με το φύλο, την πολιτική, την επιστήμη, τη σεξουαλικότητα, τη θρησκεία κ.ο.κ. Από αυτές τις συζητήσεις, τα νορβηγικά κόμματα εξέταζαν στα πλαίσια της ισότητας των φύλων, ποιο από τα δύο φύλα που χρησιμοποιεί τις τεχνολογίες αναπαραγωγής είναι περισσότερο «κερδισμένο» ή «χαμένο» (Spilker&Lie, 2007, σ. 337-338). Το φύλο εν τέλει, φάνηκε να καθίσταται πολύ σημαντικό στη συζήτηση για τη βιοηθική, τόσο με τον τρόπο με τον οποίο ορισμένοι πολιτικοί υποστήριζαν την υπεροχή της μητρότητας έναντι της πατρότητας, όσο και με τον τρόπο που αυτό δημιουργεί διαφορετικούς κανόνες σεξουαλικότητας (Spilker&Lie, 2007, σ.338). Από όσα προέκυψαν από τη συζήτηση για τη δωρεά ωαρίων στη Νορβηγία, είναι σημαντικό να προσθέσουμε ότι το θέμα των οικογενειακών αξιών και της εθνικής κουλτούρας δεν ήταν τόσο έντονο όσο βρέθηκε σε μελέτες άλλων χωρών, όπως αυτή της Χαλκιά (2007) για την Ελλάδα και των Yuval Davis (2013) και Teman (2003) για το Ισραήλ.

Τέλος, μια ακόμη έρευνα που φωτίζει τις πτυχές που συζητήθηκαν παραπάνω, είναι αυτή των R. Bhatia και L. Campo-Engelstein (2018), οι οποίες μελέτησαν το πως εξελίχθηκαν οι λόγοι σχετικά με την κατάψυξη ωαρίων σε Ευρώπη και στις Η.Π.Α. από το 2012 και έπειτα, καθώς επίσης και θέματα βιοηθικής που παρουσιάστηκαν στους λόγους αυτούς. Στο άρθρο τους, μελέτησαν δημοσιεύσεις της αμερικανικής και της ευρωπαϊκής εταιρείας αναπαραγωγής σχετικά με την κατάψυξη ωαρίων από το 2012 και μετά και έδειξαν το πώς αυτή η διαδικασία έγινε μέρος της αγοράς και

ιατρικοποιήθηκε, με την έννοια της επέκτασης της ιατρικής δικαιοδοσίας, εξουσίας και πρακτικών σε όλο και περισσότερες περιοχές των ανθρώπινων ζώων (Bhatia&Campo-Engelstein,2018, σ. 865). Εκκινούν την έρευνά τους από το 2012, καθώς τότε προωθήθηκαν στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α. διαφημίσεις σχετικές με την κατάψυξη ωαρίων, σύμφωνα με τις οποίες οι γυναίκες θα μπορούσαν να αποθηκεύουν τα ωάρια τους για αργότερα και έτσι να αποφύγουν τη διακύβευση της γονιμότητας τους λόγω ηλικίας. Οι R. Bhatia και L. Campo-Engelstein (2018) βρήκαν ότι ενώ η «European Society of Human Reproduction and Embryology» (ESHRE)¹⁵ ενέκρινε την κατάψυξη ωαρίων με βάση την αναπαραγωγική αυτονομία και τη δικαιοσύνη, η αντίστοιχη αμερικάνικη «American Society for Reproductive Medicine» (ASRM)¹⁶ αποθάρρυνε την κατάψυξη ωαρίων, βασιζόμενη σε ανεπαρκή στοιχεία και δεδομένα σύμφωνα με τα οποία, η πρακτική αυτή δίνει ψεύτικες ελπίδες στις γυναίκες (σ.865-867). Ενώ δηλαδή στην Ευρώπη ενθαρρύνθηκαν οι γυναίκες να χρησιμοποιήσουν τη συγκεκριμένη τεχνολογία αναπαραγωγής, στις Η.Π.Α αυτή προτάθηκε κυρίως ως λύση σε γυναίκες με σοβαρές ασθένειες που τις εμποδίζουν να τεκνοποιήσουν άμεσα, ενώ δεν συστηνόταν στις ανύπαντρες γυναίκες (Bhatia&Campo-Engelstein, 2018 σ. 866-867).

Πριν το 2012, τα κυρίαρχα μέσα στις Η.Π.Α ήταν δύσπιστα ως προς την κατάψυξη ωαρίων και έβλεπαν τις γυναίκες που ήθελαν να εφαρμόσουν αυτή την πρακτική ως εγωίστριες που ήθελαν καριέρα κ.ο.κ., ενώ παρουσίαζαν θετικά μόνο αυτές που θα το επέλεγαν για λόγους υγείας και ως τρόπο για να μπορέσουν αργότερα να κάνουν «δικά» τους παιδιά (Bhatia&Campo-Engelstein, 2018, σ. 867). Μετά το 2012 η συγκεκριμένη τεχνολογία αναπαραγωγής έγινε δημοφιλής στα μέσα μαζικής ενημέρωσης της Ευρώπης και των Η.Π.Α. Αφού διαδόθηκε στην αγορά, άλλαξε και η οπτική του κυρίαρχου Τύπου στις Η.Π.Α., όπου πλέον παρουσίαζε τις γυναίκες που ήθελαν να προβούν σε κατάψυξη ωαρίων με συμπάθεια και τις ενθάρρυνε, αν και επισήμανε το γεγονός ότι αποτελεί μια ακριβή πρακτική (Bhatia&Campo-Engelstein, 2018, σ.873-874). Παρόλα αυτά, αν και άλλαξαν οι αναπαραστάσεις του Τύπου για τις γυναίκες που επέλεγαν να κάνουν χρήση των συγκεκριμένων τεχνολογιών σε «καλές», φαίνεται ότι πάλι θα έπρεπε να πληρούν κάποιες απαραίτητες προϋποθέσεις και στάνταρ, όπως το να είναι «καλές» εργαζόμενες που εστιάζουν στις καριέρες τους αλλά

---

¹⁵ Ευρωπαϊκή Εταιρεία Ανθρώπινης Αναπαραγωγής και Εμβρυολογίας.

¹⁶ Αμερικάνικη Εταιρεία Αναπαραγωγικής Ιατρικής.

ταυτόχρονα μεριμνούν για την επαρκή επιτέλεση της θηλυκότητας τους μέσα από τη μητρότητα. Οι γυναίκες που δεν είχαν σύντροφο και επέλεξαν να καταψύξουν τα ωάρια τους, επίσης θεάθηκαν με συμπάθεια από τα ΜΜΕ, αφού παρουσιαζόταν σαν «άτυχες» που δεν είχαν βρει ακόμη τον κατάλληλο άντρα και ως εκ τούτου η κατάψυξη ωαρίων ήταν μια ιδανική λύση για αυτές (σ. 875-879).

Οι Bhatia και Campo-Engelstein (2018) στη μελέτη τους, επέλεξαν να επικεντρωθούν στον κυρίαρχο λόγο στις Η.Π.Α. προκειμένου να προσδιορίσουν τους λόγους μέσα με τους οποίους η κατάψυξη ωαρίων έγινε κοινωνικά αποδεκτή εκεί παρά τις κυρίαρχες ιατρικές γνώμες, κάτι που επιτεύχθηκε μέσα από τους λόγους των Μ.Μ.Ε. και του μάρκετινγκ (σ. 876-877). Υποστηρίζουν ότι η αυξανόμενη αποδοχή της κατάψυξης ωαρίων βασίζεται σε ένα ιδιαίτερα ταξικό, ετεροκανονικό φεμινιστικό πλαίσιο, το οποίο όμως αποκλείει τις γυναίκες της εργατικής τάξης, τις λεσβίες, τρανς, κουήρ και άλλα αποκλίνοντα από τα κανονιστικά πρότυπα υποκείμενα (Bhatia&Campo-Engelstein, 2018, σ.884). Οι σύγχρονες αυτές αφηγήσεις παρουσιάζουν τις γυναίκες σαν γενναίες που χρησιμοποιούν την κατάψυξη ωαρίων ως μέσο εξαργύρωσης του «πολύτιμου» και «χαμένου» χρόνου. Κατά ειρωνικό τρόπο, όπως υποστηρίζουν οι Bhatia και Campo-Engelstein (2018, σ. 884), αυτά τα αφηγήματα για την υποστήριξη της συγκεκριμένης τεχνολογίας αναπαραγωγής που παρουσιάζονται ως φεμινιστικά, λειτουργούν ως τρόπος εξαργύρωσης της «χαμένης» θηλυκότητας των γυναικών με το να εκτελούν τις κανονιστικές και ετεροκανονιστικές επιταγές περί θηλυκότητας και μητρότητας μέσα από τη δημιουργία μιας ετεροκανονιστικής πυρηνικής οικογένειας. Δηλαδή, χρησιμοποιώντας προσχηματικά φεμινιστικά αφηγήματα σύμφωνα με τα οποία οι γυναίκες πλέον μπορούν να κάνουν ό,τι θέλουν, έχουν περισσότερες επιλογές κ.ο.κ, αναδείχθηκαν και οικοδομήθηκαν ετεροκανονιστικά προτάγματα υποχρεωτικής μητρότητας και κανονιστικής θηλυκότητας. Συμπερασματικά, μέσα από το άρθρο τους οι Bhatia και Campo-Engelstein (2018), ασκούν κριτική στην υπερβολικά απλοϊκή υπόσχεση ενδυνάμωσης του γυναικείου φύλου, η οποία διαμορφώνει μια συγκεκριμένη αγορά, που περικλείει εντός της και πολύ συγκεκριμένα οικονομικά-ταξικά και πολιτισμικά στοιχεία.

Κινούμενη στα ίδια πλαίσια, η παρούσα έρευνα επιχειρεί μέσα από τη μεταδομιστική φεμινιστική θεώρηση, να συμβάλει στο διάλογο σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο τα έμφυλα υποκείμενα συγκροτούνται μέσα από εκλαϊκευμένους επιστημονικούς λόγους για τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες

υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Εξετάζοντας άρθρα σχετικά με τη γυναικεία αναπαραγωγή και τις τεχνολογίες αναπαραγωγής σε ενημερωτικές ιστοσελίδες ιατρικού περιεχομένου και μιας βιντεοσκοπημένης διάλεξης σχετικής με τη γονιμότητα, με την μέθοδο της κριτικής ανάλυσης λόγου, ερευνάται το εάν και πώς κατασκευάζεται η Ελληνίδα ως κοινωνικό και εθνικό υποκείμενο, στο σημερινό κοινωνικό πλαίσιο, με κύριο κριτήριο τις αναπαραγωγικές της λειτουργίες. Η ανάλυση όλων αυτών τίθεται σε σχέση με εθνικιστικά διακυβεύματα περί επιβίωσης του ελληνικού έθνους αλλά και περί αποκλεισμού υποκειμένων από αυτό.

Μεθοδολογία

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ερευνητικά ερωτήματα και οι προβληματισμοί που τέθηκαν στην παρούσα έρευνα. Επίσης παρουσιάζεται το ίδιο το υλικό της έρευνας, ο τρόπος με τον οποίο αυτό επιλέχθηκε και η μέθοδος που ακολουθήθηκε για την ανάλυσή του.

Το υλικό της έρευνας

Στην παρούσα εργασία γίνεται κριτική ανάλυση λόγου σε (59) άρθρα των τριών δημοφιλέστερων ελληνικών ενημερωτικών ιστοσελίδων ιατρικού και επιστημονικού περιεχομένου, η θεματική των οποίων αφορά τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, καθώς επίσης και στη διαδικτυακή εκδήλωση της «Σχολής Γονέων. Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κατερίνης» με τίτλο «Υπογονιμότητα, Υπογεννητικότητα, Δημογραφικό», η οποία ανακτήθηκε και αναλύθηκε μέσα από την πλατφόρμα «Youtube»¹⁷. Η χρονική περίοδος επιλογής του υλικού των άρθρων της παρούσας έρευνας, είναι από 01/01/2021 έως και 28/02/2022 και ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, είναι για να εντοπισθούν οι εκλαϊκευμένοι επιστημονικοί λόγοι μέσα από τους οποίους γινόταν οι αναπαραστάσεις των γυναικών πριν από το διαφημιστικό βίντεο για το συνέδριο γονιμότητας (06.2021), το οποίο ήταν η αφορμή ακύρωσής του, αλλά και μετά από αυτό και συγκεκριμένα μέχρι την έναρξη συλλογής υλικού για την παρούσα έρευνα.

Σε διεθνές επίπεδο υπάρχει πληθώρα ερευνών κοινωνικών επιστημόνων που εξετάζουν είτε τον διαδικτυακό επιστημονικό λόγο, είτε γενικότερα ιατρικούς λόγους (Shai, Koffler & Hashiloni-Dolev, 2021· Hudson, 2021). Στην Ελλάδα, ο διαδικτυακός επιστημονικός λόγος, αποτελεί ένα πεδίο στο οποίο δεν υπάρχει πλήθος ερευνών που να τον εξετάζει από τη συγκεκριμένη οπτική. Για τον λόγο αυτό και προκειμένου η παρούσα εργασία να συμβάλει στην περαιτέρω ανάπτυξη της έρευνας, επιλέχθηκαν άρθρα του διαδικτυακού επιστημονικού Τύπου και όχι του διαδικτυακού ενημερωτικού Τύπου. Τέλος, ένας ακόμη λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε ο διαδικτυακός Τύπος εν γένει, είναι λόγω της ταχείας ανάπτυξής του και του γεγονότος ότι αποτελεί ένα εύκολα προσβάσιμο και δημοφιλές πεδίο ενημέρωσης.

---

¹⁷ Ο σύνδεσμος της εκδήλωσης ανακτήθηκε από:
<https://www.youtube.com/watch?v=50AQCCY0IAI>

Η επιλογή των δημοφιλέστερων ελληνικών ιστοσελίδων έγινε με βάση την επισκεψιμότητά τους. Οι ιστοσελίδες με τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα επιλέχθηκαν βάσει του «alexa.com», το οποίο αποτελούσε μία από τις εγκυρότερες ιστοσελίδες μέτρησης επισκεψιμότητας παγκοσμίως¹⁸. Οι ιστοσελίδες που επιλέχθηκαν και εξετάζονται στην παρούσα έρευνα είναι οι: «Onmed.gr», «Υγειαμοy.gr» και «Iatronet.gr». Κατά τη διαδικασία αναζήτησης του υλικού εντοπίστηκαν ορισμένα κοινά άρθρα στις ανωτέρω ιστοσελίδες, τα οποία προσμετρήθηκαν στο υλικό μια φορά. Επίσης, κατά τη διαδικασία αναζήτησης υλικού στην ιστοσελίδα «Onmed.gr», εντοπίστηκε πλήθος άρθρων που κατά το «άνοιγμά» τους παρατηρήθηκε ότι είχαν ελάχιστες αναφορές στο αναφορικό με τον τίτλο θέμα και παρέπεμπαν απευθείας σε άλλες ιστοσελίδες («Queen.gr», «Mothersblog.gr» κ.α.). Τα άρθρα αυτά δεν συμπεριλήφθηκαν στο υλικό της παρούσας έρευνας. Συνολικά εντοπίστηκαν και εξετάστηκαν (59) άρθρα με θεματική σχετική με τη γυναικεία αναπαραγωγή και τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν (20) άρθρα από την ιστοσελίδα «Onmed.gr», (23) άρθρα από την «Υγειαμοy.gr» και (16) άρθρα από την «Iatronet.gr». Η συλλογή του υλικού έγινε μέσα από την αναζήτηση στο ηλεκτρονικό αρχείο των τριών ιστοσελίδων, με την χρήση των ενσωματωμένων ηλεκτρονικών μηχανών αναζήτησης, τον ορισμό του χρονικού πλαισίου και την εστίαση σε λέξεις κλειδιά όπως: «γονιμότητα», «υπογονιμότητα», «τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής», «αναπαραγωγή», «κρυσυντήρηση», «εξωσωματική» κ.ο.κ.

Εκτός από τα προαναφερθέντα άρθρα, στην παρούσα εργασία γίνεται κριτική ανάλυση λόγου και στη διαδικτυακή εκδήλωση με τίτλο «Υπογονιμότητα, Υπογεννητικότητα, Δημογραφικό», που οργανώθηκε την 08/11/2021 από τη «Σχολή Γονέων. Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κατερίνης». Ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε η συγκεκριμένη διάλεξη είναι το γεγονός ότι αυτή διοργανώθηκε περίπου 4 μήνες μετά την ακύρωση του «1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Γονιμότητας και Αναπαραγωγικής Αυτονομίας: Όρια και Επιλογές», που θα πραγματοποιούταν 2-4 Ιουλίου 2021 και ο κεντρικός ομιλητής της, ήταν ο διοργανωτής του ακυρωθέντος συνεδρίου γονιμότητας, ο οποίος στην εν λόγω διάλεξη αναφέρει πως παρουσιάζει όσα θα παρουσίαζε ο ίδιος στο ακυρωθέν συνέδριο. Ο λόγος επομένως για τον οποίο επιλέχθηκε η συγκεκριμένη

---

¹⁸ Η επιλογή των συγκεκριμένων ιστοσελίδων βάσει της κατάταξής τους στην «alexa.com», έγινε τον Μάρτιο 2022. Η συγκεκριμένη ιστοσελίδα σταμάτησε να λειτουργεί από 01/05/2022. Βλ. σχετ. <https://alexa.com/>

εκδήλωση, είναι για να εξετασθεί και μέρος από τους επιστημονικούς λόγους που θα παρουσιαζόταν σ' αυτό.

Ανάλυση λόγου

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια ποιοτική έρευνα κριτικής ανάλυσης λόγου μέσα από το πρίσμα των μεταδομιστικών θεωρητικών προσεγγίσεων. Οι λόγοι (discourses) δεν περιορίζονται στη γλώσσα και τα κείμενα, αλλά έχουν υλική διάσταση και ως ρηματικοί σχηματισμοί συγκροτούνται μέσα από πολλές εκδηλώσεις (Hall, 2017). Κατ' αυτό τον τρόπο εξετάζονται εδώ οι επιστημονικοί λόγοι, οι οποίοι λειτουργούν ως τόπος πάνω στον οποίο δρα η εξουσία μέσω των λόγων και παράγει υποκείμενα. Επιπλέον, η ανάλυση που ακολουθεί, συμμερίζεται την παραδοχή ότι οι λόγοι που αποτυπώνονται σε ένα κείμενο δεν εξαντλούνται σε αυτό που λέει, αλλά συμπεριλαμβάνουν και αυτό που δεν λέει ή υπαινίσσεται.

Η ανάλυση λόγου αποτελεί μια ερευνητική μέθοδο που εξετάζει σε βάθος και διερευνά ένα επίπεδο επικοινωνίας και νοημάτων που παραμένουν αφανή και ανεξερεύνητα (Λυδάκη, 2016, σ. 220). Η ανάλυση λόγου που γίνεται από τις μεταδομιστικές¹⁹ θεωρήσεις και ακολουθείται στην παρούσα εργασία, είναι κριτική. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο ερευνητικό εργαλείο, τα κείμενα που αναλύονται αντιμετωπίζονται ως αποτέλεσμα σύνθεσης κοινωνικών παραγόντων και εξετάζονται βάσει των πλαισίων μέσα στα οποία συντάσσονται, των στόχων του-ης συντάκτη τους και τους λόγους για τους οποίους τα συνέταξε, αλλά και βάσει τον κάθε φορέα για τον οποίο παράγονται (Fairclough, 1992, σ. 95). Η εξέταση των ρηματικών πρακτικών των εκάστοτε λόγων, μας δείχνει ότι αυτές συμβάλλουν στη διαμόρφωση και την κατασκευή των υποκειμένων, καθώς επίσης συμβάλλουν και στην παραγωγή και αναπαραγωγή άνισων κοινωνικών σχέσεων (Jorgensen & Phillips, 2002). Για τον λόγο αυτό, η κριτική ανάλυση λόγου επιδιώκει την αλλαγή της υπάρχουσας κοινωνικής πραγματικότητας διαμέσου της απαλοιφής των ανισοτήτων (Jorgensen & Phillips, 2002, σ. 121).

---

¹⁹ Οι μεταδομιστικές θεωρήσεις, οι οποίες οι είναι ιστορικά προϊόντα της ύστερης νεωτερικότητας και οι οποίες αποτελούν ένα σύνθετο και ανομοιογενές θεωρητικό ρεύμα, είναι επηρεασμένες κυρίως από το έργο των Michel Foucault, Jacques Lacan, Jean-François Lyotard και Jacques Derrida, οι οποίοι αν και τοποθετήθηκαν κατά των θέσεων του Διαφωτισμού, δεν ανέπτυξαν επαρκώς το θέμα του φύλου (Χαλκιά, 2011, σ.88)

Επιπλέον, ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται η εξουσία στην παρούσα εργασία, είναι σύμφωνα με την φουκωική προσέγγιση, κατά την οποία η εξουσία εκτός από καταπιεστική είναι και μια παραγωγική δύναμη, η οποία μαζί με τη γνώση ενυπάρχουν η μία στην άλλη και δεν μπορούν να υπάρξουν ανεξάρτητες (Hall, 2017, σ. 76-77 ·Foucault, 1987, σ.21). Κατ' αυτό τον τρόπο η εξουσία δεν αποτελεί μια ενιαία δύναμη που επιβάλλεται από πάνω προς τα κάτω καταπιέζοντας τα υποκείμενα, αλλά είναι σχέσεις εξουσίας που βρίσκονται παντού σε ολόκληρο το κοινωνικό σώμα (Foucault, 2011). Ακριβώς για αυτό τον λόγο, δηλαδή ότι η εξουσία βρίσκεται διάσπαρτη παντού εντός του κοινωνικού συνόλου, ο Foucault (2011) θεωρεί ότι δεν πρέπει να εξετάζονται και να αναλύονται οι σχέσεις εξουσίας από την «κορυφή» προς τα κάτω, αλλά θα πρέπει να θεώνται από κάτω προς τα πάνω, καθώς η εξουσία είναι πανταχού παρούσα και παράγεται συνεχώς, την κάθε στιγμή (σ. 110-111).

Τέλος, οι μεταδομιστές θεωρήσεις του φύλου δεν αποδέχονται ουσιοκρατικές θέσεις και αντιλήψεις για την κοινωνική πραγματικότητα (Χαλκιά, 2011, σ.74). Επίσης, δεν υπάρχει και μια ενιαία μεταδομιστική θεωρία για το φύλο, αφού για το μεταδομισμό δεν υπάρχουν οριοθετημένες «βασικές θέσεις» που να είναι अपαράβατες (Χαλκιά, 2011, σ.80). Για τις μεταδομιστικές θεωρήσεις η διατύπωση ξεκάθαρων ορισμών με καθολική ισχύ όπως για παράδειγμα ο ορισμός του τι θεωρείται άντρας ή γυναίκα, είναι προβληματική, μάταιη και εξουσιαστική κίνηση. Αυτό, γιατί με το να διατυπώνουμε κάποιον ορισμό δημιουργούμε μια κατηγορία υποκειμένων, η οποία αποκλείει κάποια άλλα υποκείμενα, αλλά και αποσιωπά τις διαφορές που έχουν τα υποκείμενα εντός της ίδιας κατηγορίας (Χαλκιά, 2011, σ. 90).

Ερευνητικά ερωτήματα

Ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην παρούσα εργασία, αφορούν τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο τα έμφυλα υποκείμενα συγκροτούνται και (ανα)παράγονται στην Ελλάδα την παρούσα χρονική περίοδο, μέσα από το συγκεκριμένο τόπο του διαδικτυακού επιστημονικού λόγου, που αφορά τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Ένα ερώτημα που εξετάζεται είναι πώς αναπαρίσταται η γυναίκα, ως έχουσα καταστατική ιδιότητα την βιολογική αναπαραγωγή, στον συγκεκριμένο τόπο του λόγου το συγκεκριμένο διάστημα και εάν και πώς αποτυπώνεται κάποια επένδυση εθνικιστικών προταγμάτων στο συγκεκριμένο τόπο του λόγου. Η διερεύνηση αυτού του ερωτήματος έχει σημασία προκειμένου να εκτιμηθεί το πώς και εάν έχει τροποποιηθεί ο κυρίαρχος λόγος (εδώ ο

επιστημονικός) για μια «υποχρέωση» των γυναικών να γεννούν, όπως βρήκε η Χαλκιά (2007) να συμβαίνει στον δημόσιο λόγο της δεκαετίας των '90.

Επίσης, επιχειρείται η διερεύνηση των αναπαραστάσεων των γυναικών σε αυτό το μέρος του δημόσιου λόγου, κατά τα χρονικά διαστήματα πριν και μετά την κυκλοφορία του διαφημιστικού βίντεο για το Συνέδριο Γονιμότητας. Αυτό εξετάζεται προκειμένου να αξιολογηθεί αν οι κριτικές που ασκήθηκαν στο εν λόγω βίντεο αναφορικά με τον τρόπο αναπαράστασης των γυναικών, συμβαδίζουν με τους επιστημονικούς λόγους, αλλά και εάν τους επηρέασαν. Ένα επιπλέον ερώτημα που τίθεται αφορά το εάν και με ποιους τρόπους, οι επιστημονικοί λόγοι που εξετάστηκαν αποκλείουν μορφές υποκειμενικότητας και συμβάλουν στη δημιουργία ανισοτήτων. Ένα είδος ανισότητας που διερευνά η παρούσα έρευνα αφορά την κατηγοριοποίηση των υποκειμένων «Ελληνίδες» με κριτήριο το εάν έχουν τεκνοποιήσει ή όχι. Δηλαδή, με βάση αυτό το κριτήριο επιχειρείται να εντοπισθεί αν υποκείμενα τα οποία δεν έχουν τεκνοποιήσει, μπορεί να αποκλείονται ή να ωθούνται σε μια «παραμεθόρια ζώνη» του κοινωνικού πεδίου. Αυτό είναι σημαντικό να εξετασθεί προκειμένου να εκτιμηθεί εάν στην Ελλάδα, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, οι επιστημονικοί λόγοι αναπαράγουν ετεροκανονιστικές θέσεις και προτάγματα και με αυτό τον τρόπο συμβάλουν στη δημιουργία ανισοτήτων.

Τέλος, επισημαίνεται ότι σκοπός της παρούσας εργασίας δεν είναι να δώσει συγκεκριμένες απαντήσεις στα ερωτήματα που τέθηκαν, αλλά να προβληματίσει και να ανοίξει ένα πεδίο έρευνας και συζήτησης και σε αυτό το μέρος του δημόσιου λόγου. Άλλωστε, σύμφωνα με τη μεταδομιστική προσέγγιση που ακολουθεί η παρούσα έρευνα, «η διατύπωση ξεκάθαρων ορισμών με καθολική ισχύ, θεωρείται μάταιη και εξουσιαστική κίνηση, η οποία εμπεριέχει ένα είδος βίας, καθώς κάθε ενιαία και κλειστή κατηγορία δομείται με βάση την αποσιώπηση σημαντικών διαφορετικότητας και, εντέλει, τον αποκλεισμό ορισμένων μορφών υποκειμενικότητας» (Χαλκιά, 2011, σ. 88). Αυτό που επιχειρείται, είναι μέσα από τα ψήγματα λόγων που εξετάζονται να αποκαλυφθούν τα κομμάτια εμπειρίας και γνώσης που διαμορφώνουν τα υποκείμενα. Κατά συνέπεια και τα συμπεράσματα της παρούσας εργασίας δεν παρουσιάζονται ως συμπαγής και ακλόνητες αφηγήσεις και αλήθειες, αλλά είναι ανοιχτές στην κριτική και το διάλογο. Αυτό συμβαδίζει με την οπτική της Haraway (2014), η οποία προτείνει μια κοινωνικά τοποθετημένη γνώση και είναι επιφυλακτική προς κάθε οικουμενοποίηση.

Η Ανάλυση

Ανάλυση περιεχομένου σε άρθρα εκλαϊκευμένου επιστημονικού διαδικτυακού Τύπου

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται ανάλυση λόγου σε άρθρα του διαδικτυακού επιστημονικού λόγου σχετικά με τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες αναπαραγωγής. Εξετάζονται άρθρα από τις τρεις ιστοσελίδες ιατρικού περιεχομένου μεγαλύτερης επισκεψιμότητας στην Ελλάδα και συγκεκριμένα από την «onmed.gr», «Υγειαμου.gr» και «iatronet.gr» κατά το χρονικό διάστημα από 01/01/2021 έως και 28/02/2022. Από την ανάλυση των σχετικών με τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες αναπαραγωγής άρθρων, προκύπτουν ορισμένα σημεία που αναδεικνύονται, τα οποία και εξετάζονται στο κεφάλαιο αυτό. Αυτά είναι:

- Η επιταγή της υποχρεωτικής μητρότητας προς τις Ελληνίδες.
- Η κατασκευή της «άγνοιας» των γυναικών πάνω σε θέματα που αφορούν τη γονιμότητά τους.
- Η παρουσίαση των γυναικών ως «ασθενείς» και η ιατρικοποίηση του γυναικείου σώματος.
- Η σχέση των επιστημονικών λόγων με το έθνος.
- Αποκλεισμοί υποκειμένων από τη δημόσια σφαίρα.

Επιταγή Υποχρεωτικής μητρότητας

Ένα κεντρικό διακύβευμα που απορρέει από την ανάλυση των άρθρων που εξετάστηκαν είναι η επιταγή της υποχρεωτικής μητρότητας προς τις Ελληνίδες. Όπως προέκυψε από την ανάλυση, οι γυναίκες στην Ελλάδα, προτρέπονται έντονα να τεκνοποιήσουν και η μητρότητα παρουσιάζεται ως η «φυσική» εξέλιξη των ζώων τους. Μέσα από τα άρθρα εντύπων μιας ορισμένης, εκλαϊκευμένης, επιστημονικής φυσιογνωμίας φαίνεται πως η επιλογή της μητρότητας για τις γυναίκες παρουσιάζεται σχεδόν ως αυτονόητη και μοναδική επιλογή τους. Η προτροπή αυτή παρουσιάζεται στα άρθρα κυρίως μέσα από δύο άξονες. Αυτοί είναι, η ηλικία των γυναικών, η οποία παρουσιάζεται ως καθοριστικός παράγοντας λήψεως αποφάσεών της, καθώς επίσης το αναγνωστικό κοινό στο οποίο απευθύνονται τα άρθρα, το οποίο είναι κυρίως οι

ετεροφυλόφιλες γυναίκες και τα ετεροφυλόφιλα ζευγάρια, στους οποίους μέσα στα πλαίσια της οικογένειας, η απόκτηση παιδιού παρουσιάζεται ως επίτευγμα.

Η ηλικία ως μέσο λήψης αποφάσεων.

Ένα από τα κεντρικά σημεία που εντοπίζονται στα άρθρα σχετικά με τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες αναπαραγωγής, είναι η ηλικία της γυναίκας και εν γένει, ο ίδιος ο χρόνος. Γίνεται σχεδόν πάντα λόγος για την ηλικία της γυναίκας που επιθυμεί να τεκνοποιήσει, ενώ παράλληλα τονίζεται ότι οι γυναίκες περίπου από την ηλικία των 36 ετών και πάνω, θεωρούνται μεγάλες ηλικιακά για τεκνοποίηση. Ταυτόχρονα, οι γυναίκες παρακινούνται να βιαστούν να τεκνοποιήσουν χωρίς να χρονοτριβούνε περισσότερο. Ενδεικτικά, παρατίθενται κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα από το υλικό που μελετήθηκε:

Οι γυναίκες προχωρημένης αναπαραγωγικά ηλικίας (πάνω από 36 ετών) καλό είναι να μην καθυστερούν να ζητήσουν τη βοήθεια ειδικών εάν μετά από 6 μήνες συχνών επαφών δεν έχουν καταφέρει να συλλάβουν (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 4)

Λίγοι όμως γνωρίζουν ότι η γονιμότητα μετά την ηλικία αυτή, ιδίως στη γυναίκα, μειώνεται και μάλιστα μετά τα 38, φθίνει ραγδαία (Παράρτημα: Iatronet, Άρθρο 11).

Η πλέον σημαντική παράμετρος εδώ είναι η ηλικία της ασθενούς. Γενικά γυναίκες κάτω των 40 ετών έχουν πολύ καλή πρόγνωση με ποσοστά που είναι περίπου 50%. Γυναίκες μέχρι 35 ετών έχουν ποσοστά επιτυχίας άνω του 65% ενώ γυναίκες άνω των 40 ετών έχουν γενικά ποσοστά περίπου 25%. Το μήνυμα είναι πολύ καθαρό, όχι άσκοπη χρονοτριβή! (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 17).

Πάντα τονίζω ότι ο χειρότερος εχθρός της γονιμότητας είναι το χάσιμο χρόνου. (Παράρτημα: Υγειαμογ, Άρθρο 23).

Όταν, λοιπόν, προσπαθούμε να πετύχουμε εγκυμοσύνη με εξωσωματική γονιμοποίηση σε γυναίκες άνω των 40-41 ετών ή ακόμα και σε γυναίκες μικρότερης ηλικίας που έχουν πτωχή απάντηση στα φάρμακα που χορηγούμε, τότε βρισκόμαστε μπροστά σε μια δύσκολη κατάσταση. Δηλαδή, είτε χορηγήσουμε μεγάλες ποσότητες φαρμάκων, είτε χορηγήσουμε πολύ μικρές, το αποτέλεσμα είναι το ίδιο: καταλήγουμε να έχουμε λίγα ωάρια (κάτω από 7) κι ένα 1-2 έμβρυα, το οποίο είναι και ο ορισμός της πτωχής απάντησης των ωοθηκών. Γι' αυτό και οι γυναίκες αυτές ονομάζονται πτωχές απαντήτριες (Παράρτημα: Iatronet, Άρθρο 16).

Ο χρόνος επομένως, με τον τρόπο που παρουσιάζεται, φαίνεται ότι δεν είναι απλά εχθρός της γυναικείας γονιμότητας, αλλά κατά συνέπεια και εχθρός της γυναίκας. Αυτό φαίνεται άλλωστε από τις συνεχείς προτροπές των γιατρών προς τις γυναίκες να μην χάνουν άλλο χρόνο και να βιαστούν να τεκνοποιήσουν. Επίσης, μέσα από αυτές τις προτροπές, αναδύεται η σκιαγράφηση των γυναικών ως ανώριμες και κατά κάποιο τρόπο ως «απρόσεκτες μαθήτριες», που ενώ τους επισημαίνουν όλοι ποιο είναι το

«καλό» τους και τι πρέπει να κάνουν, αυτές φαίνεται να μην το καταλαβαίνουν ή να αργούν να το καταλάβουν.

Η φυσιολογική γήρανση παρουσιάζεται ως κάτι απεχθές και για το οποίο η γυναίκα θα έπρεπε να έχει προνοήσει. Η ηλικία με τον τρόπο που παρουσιάζεται, φαίνεται να αποτελεί κεντρικό και καθοριστικό παράγοντα στη διαδικασία λήψης αποφάσεών της, όχι μόνο για το αν θα τεκνοποιήσει και ποια διαδικασία θα ακολουθήσει για να το πετύχει, αλλά επίσης φαίνεται να αποτελεί καθοριστικό παράγοντα λήψης αποφάσεων που θα καθορίσουν γενικότερα τη ζωή της. Στις γυναίκες άνω των 36 ετών που δεν έχουν μείνει έγκυες «φυσιολογικά», συστήνονται τεχνολογίες αναπαραγωγής όπως η εξωσωματική γονιμοποίηση, αλλά ακόμα και στις γυναίκες «καλής» αναπαραγωγικής ηλικίας, πάλι η ηλικία τους παρουσιάζεται ως ιδιαίτερης βαρύτητας παράγοντας λήψεως αποφάσεων. Οι πρώτες όπως αναφέρθηκε παραπάνω προτρέπονται να τεκνοποιήσουν άμεσα, ενδεχομένως με τη βοήθεια τεχνολογιών αναπαραγωγής, γιατί αν δεν το πράξουν θα το «μετανιώσουν» αργότερα, ενώ οι δεύτερες καλούνται να μεριμνήσουν εκ των προτέρων για μελλοντική εγκυμοσύνη τους. Η προτροπή που γίνεται σ' αυτές είναι συνήθως ότι αν δεν επιθυμούν να τεκνοποιήσουν άμεσα για διάφορους προσωπικούς τους λόγους, θα πρέπει να προνοήσουν και να καταψύξουν τα ωάρια τους, για να μην το μετανιώσουν αργότερα. Για παράδειγμα, όπως τονίζει ο συντάκτης Βασιλόπουλος στην onmed.gr:

Η απόκτηση μωρού στο μέλλον από τον 30χρονο ή τον 35χρονο εαυτό σας είναι το αποτέλεσμα της κρυοσυντήρησης των ωαρίων, της μεθόδου που ολόένα και περισσότερες γυναίκες της γενιάς των Millennials επέλεξαν. Η κατάψυξη των ωαρίων αν και αρχικά εφαρμόστηκε σε γυναίκες που ήθελαν να εξασφαλίσουν τη γονιμότητά τους για ιατρικούς λόγους [...] σήμερα πλέον την προτιμούν γυναίκες που θέλουν να μεταθέσουν για αργότερα τη μητρότητα για προσωπικούς ή επαγγελματικούς λόγους [...] είναι η επιστημονική απάντηση στον σεβασμό των επιλογών της γυναίκας, της γυναίκας που δεν θέλει να αγχώνεται από το βιολογικό ρολόι και είμαστε σε θέση να της το προσφέρουμε. Η κατάψυξη ωαρίων δεν είναι τάση, ούτε μόδα. Είναι μία ρεαλιστική προσέγγιση της γυναίκας να αντιμετωπίσει το χρόνο χωρίς άγχος (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 13).

Το αφήγημα που χρησιμοποιείται στις νεαρότερες γυναίκες έχει τη μορφή προειδοποίησης. Τις προτρέπουν/προειδοποιούν να μεριμνήσουν από τώρα για το μέλλον, έτσι ώστε να μη βρεθούν στη θέση των «άλλων» γυναικών που δεν μερίμνησαν για τη γονιμότητά τους και που τώρα δεν μπορούν να τεκνοποιήσουν. Κατ' αυτόν τον τρόπο, μπορούμε να πούμε ότι οι ιστορίες των μεγαλύτερων ηλικιακά γυναικών που δεν έχουν τεκνοποιήσει, λειτουργούν ως προειδοποιητικές ιστορίες προς τις μικρότερες. Αυτό συμβαδίζει με όσα βρήκε η Tsing (1990), η οποία μελετώντας

ιστορίες γυναικών που έθεσαν σε κίνδυνο τα παιδιά τους, έδειξε το πώς οι ιστορίες τους αξιοποιούνται σε «αρνητικές προειδοποιητικές ιστορίες» (cautionary tales ‘έννοια της Tsing’) προς τις υπόλοιπες γυναίκες, οι οποίες για να μην «πάθουν» όσα οι γυναίκες αυτών των ιστοριών, καλούνται να συμμορφωθούν με τον ετεροκανονιστικό τρόπο θηλυκότητας και μητρότητας.

Επιπλέον, στα άρθρα όπου διακυβεύεται η ηλικία των γυναικών, ο λόγος είναι ιδιαίτερα φορτισμένος και καλυμμένος με το αφήγημα ότι όλα όσα λέγονται είναι για το καλό τους. Ταυτόχρονα, τα υποκείμενα που εκφέρουν τους συγκεκριμένους λόγους, σκιαγραφούνται ως «σωτήρες» των γυναικών και κατά κάποιο τρόπο ως «πατρικές φυσιογνωμίες» που δρουν με γνώμονα κάποιο «αγνό» ενδιαφέρον για τις γυναίκες, στις οποίες και σπεύδουν να δώσουν «λύσεις». Χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Λόγοι κοινωνικοί, οικονομικοί ή υγείας, εκπαιδευτικοί στόχοι, επαγγελματική αποκατάσταση και καθιέρωση, υποχρεώσεις, καριέρα ,προσωπική αυτονομία, επιλογή συντρόφου, πεποιθήσεις ζωής οδηγούν αρκετές γυναίκες στην απόφαση να μεταθέσουν χρονικά την τεκνοποίηση. Η σύγχρονη γυναίκα πλέον διεκδικεί το χώρο και τον χρόνο της όπως επιθυμεί. Και όταν δεν τα καταφέρνει αναζητά διεξόδους και εναλλακτικές [...] Αυτό είναι και το σημείο, που οι ειδικοί πρέπει να σταθούν αρωγοί στην προσπάθειά της ενημερώνοντάς την και δίνοντάς της τις δυνατές επιλογές ως προς αυτό που έχει ανάγκη κάθε φορά. (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 11).

Η μόρφωση και η καριέρα μπορούν πλέον να συμβαδίσουν αρμονικά με την δυνατότητα της μητρότητας, αλλά ακόμα και αν αυτός ο συνδυασμός δεν μπορεί να επιτευχθεί για διάφορους λόγους, η επιστήμη δίνει τη λύση [...] Το βιολογικό ρολόι δεν χτυπά πια απειλητικά, ούτε γίνεται εμμονή. Πρέπει όλοι και όλες να αντιληφθούμε ότι αυτό είναι το νέο φυσιολογικό. Η κατάψυξη ωαρίων είναι από τα μεγαλύτερα δώρα της επιστήμης στη γυναίκα, είναι το δώρο της επιλογής [...] Πολλές γυναίκες επιθυμούν να δώσουν μία παράταση στα χρόνια τεκνοποίησης για διάφορους προσωπικούς λόγους και η μέθοδος της κατάψυξης ωαρίων είναι μια ελκυστική επιλογή. Είναι ένας τρόπος να «σταματήσει» το βιολογικό ρολόι της γυναίκας και να διατηρηθούν τα νεότερα και πιο υγιή ωάρια (Παράρτημα: Iatronet, Άρθρο 1).

Η απόκτηση μωρού στο μέλλον από τον 30χρονο ή τον 35χρονο εαυτό σας είναι το αποτέλεσμα της κρυοσυντήρησης των ωαρίων, της μεθόδου που ολοένα και περισσότερες γυναίκες της γενιάς των Millennials επιλέγουν [...] Η κατάψυξη ωαρίων είναι η επιστημονική απάντηση στον σεβασμό των επιλογών της γυναίκας, της γυναίκας που δεν θέλει να αγχώνεται από το βιολογικό ρολόι και είμαστε σε θέση να της το προσφέρουμε (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 13).

Επιπρόσθετα, οι αναφορές στο «βιολογικό ρολόι» της γυναίκας, το οποίο ως αφήγημα είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο στην Ελλάδα, έχουν αρνητική χροιά, καθώς υποδεικνύει τις μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες που «δεν το άκουσαν» και κατά συνέπεια δεν τεκνοποίησαν. Μέσα από αυτό το αφήγημα, η μητρότητα εμφανίζεται ως υποχρεωτική για τις γυναίκες, αφού παρουσιάζεται να καθορίζεται από τη φύση και τη βιολογία,

επομένως αν δεν πραγματοποιηθεί, αυτό σημαίνει ότι δεν επιτέλεσαν επαρκώς το ρόλο τους, έκαναν κάποιο λάθος ή δεν έδωσαν την προσοχή που όφειλαν στη φύση (δεν άκουσαν το βιολογικό ρολόι να χτυπάει!). Επιπλέον, ήδη στον υπό μελέτη λόγο εμφανίζεται ως αυτονόητη και μη συζητήσιμη η αναγκαιότητα για τις γυναίκες «κάποια στιγμή» να τεκνοποιήσουν.

Επίσης, όπως φάνηκε από τα παραπάνω παραθέματα, μέσα από τις αναφορές που γίνονται στις επιλογές που έχουν πλέον οι γυναίκες, ότι δηλαδή πλέον μπορούν να ασχοληθούν και με την καριέρα και τις σπουδές τους, βλέπουμε ότι και πάλι η τεκνοποίηση παρουσιάζεται αφενός ως υποχρεωτική διαδικασία και αφετέρου ως κάτι που δεν συνάδει με άλλες επιλογές όπως για παράδειγμα οι σπουδές. Χαρακτηριστικά αυτό φαίνεται και στο παρακάτω παράθεμα:

Η κρυσυντήρηση ωαρίων αναφέρεται ως μια επιλογή για τη σύγχρονη γυναίκα. «Πάγωσε το χρόνο και ελευθέρωσε την καριέρα σου», «πάρε τον έλεγχο της γονιμότητας σου», καθώς και άλλα *motos* καλούν την σύγχρονη γυναίκα να πάρει μια θέση απέναντι σε αυτή την επιλογή εξασφάλισης του αναπαραγωγικού μέλλοντός της. (Παράρτημα: Υγείας, Άρθρο 3).

Όταν μόνο μέσα από τις συγκεκριμένες τεχνολογίες τους δίνονται οι επιλογές αυτές, αυτό που υποδηλώνεται από τους εκφερόμενους λόγους, είναι ότι παλαιότερα δεν είχαν επιλογές και αν ήθελαν να τεκνοποιήσουν θα έπρεπε να θυσιάσουν κάτι από τη μόρφωση ή την επαγγελματική σταδιοδρομία τους. Αυτό έχει ως συνέπεια, οι γυναίκες οι οποίες δεν έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν τις συγκεκριμένες τεχνολογίες αναπαραγωγής ή δεν επιθυμούν να τεκνοποιήσουν, να αναπαρίστανται επίσης σαν να μην επιτελούν επαρκώς τη θηλυκότητά τους. Επιπλέον, οι θέσεις αυτές σύμφωνα με τις οποίες οι γυναίκες μπορούν πλέον να κάνουν «ό,τι θέλουν» αρκεί κάποια στιγμή να τεκνοποιήσουν, αφενός (ανα)παράγουν ετεροκανονιστικά αφηγήματα «υποχρεωτικής μητρότητας» και αφετέρου αναδεικνύουν τη προσχηματική χρήση φεμινιστικών προταγμάτων μέσα από μια απλοϊκή υπόσχεση ενδυνάμωσης του γυναικείου φύλου, κάτι που συμβαδίζει με όσα βρήκαν και οι Bhatia και Campo-Engelstein (2018).

Επίσης, σε άρθρα που αναφέρεται ότι η τεκνοποίηση είναι επιλογή της γυναίκας ή ότι δεν είναι «υποχρεωτική», πολλές φορές με τον τρόπο που παρουσιάζονται, δηλαδή μέσω μιας μικρής αναφοράς συνήθως στο τέλος του άρθρου, φαίνεται ότι αυτά λέγονται μόνο γιατί «πρέπει» να λεχθούν και να μην κατηγορήσει ενδεχομένως κανείς τους συντάκτες τους ως σεξιστές. Αυτό φάνηκε ήδη μέσα από προαναφερόμενο

παράθεμα άρθρου, όπου η τεκνοποίηση ως επιλογή της γυναίκας παρουσιάζεται μόνο στο τέλος του (Παράρτημα: Iatronet, Άρθρο 1). Επιπλέον αυτό φαίνεται χαρακτηριστικά σε άρθρο κατά το οποίο ο συντάκτης του, αφού αρχικά αναγράφει ότι:

η ενημέρωση ενός προσώπου ή ενός ζευγαριού προκειμένου να μπορέσει να αναγνωρίσει εάν και πότε είναι η ώρα να αναζητήσει βοήθεια για να πραγματοποιήσει μια από τις θεμελιώδεις επιθυμίες / ανάγκες του ανθρώπινου είδους -αυτή της αναπαραγωγής- αποτελεί ένα σημαντικό γεγονός

και στη συνέχεια εξηγεί τους παράγοντες που επηρεάζουν τη γονιμότητα, στο τέλος του άρθρου αναφέρει ότι «άνδρες και γυναίκες θα έχουν τη δυνατότητα επιλογής για το αν θα αποφασίσουν να τεκνοποιήσουν και με ποιο τρόπο» (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 18). Στη συγκεκριμένη περίπτωση βλέπουμε ότι η «δυνατότητα επιλογής» που φαίνεται να δίνεται στο τέλος του άρθρου σε άντρες και γυναίκες, αναιρείται μέσα από δύο τρόπους. Από το γεγονός ότι αυτή παρουσιάζεται μέσω δύο μικρών αναφορών στην αρχή και στο τέλος του άρθρου, αλλά και μέσα από τους λόγους του συντάκτη κατά τους οποίους η τεκνοποίηση παρουσιάζεται σχεδόν ως αυτονόητη αφού αναγράφει πως είναι μια από τις πιο θεμελιώδεις ανθρώπινες επιθυμίες και ανάγκες.

Επιπλέον, στα συγκεκριμένα άρθρα δεν αναφέρονται άλλοι παράγοντες για τους οποίους οι γυναίκες δεν τεκνοποιούν πέραν της ηλικίας, όπως το γεγονός ότι μπορεί να μην το επιθυμούν ή το ότι ακόμη και αν το επιθυμούν να μην είναι σε θέση να τεκνοποιήσουν άμεσα, για παράδειγμα εξαιτίας οικονομικών λόγων. Το να ανάγεται η απόφαση του να κάνει κάποιος παιδί ή όχι αποκλειστικά σε ιατρικούς και βιολογικούς παράγοντες, είναι κάτι προβληματικό καθώς οι παράγοντες που συμβάλουν σε αυτό είναι πολλοί περισσότεροι και πολύπλοκοι. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα η ανεργία, ιδίως των νεότερων ατόμων, είναι ιδιαίτερα αυξημένη κάτι που εκ των πραγμάτων εμποδίζει τις γυναίκες και τα ζευγάρια να λάβουν μια τέτοια απόφαση. Επίσης, οι παροχές του κράτους απέναντι στις μητέρες, τα ζευγάρια, τις μονογονεϊκές, τις πολύτεκνες οικογένειες και τα παιδιά είναι ελάχιστες, γεγονός που επίσης αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα ως προς την απόφαση τεκνοποίησης. Επομένως, το βάρος της μη τεκνοποίησης που μετατίθεται στις γυναίκες, λόγω της ηλικίας τους και της «άγνοιας» που έχουν ως προς τα αναπαραγωγικά τους όρια, είναι απλουστευτικό.

Η οικογένεια και το παιδί ως «επίτευγμα».

Ένα ακόμη σημείο που εντοπίζεται από την ανάλυση των υπό εξέταση άρθρων, είναι η ταυτότητα των αναγνωστών στους οποίους απευθύνονται. Σχεδόν όλα τα άρθρα

με ελάχιστες εξαιρέσεις, απευθύνονται σε ζευγάρια και σε επιλογές που πρέπει να κάνουν. Για παράδειγμα:

Σήμερα, όλα τα ζευγάρια που θέλουν να αποκτήσουν παιδί και καταφεύγουν στη μέθοδο της υποβοηθούμενης αναπαραγωγής γνωρίζουν πως μπορούν να προσπαθήσουν με τις καλύτερες προϋποθέσεις (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 9).

Η ευθύνη των εξειδικευμένων ιατρών στην Ιατρική Εμβρύου είναι να παρέχουν τις σωστές πληροφορίες στα ζευγάρια, να διασφαλίζουν την υψηλή ποιότητα των εξετάσεων και να στηρίζουν τους γονείς στις όποιες επιλογές τους (Παράρτημα: Iatronet, Άρθρο 15).

Παράλληλα, είναι σημαντικά μικρότερο και το ψυχολογικό κόστος, γιατί το ζευγάρι δεν ταλαιπωρείται με συνεχόμενα αρνητικά αποτελέσματα έπειτα από εμβρυομεταφορές ενός εμβρύου κάθε φορά (Παράρτημα: Iatronet, Άρθρο 16).

Αυτό που καλούμαστε να υποθέσουμε από τους λόγους των συντακτών είναι ότι τα ζευγάρια στα οποία αναφέρονται, είναι τα ετεροφυλόφιλα ζευγάρια. Αυτό το υποθέτουμε από το μεγαλύτερο μέρος του υλικού που εξετάστηκε, στο οποίο οι εκκλήσεις για ενημέρωση που γίνονται απευθύνονται σε «οικογένειες» και ζευγάρια, τα οποία καλούνται να αναπαραχθούν βιολογικά, αλλά και από το ότι σχεδόν σε κανένα άρθρο δεν αναφέρεται εναλλακτική μορφή ζευγαριών. Χαρακτηριστικά, από το σύνολο των άρθρων που μελετήθηκαν, σε δύο μόνο άρθρο σχετικά με τις τεχνολογίες αναπαραγωγής αναφέρεται ρητά άλλου τύπου οικογένειας και συγκεκριμένα η μονογονεϊκή (Παράρτημα: Υγείαμου, Άρθρο 23, Iatronet, Άρθρο 6). Τα ζευγάρια στα οποία απευθύνονται τα συγκεκριμένα άρθρα, αν και πάλι δεν αναφέρεται ρητώς, αυτό που υποδηλώνεται από τον εκφερόμενο λόγο, είναι ότι είναι ζευγάρια Ελλήνων, έγγαμων που για να «ολοκληρωθεί» ο γάμος τους και να γίνουν «οικογένεια» θα πρέπει σχεδόν υποχρεωτικά να κάνουν τουλάχιστον ένα παιδί. Χαρακτηριστικά: «Ανάλογα με το ιστορικό τους, την ηλικία τους και το σύνολο των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους (των ζευγαριών), ο ιατρός αναπαραγωγής θα συζητήσει μαζί τους την βέλτιστη στρατηγική ώστε να αποκτήσουν τα παιδιά που ονειρεύονται» (Παράρτημα: υγείαμου, Άρθρο 23). Εδώ τα παιδιά παρουσιάζονται ως «όνειρο ζωής», το οποίο όμως αφορά αποκλειστικά τα ζευγάρια. Κατ' αυτό τον τρόπο για τις γυναίκες που βρίσκονται σε σχέση, η μητρότητα παρουσιάζεται ως υποχρεωτική αφού το παιδί ανάγεται σε στόχο ζωής τους. Επιπλέον, η επιθυμία για τεκνοποίηση παρουσιάζεται ως de facto επιθυμία όλων των ζευγαριών. Η φυσικότητα με την οποία τα άρθρα συνδέουν τα έγγαμα ζευγάρια με την απόκτηση παιδιού, υποδηλώνει την αποδοχή θέσεων από τους συντάκτες τους, κατά τις οποίες το παιδί θεωρείται φυσικό επακόλουθο μιας σχέσης. Για παράδειγμα σε άρθρα που εξετάστηκαν αναφέρεται:

Τέλος, μιλώντας στο ΑΠΕ-ΜΠΕ ο καθηγητής, αναφέρει ότι στην χώρα μας οι όποιες άμεσες επιπτώσεις της πανδημίας θα αρχίσουν να καταγράφονται στις γεννήσεις του πρώτου εξαμήνου του 2021 και τονίζει ότι το 2020 και το 2021 οι πρώτοι γάμοι έχουν επίσης μειωθεί κυρίως λόγω της πανδημίας, και με δεδομένο ότι η απόκτηση ενός παιδιού στην Ελλάδα, σε αντίθεση με το σύνολο σχεδόν των άλλων ευρωπαϊκών χωρών είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον γάμο, αυτό θα επηρεάσει ακόμη περισσότερο τις γεννήσεις των αμέσως επόμενων ετών. (Παράρτημα: Υγείαμου, Άρθρο 2)

Ολοκληρώνοντας, αξίζει να επισημανθεί ότι χάρη στις εξελίξεις στον τομέα της Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής, έχουν δοθεί επιλογές που δεν υπήρχαν παλαιότερα σε γυναίκες και ζευγάρια, έτσι ώστε να πετύχουν χωρίς καμία κοινωνική πίεση τον ιερό σκοπό της ολοκλήρωσης της οικογένειας! (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 3).

Η «φυσικότητα» με την οποία αναπαράγεται το συγκεκριμένο μοτίβο της «υποχρεωτικής» τεκνοποίησης μετά τον γάμο, φαίνεται να αναπαράγεται στην καθημερινότητα μέσα από σχετικές αναπαραστάσεις του Τύπου και των κυρίαρχων Μ.Μ.Ε. (μέσα από ελληνικές τηλεοπτικές σειρές, ταινίες, εκπομπές κτλ.). Επίσης, ακόμα και από την πολιτεία και τη θρησκεία υπάρχει άμεση προτροπή προς τα ζευγάρια για την απόκτηση παιδιού. Για παράδειγμα, κατά την τέλεση πολιτικού ή θρησκευτικού γάμου, το ζευγάρι πάντα προτρέπεται να τεκνοποιήσει, αφού η συνηθέστερη ευχή που τους δίνεται είναι «...καλούς απογόνους». Μέσα από αυτά, φαίνεται το πόσο στενά είναι συνδεδεμένα στο ελληνικό φαντασιακό, ο γάμος και η απόκτηση παιδιών. Έτσι, μέσα από αυτό το μέρος του εκλαϊκευμένου επιστημονικού λόγου που εξετάζεται, βλέπουμε να αναπαράγεται και να φυσικοποιείται το σχήμα του ετερόφυλου ζευγαριού που για να θεωρηθεί οικογένεια πρέπει να αναπαραχθεί «βιολογικά».

Επίσης, τα ζευγάρια που δεν επιθυμούν να παντρευτούν ή είναι έγγαμα και δεν επιθυμούν να τεκνοποιήσουν, αντιμετωπίζονται με δυσπιστία, καχυποψία ή και με οίκτο, ειδικά όταν βρίσκονται σε σχέση μεγάλο χρονικό διάστημα και είναι «μεγάλης» ηλικίας. Τα ζευγάρια αυτά, κρίνονται καθημερινά για τις επιλογές τους που θεωρούνται περισσότερο «αντισυμβατικές» και έξω από την ελληνική κουλτούρα και νοοτροπία. Επιπλέον, πολλές φορές οι αναπαραστάσεις τους, μέσα από τον κυρίαρχο λόγο και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι πολλές φορές υποδεέστερη σε σχέση με τα έγγαμα ζευγάρια με παιδιά και κατά κάποιο παρουσιάζονται σαν να είναι λιγότερο οικογένεια από ότι τα υπόλοιπα. Χαρακτηριστικά αυτό φαίνεται μέσα από τις αναπαραστάσεις των συγκεκριμένων ζευγαριών στις ελληνικές κινηματογραφικές ταινίες και τηλεοπτικές σειρές. Σε κάθε περίπτωση, όπως προκύπτει από το υλικό που εξετάστηκε,

η απόκτηση παιδιού από έγγαμα ζευγάρια, που είτε αφήνεται να εννοηθεί, είτε αναφέρεται ρητά, παρουσιάζεται ως σχεδόν αποκλειστικός τους στόχος. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια γίνεται κατανοητό ότι το παιδί παρουσιάζεται σαν όνειρο και η μητρότητα αυτοσκοπός της γυναίκας. Άλλωστε και η έννοια της μητρότητας στην Ελλάδα παρουσιάζεται να έχει μεγάλη βαρύτητα. Για παράδειγμα πολλοί παρομοιάζουν τις μητέρες με την Παναγία, η οποία σύμφωνα με την ελληνορθόδοξη θρησκεία θεωρείται μητέρα των Ελλήνων και πρότυπο μητέρας προς όλες τις γυναίκες.

Τέλος, η απόκτηση παιδιού και η δημιουργία οικογένειας, μέσα από τους συγκεκριμένους λόγους που μελετήθηκαν, φαίνεται να συνδέεται αποκλειστικά με τη βιολογία. Ενδεικτικά:

Μία νέα πρωτοποριακή θεραπεία η οποία δίνει τη δυνατότητα σύλληψης με το γενετικό υλικό της ίδιας της γυναίκας και όχι με ωάρια δότριας αποτελεί η θεραπεία ανανέωσης των ωοθηκών» (Παράρτημα: Iatronet, Άρθρο 13).

Σήμερα, και μετά την αποθεραπεία τους, οι γυναίκες αυτές είναι κατάλληλες να υποβληθούν σε μεταμόσχευση του φλοιού των ωοθηκών τους ώστε να προχωρήσουν σε φυσική σύλληψη, κατ' αρχήν με το δικό τους γενετικό υλικό, που θα παράξουν οι ωοθήκες τους, και ενδεχομένως και με τη συνδρομή της Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής. (Παράρτημα: Υγείαμου, Άρθρο 18).

Μέσα από τους λόγους που εξετάστηκαν, γίνεται αντιληπτό, ότι το κοινό γενετικό υλικό μεταξύ γονέων και παιδιού παρουσιάζεται ως σημαντικό στοιχείο ένωσης της οικογένειας. Αυτό είναι ευδιάκριτο στα παραπάνω παραθέματα, όπου τονίζεται στις γυναίκες πως μέσα από τη χρήση αυτών των τεχνολογιών και θεραπειών, όταν θα τεκνοποιήσουν αυτό θα γίνει «φυσικά» μέσω των δικών τους ωαρίων. Κατ' αυτό τον τρόπο, η τεκνοποίηση που γίνεται μέσω δότριας ωαρίων ή δότη σπέρματος, φαίνεται να μην είναι «φυσιολογική» διαδικασία, αφού το παιδί που θα γεννηθεί δεν θα έχει αποκλειστικά το γενετικό υλικό των γονιών του.

Η αποκλειστική σύνδεση της οικογένειας με την βιολογική απόκτηση παιδιού είναι κάτι που μεταξύ άλλων, οδηγεί στην ανάδυση διαφόρων εθνικιστικών αφηγημάτων. Για παράδειγμα κάποιο παιδί που έχει συλληφθεί με σπέρμα που προέρχεται από δότη, ενδεχομένως να μην θεωρείται από μέρος της ελληνικής κοινωνίας «γνήσιο» παιδί των γονιών του και κατ' αυτό τον τρόπο να αμφισβητείται και η σύνδεσή του με το ελληνικό έθνος, καθώς δεν είναι γνωστή η εθνικότητα του δότη. Επίσης, η υιοθεσία παιδιού άλλης εθνικότητας σε ορισμένες περιπτώσεις είναι γεγονός που συμβάλει στην αμφισβήτηση της ελληνικότητας του παιδιού. Όταν μέσα από την αποκλειστικά βιολογική σύνδεση των παιδιών με τους γονείς, μια οικογένεια

θεωρείται «περισσότερο» οικογένεια, έτσι και η αντίστοιχη σύνδεσή τους με το έθνος σε κάποιες περιπτώσεις παρουσιάζεται να είναι μειονεκτική. Δηλαδή, όταν κάποιο παιδί αναπαρίσταται ως περισσότερο οικογένεια με τους βιολογικούς του γονείς σε σχέση με ένα υιοθετημένο παιδί, κατ' αντίστοιχο τρόπο αναπαρίσταται εν δυνάμει και ως λιγότερο Έλληνας. Επιπλέον, η συνέχιση του ελληνικού έθνους μέσα από τη βιολογική αναπαραγωγή του, είναι κάτι που στην Ελλάδα παρουσιάζεται ως ιδιαίτερα σημαντικό. Για παράδειγμα η υπογεννητικότητα και το δημογραφικό «πρόβλημα», που παρουσιάζονται ως μείζονος σημασίας προβλήματα της χώρας όπως δείξαμε στο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής επισκόπησης, συνδέονται με αντίστοιχους λόγους περί βιολογικής αναπαραγωγής του έθνους (Χαλκιά, 2007). Κατ' αυτό τον τρόπο η συνέχιση του έθνους μέσω της βιολογικής αναπαραγωγής, παρουσιάζεται ως πανάκεια για το «πρόβλημα» αυτό. Χαρακτηριστικά αυτό φαίνεται μέσα από το παρακάτω παράθεμα:

Βιολογία και οικογένεια Νοημοσύνης [...] Την ώρα που η Ελλάδα ταλανίζεται από το πρόβλημα της υπογεννητικότητας, η επιστήμη ανοίγει νέους, ελπιδοφόρους ορίζοντες για τα ζευγάρια που επιθυμούν να αποκτήσουν παιδιά, αντιμετωπίζουν όμως διάφορα ζητήματα. Πλέον, έχουν στη διάθεσή τους και στην Ελλάδα ένα από τα πιο εξελιγμένα συστήματα σε παγκόσμιο επίπεδο, που εγγυάται σε πολύ μεγάλο βαθμό ένα επιτυχές αποτέλεσμα, που δεν είναι άλλο από τη γέννηση ενός παιδιού (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 9).

Στην περίπτωση αυτή, ο συντάκτης του άρθρου, μέσα από τις ρηματικές πρακτικές που χρησιμοποιεί, συνδέει άμεσα τις τεχνολογίες αναπαραγωγής με τη βιολογική αναπαραγωγή του έθνους. Έτσι, μέσα από το υπό εξέταση πεδίο δημόσιου λόγου, οι τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής παρουσιάζονται να συμβάλλουν στην αντιμετώπιση της βιολογικής αναπαραγωγής των υποκειμένων αλλά και του έθνους.

Η γνώση είναι δύναμη! – Κατασκευή «άγνοιας» των γυναικών

Τα άρθρα που αναφέρονται στην ηλικία των γυναικών και τονίζουν τα αναπαραγωγικά όρια της γυναίκας, επικαλούνται την άγνοια των γυναικών πάνω σε αυτό το θέμα. Χαρακτηριστικά, όπως αναφέρεται σε άρθρο της iatronet: «Λίγοι όμως γνωρίζουν ότι η γονιμότητα μετά την ηλικία αυτή, ιδίως στη γυναίκα, μειώνεται και μάλιστα μετά τα 38, φθίνει ραγδαία» (Παράρτημα: iatronet, Άρθρο 11), αλλά και στην onmed: «Ήρθε η ώρα να μάθουμε. Η γνώση είναι δύναμη» (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 18). Παρόλο που όπως ήδη αναφέρθηκε, τόσο τα επιστημονικά άρθρα, όσο και οι ίδιοι οι γυναικολόγοι ενημερώνουν συνεχώς τις γυναίκες για τη σχέση της ηλικίας τους και των αναπαραγωγικών τους ορίων, κάτι που εκ των πραγμάτων τις καθιστά

επαρκώς ενημερωμένες, ο ιατρικός λόγος συνεχίζει να επικαλείται την «άγνοιά» τους. Μια εύλογη ερώτηση που απορρέει από αυτά είναι πως γίνεται να επικαλούνται συνεχώς την άγνοια των Ελληνίδων όσον αφορά την ηλικία τους και την αναπαραγωγή όταν οι ίδιοι οι γιατροί, αλλά και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είτε αποκλειστικά ιατρικού περιεχομένου είτε τα mainstream, τονίζουν διαρκώς το ρόλο που «παίζει» η ηλικία;

Οι Ελληνίδες, αναπαρίστανται ως μη επαρκώς ενημερωμένες και ότι δεν τεκνοποιούν ακριβώς λόγω αυτής της άγνοιάς τους. Η κατασκευή της άγνοιας των Ελληνίδων όσον αφορά τα σώματά τους και θέματα γονιμότητας τους, είναι κάτι που σκιαγραφεί τις Ελληνίδες ως «ανώριμες» και «ανεύθυνες». Αναπαρίστανται δηλαδή, ως υποκείμενα που δεν ενδιαφέρονται να μάθουν κάτι που τις αφορά τόσο άμεσα. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η Χαλκιά (2007) ανέδειξε επίσης την κατασκευή της άγνοιας των Ελληνίδων για θέματα αντισύλληψης και γενικά για ιατρικά θέματα. Επιπλέον εντόπισε έναν κεντρικό λόγο εντός του οποίου οι Ελληνίδες φέρουν αποκλειστικά την ευθύνη για τα προβλήματα της χώρας, χωρίς να παρουσιάζονται οι αντίστοιχες ευθύνες των αντρών ή και άλλοι παράγοντες που οδηγούν στην υπογεννητικότητα (Χαλκιά, 2007). Στο ίδιο πλαίσιο σε αυτό τον τόπο του επιστημονικού διαδικτυακού λόγου, οι γυναίκες παρουσιάζονται ως σχεδόν αποκλειστικά υπεύθυνες για την μη τεκνοποίηση, επομένως και τη μη συνέχιση του ελληνικού έθνους.

Οι άνδρες στα σχετικά με τη γονιμότητα άρθρα, είτε δεν αναφέρονται είτε οι αναφορές που γίνονται σε αυτούς περιορίζονται σε συμβουλές για εξετάσεις. Από το σύνολο των άρθρων που μελετήθηκαν, δύο μόνο κάνουν αναφορές στο σπέρμα και το ρόλο που αυτό διαδραματίζει στην εξωσωματική γονιμοποίηση (Παράρτημα: Υγείαμου, Άρθρο 10, Υγείαμου, Άρθρο 19). Οι προτεινόμενες προς αυτούς εξετάσεις, με τον τρόπο που παρουσιάζονται, φαίνονται απλά σαν μια απαραίτητη τυπική διαδικασία, χωρίς αφήνονται υπόνοιες ως προς την μη επαρκή ενημέρωσή τους. Επίσης, κατά την αναζήτηση του υλικού της παρούσας έρευνας διαπιστώθηκε ότι ιατρικά άρθρα που απευθύνονται σε άντρες σχετικά με τη γονιμότητά τους και τις τεχνολογίες αναπαραγωγής, είναι πολύ λιγότερα από αυτά που απευθύνονται στις γυναίκες. Παρόλα αυτά, σχεδόν πουθενά δεν λέγεται ρητά, αλλά ούτε και υποδηλώνεται από τους εκφερόμενους λόγους η ελλιπής ενημέρωση και η άγνοια των ανδρών όσον αφορά τις αναπαραγωγικές τους λειτουργίες. Περισσότερο ο ιατρικός

λόγος έρχεται να λειτουργήσει συμπληρωματικά για την μεγαλύτερη ενημέρωσή τους. Ακόμη και στα άρθρα που απευθύνονται σε ζευγάρια, το βάρος της ενημέρωσης αλλά και της άγνοιας φαίνεται να πέφτει περισσότερο στις γυναίκες. Επιπλέον, ένα ακόμη στοιχείο που προέκυψε, είναι ότι ενώ οι συντάκτες τονίζουν συνεχώς στις γυναίκες το ότι θα πρέπει να βιαστούν να τεκνοποιήσουν γιατί όσο μεγαλώνουν μειώνεται η αναπαραγωγική τους ικανότητα κ.τ.λ., δεν αναφέρονται σχεδόν ποθενά εναλλακτικοί τρόποι με τους οποίους θα μπορούσαν να γίνουν μητέρες, όπως για παράδειγμα η υιοθεσία. Από το σύνολο των άρθρων που μελετήθηκαν, σε ένα μόνο αναφέρεται ότι τα ζευγάρια που επιθυμούν να κάνουν παιδί έχουν ως λύση και την υιοθεσία (Παράρτημα: υγειαμου, Άρθρο 23).

Η «σωστή» επιλογή γιατρού.

Μέσα από το υλικό που εξετάστηκε, προέκυψε ότι καλούνται οι γυναίκες να λάβουν τη σωστή απόφαση ως προς την επιλογή γυναικολόγου και ιατρικού εργαστηρίου, κάτι το οποίο επαναλαμβάνεται συχνά. Η επιλογή αυτή, γίνεται μέσω της ενημέρωσής που καλείται να έχει η γυναίκα για τους γυναικολόγους και τα ιατρικά εργαστήρια και τις μεθόδους που ακολουθούν, τα οποία θα πρέπει να είναι τα «κατάλληλα» σύμφωνα με τις τρέχουσες ιατρικές εξελίξεις. Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις όπου η εγκυμοσύνη επιχειρείται με τεχνολογίες αναπαραγωγής όπως η εξωσωματική γονιμοποίηση, τότε η «σωστή» επιλογή γυναικολόγου τονίζεται ακόμη περισσότερο. Για παράδειγμα, όπως τονίζει ο συντάκτης του άρθρου Νικολόπουλος Γ. στην Iatronet:

Η επιλογή γιατρού είναι μία από τις πιο καίριες αποφάσεις που αφορούν την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή. Η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή περιλαμβάνει διαφορετικά στάδια, από τη διερεύνηση της γονιμότητας έως την επιλογή της ενδεδειγμένης προσέγγισης που εξατομικεύεται σε κάθε περίπτωση. Είναι μία σύνθετη διαδικασία που ενέχει ιδιαιτερότητες, τόσο σωματικές όσο και ψυχολογικές, επομένως χρειάζεται να επιλέξετε έναν ειδικό που θα σας κατευθύνει σωστά, θα σας εξηγήσει τα στάδια της θεραπείας και θα σταθεί δίπλα σας εμπνέοντάς σας εμπιστοσύνη. Είναι σημαντικό να αισθάνεστε ότι ο γιατρός σας αφενός σας ακούει, αφετέρου σας παρέχει πληροφόρηση που καλύπτει κάθε απορία ή ανησυχία σας (Παράρτημα: iatronet. Άρθρο 14).

Από το υλικό που εξετάστηκε, βλέπουμε ότι δίνεται μεγάλη έμφαση στην ευθύνη των γυναικών ως προς τη σωστή επιλογή του γυναικολόγου, ο οποίος θα πρέπει να είναι κατάλληλα ενημερωμένος και να έχει γνώση όλων των νέων ιατρικών και τεχνολογικών εξελίξεων στον τομέα της γυναικολογίας. Την ίδια γνώση «οφείλουν» να έχουν και οι γυναίκες ώστε να είναι σε θέση να επιλέξουν κατάλληλο γιατρό. Οι γυναίκες και πάλι καλούνται να είναι επαρκώς ενημερωμένες και να κάνουν «καλή»

έρευνα για την επιλογή του γιατρού, ο οποίος θα μπορέσει να τους φέρει την επιθυμητή εγκυμοσύνη. Με αυτό τον τρόπο φαίνεται ότι το βάρος της μη τεκνοποίησης «πέφτει» πάνω στις γυναίκες, οι οποίες δεν ήταν κατάλληλα ενημερωμένες ώστε να επιλέξουν τον «σωστό» γι' αυτές γιατρό. Παράλληλα, σε περίπτωση τεκνοποίησης τα «εύσημα» φαίνεται να δίνονται στους γιατρούς που είναι ενημερωμένοι γύρω από τις εξελίξεις στον κλάδο τους και καινοτόμοι και όχι στις γυναίκες για την έρευνα που κλήθηκαν να κάνουν ώστε να τους επιλέξουν.

Ακόμη, η σχέση γιατρού και γυναίκας που επιθυμεί να τεκνοποιήσει και απευθύνεται σε γυναικολόγο, όπως περιγράφεται στα άρθρα, είναι μια σχέση όπου η γυναίκα αφού επιλέξει τον κατάλληλο γιατρό θα πρέπει και να τον εμπιστευτεί απόλυτα. Το μοτίβο που επαναλαμβάνεται στα σχετικά άρθρα, είναι ότι η σχέση γιατρού και γυναίκας θα πρέπει να διακατέχεται από εμπιστοσύνη της γυναίκας προς το γιατρό της και αντίστροφα. Για παράδειγμα, αυτό φαίνεται στο επόμενο παράθεμα, όπου ο συντάκτης του Μαστρομηνάς αναγράφει στην Onmed:

Γιατρός + Εργαστήριο + Ασθενής + X = Καλό Αποτέλεσμα. Πολύ συχνά και δικαιολογημένα οι ασθενείς αναρωτιούνται τι είναι αυτό που θα κρίνει το αποτέλεσμα της εξωσωματικής και πώς οι ίδιοι μπορούν να το επηρεάσουν θετικά[...] Είναι κρίσιμο η σχέση γιατρού και ασθενούς να διέπεται από εμπιστοσύνη, αίσθημα ασφάλειας φροντίδας και επικοινωνίας. ποσοστό γιατρού (ιατρικού προσωπικού) στην εξίσωση = 30% [...] Και βέβαια, να συζητάτε τα πάντα με τους γιατρούς σας Μην αφήνετε σκοτεινά σημεία, διεκδικείστε χρόνο και ενημέρωση! (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 17).

Η απόλυτη αυτή εμπιστοσύνη που «οφείλουν» και που καλούνται να έχουν οι γυναίκες προς τους γιατρούς και η αδιαμφισβήτητη αυθεντία αυτών, είναι κάτι προβληματικό. Όπως δείξαμε και στο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής επισκόπησης, ιστορικά οι σχέσεις των γυναικών με τους γιατρούς τους, είναι ιδιαίτερα αμφιλεγόμενες και σε πολλές περιπτώσεις υπό αμφισβήτηση (B.Ehrenreick& D.English, 2016). Επιπλέον, μέσα από το αφήγημα ότι όλα όσα πράττουν και λένε οι γυναικολόγοι γίνονται αποκλειστικά για το καλό της γυναίκας, αυτή αναπαρίσταται ως ένα άβουλο ον που δεν μπορεί να αποφασίσει μόνη της και δεν γνωρίζει η ίδια ποιο είναι το καλό της. Φαίνεται σαν να έχει απόλυτη ανάγκη καθοδήγησης από το γιατρό, ο/η οποίος-α πολλές φορές δεν της παρουσιάζει καν εναλλακτικές επιλογές που ενδεχομένως υπάρχουν. Επίσης όλο αυτό το αίσθημα ασφάλειας και επικοινωνίας που θα πρέπει να έχει η μεταξύ τους σχέση, είναι κάτι το οποίο σε περίπτωση που δεν υπάρχει δεν αποδίδονται ευθύνες στο γιατρό που για παράδειγμα δεν έκανε τη γυναίκα να νιώσει ασφάλεια, αλλά στη γυναίκα που δεν διάλεξε γιατρό που θα την κάνει να νιώσει ασφαλή. Εμπειρικά όμως γνωρίζουμε,

ότι στις περισσότερες περιπτώσεις όπου η γυναίκα δεν νιώθει ασφάλεια και εμπιστοσύνη απέναντι στο γυναικολόγο της, γι' αυτό ευθύνεται ο γιατρός. Αυτό γιατί σε πολλές περιπτώσεις οι γυναικολόγοι στην Ελλάδα γίνονται δηκτικοί και επικριτικοί απέναντι στις γυναίκες ή εκφράζουν σεξιστικές απόψεις. Γι' αυτού του είδους την αντιμετώπιση των γυναικών από τους γυναικολόγους στην Ελλάδα, έχουν τοποθετηθεί και έχουν ασκήσει κριτική πολλές φεμινιστικές ομάδες και συλλογικότητες. Για παράδειγμα, η γυναικεία ομάδα Μιγάδα, σε εισηγήσεις της σχετικά με το γυναικείο σώμα, αναδεικνύει μεταξύ άλλων και αυτή τη σχέση των γυναικών με τους γυναικολόγους, η οποία σε πολλές περιπτώσεις είναι προβληματική (Μιγάδα, 2021, σελ. 69-106).

Οι γυναίκες ως «ασθενείς» και η ιατρικοποίηση του γυναικείου σώματος

Ένα επιπλέον σημείο που αναδύθηκε μέσα από τα άρθρα που εξετάστηκαν, είναι οι αναπαραστάσεις των γυναικών ως ασθενείς. Μέσα από τους συγκεκριμένους εκλαϊκευμένους επιστημονικούς λόγους, οι γυναίκες που επιθυμούν να τεκνοποιήσουν και απευθύνονται σε γιατρούς, αναπαρίστανται σε κάθε περίπτωση ως ασθενείς. Η λέξη «ασθενείς», χρησιμοποιείται από τους συντάκτες για να περιγράψει όσες γυναίκες απευθύνονται σε γυναικολόγους, είτε αντιμετωπίζουν θέματα υπογονιμότητας είτε όχι και επαναλαμβάνεται σχεδόν στο σύνολο των άρθρων που εξετάστηκαν. Χαρακτηριστικά, αυτό φαίνεται στο επόμενο παράθεμα: «Οι ασθενείς που εξετάζουν το ενδεχόμενο εγκυμοσύνης θα πρέπει επομένως να εμβολιαστούν το συντομότερο δυνατόν και να μην περιμένουν μέχρι τη σύλληψη, την κύηση, τον τοκετό ή μετά τον τοκετό προκειμένου να το κάνουν» (Παράρτημα: Onmed. Άρθρο 20). Βλέπουμε ότι ακόμη και αν η γυναίκα απλώς επιθυμεί να τεκνοποιήσει ή τεκνοποιήσει χωρίς τη βοήθεια της ιατρικής και της τεχνολογίας, παρουσιάζεται από τους γυναικολόγους ως ασθενής. Μέσα από την τοποθέτηση της γυναίκας που επιθυμεί να τεκνοποιήσει ή είναι ήδη έγκυος στη θέση της ασθενούς, αλλά και μέσα από τις διαρκείς αναφορές των βιοτεχνολογικών εξελίξεων γύρω από τη βιολογική αναπαραγωγή, αναδύεται η φυσικοποίηση της ιατρικοποίησης της γέννας και των γυναικείων σωμάτων, κάτι που συμβαίνει στην Ελλάδα κατά κόρον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών αποτελούν οι καισαρικές στην Ελλάδα, όπου τα τελευταία χρόνια είναι σε ψηλά επίπεδα, πολλές φορές μάλιστα στα υψηλότερα σε παγκόσμιο επίπεδο (Πρωταθλήτρια στις καισαρικές η Ελλάδα, *Onmed*, 14.12.2015, Υπάρχει στην Ελλάδα "βιομηχανία" καισαρικών;, *News247*, 05.02.2022). Έτσι, η καθημερινή ζωή των γυναικών ιατρικοποιείται και τα

σώματά τους μετατρέπονται σε δυνάμει ασθενείς που έχουν συνεχή ανάγκη από κάποιο/α γιατρό να τις φροντίζει.

Προς αυτή την κατεύθυνση, ο τρόπος αναπαράστασης της τεκνοποίησης μέσα από τη χρήση τεχνολογιών, συμβάλει επίσης στην ιατρικοποίηση του γυναικείου σώματος που παρουσιάζεται να χρίζει διαρκούς ιατρικής φροντίδας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα:

Η κατάψυξη των ωαρίων επιτρέπει σε μεγάλο βαθμό τη διατήρηση της γονιμότητάς. Ο σκοπός είναι η συλλογή των ωαρίων και η κατάψυξή τους, έτσι ώστε μία γυναίκα να έχει την επιλογή να προσπαθήσει να αποκτήσει παιδιά στο μέλλον, χωρίς το άγχος της ημερομηνίας λήξης της γονιμότητάς της. Τα ωάρια μπορούν να αποψυχθούν, να γονιμοποιηθούν και να μεταφερθούν στη μήτρα ως έμβρυα με τη διαδικασία της εξωσωματικής γονιμοποίησης (Παράρτημα: Onmed. Άρθρο 13).

Εδώ εισέρχεται και η τεχνητή νοημοσύνη (artificialintelligence) που με ειδικό λογισμικό όπου έχουν καταχωρηθεί δεδομένα από εκατοντάδες χιλιάδες έμβρυα και με χρήση αλγορίθμων, γίνεται η πιο αξιόπιστη βαθμονόμηση κάθε εμβρύου, έτσι ώστε να μεταφερθεί στη γυναίκα το καλύτερο. (Παράρτημα: Υγείαμου, Άρθρο 16).

Πλέον μας επιτρέπεται να έχουμε φωτογραφική απεικόνιση (timelapse) εμβρύων στα διάφορα στάδια της καλλιέργειας στο εργαστήριο, αποκτώντας πλήρη εικόνα των μορφολογικών και μορφοκινητικών χαρακτηριστικών τους. Έτσι, με τη σύγκριση των εικόνων με εικόνες από μία βάση δεδομένων και με τη χρήση συγκεκριμένων αλγορίθμων, προσδιορίζονται αυτοματοποιημένα σημαντικές παράμετροι για κάθε έμβρυο ώστε να μπορούν οι επιστήμονες να επιλέξουν το κατάλληλο για εμφύτευση, με αποτέλεσμα το θετικό τεστ κύησης (Παράρτημα: Iatronet. Άρθρο 13).

Από τα παραπάνω παραθέματα, φαίνεται ότι η χρήση των συγκεκριμένων τεχνολογιών, παρουσιάζεται ως πανάκεια σε γυναίκες που επιθυμούν να τις χρησιμοποιήσουν, τόσο ως προς την ίδια τη διαδικασία της γονιμοποίησης, για παράδειγμα την κατάλληλη επιλογή σπερματοζωαρίων, όσο και προς το επιθυμητό αποτέλεσμα, δηλαδή το βιώσιμο έμβρυο. Εφόσον μέσα από τους συγκεκριμένους λόγους η χρήση των τεχνολογιών αναπαραγωγής παρουσιάζεται ως «φάρμακο», υποδηλώνεται ταυτοχρόνως η ύπαρξη κάποιας «ασθένειας». Έτσι, αυτό που αναδύεται μέσα και από αυτό το πεδίο του λόγου, είναι ότι η διαδικασία της τεκνοποίησης «παθολογικοποιείται» και ως ασθένεια πλέον, χρειάζεται ιατρική επέμβαση. Επιπλέον, η λέξη που χρησιμοποιείται στο ανωτέρω παράθεμα για να περιγράψει το έμβρυο που επιλέγεται για τεκνοποίηση, είναι «κατάλληλο», γεγονός που επίσης παραπέμπει σε ασθένεια της οποίας «κατάλληλη» θεραπεία αποτελεί το έμβρυο που θα επιλεγθεί.

Ένα ακόμη σημείο που αναδύεται μέσα από αυτούς τους λόγους, είναι ο τρόπος παρουσίασης της γυναικείας γονιμότητας ως «προϊόν». Η φράση «ημερομηνία λήξης»

που χρησιμοποιήθηκε από τον συντάκτη του παραπάνω παραθέματος για να περιγράψει την μείωση της γονιμότητας λόγω ηλικίας, αναδεικνύει έντονα το γεγονός αυτό. Η «ημερομηνία λήξης» παραπέμπει ευθέως σε προϊόντα προς κατανάλωση, η κατάσταση των οποίων είναι οριακά καλή, ή είναι σχεδόν «χαλασμένα». Η αντιμετώπιση της γυναικείας γονιμότητας ως «προϊόν με ημερομηνία λήξης», φυσικοποιεί την παθολογικοποίηση και εμπορευματοποίηση των γυναικείων αναπαραγωγικών λειτουργιών και σωμάτων. Εκτός αυτών, μέσα από τη χρήση των συγκεκριμένων ρηματικών πρακτικών, παρατηρείται μια διάσταση ιεράρχησης των υποκειμένων-γυναικών, η οποία παράγει ανισότητες. Οι νεαρότερες ηλικιακά γυναίκες (και ενδεχομένως περισσότερο γόνιμες) αξιολογούνται ως «καλύτερα προϊόντα», επομένως και περισσότερο επιθυμητά, ενώ οι μεγαλύτερες σε ηλικία τοποθετούνται στη σφαίρα του μη επιθυμητού, όπου τα σώματά τους φαίνεται να μην έχουν τόση «αξία» και σημασία.

Ένας άλλος παράγοντας που φαίνεται ότι είναι σημαντικός για την επιθυμητή τεκνοποίηση και που αναφέρεται από τους γιατρούς και ιατρικά ενημερωτικά άρθρα, είναι η ίδια η ψυχολογία της γυναίκας. Η «ψυχολογία» που συχνά γίνονται αφηρημένες αναφορές σε αυτή ως θετική ψυχολογία των γυναικών, ως παράγοντας παρουσιάζεται να συμβάλει και αυτή στην επιθυμητή εγκυμοσύνη. Για να καταφέρει επομένως να τεκνοποιήσει μια γυναίκα εκτός από τη συμβολή της ιατρικής, σύμφωνα με τον υπό εξέταση επιστημονικό λόγο, θα πρέπει να είναι και η ίδια αισιόδοξη ως προς το αποτέλεσμα και να μην κάνει αρνητικές σκέψεις. Η ψυχολογία ως αφηρημένη έννοια συνδέεται με τη γυναίκα είτε θετικά, με το ότι είναι αισιόδοξη και έτσι συμβάλει θετικά στην έκβαση του επιθυμητού αποτελέσματος, είτε όπως υποδηλώνεται αρνητικά. Τα ανωτέρω παραπέμπουν σε αφηγήματα σχετικά με τη «ψυχοσύνθεση» της γυναίκας που την παρουσιάζουν ως «ιδιαιτέρη» και διαφορετική από αυτή των ανδρών. Είναι διαδεδομένο το αφήγημα στην Ελλάδα της σύνδεσης της γυναικείας ψυχολογίας και της διάθεσής της, με τις αναπαραγωγικές της λειτουργίες. Από τις πιο κοινές φράσεις που απευθύνεται σε μια γυναίκα που έχει νεύρα είναι είτε η φράση «περίοδο έχεις;», είτε ο σχολιασμός «στην εμμηνόπαυση είναι;». Μέσα από αυτά τα αφηγήματα, επαναλαμβάνονται στερεότυπα κατά τα οποία οι γυναίκες αναπαρίστανται ως διαφορετικές και πιο «ευαίσθητες» από τους άντρες και που η αναπαραγωγική τους βιολογική κατάσταση συνδέεται με την ψυχολογία τους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα όπου παρουσιάζεται η συμβολή της ψυχολογίας στο υπό εξέταση υλικό,

είναι το παρακάτω «Είναι μία σύνθετη διαδικασία που ενέχει ιδιαιτερότητες, τόσο σωματικές όσο και ψυχολογικές, επομένως χρειάζεται να επιλέξετε έναν ειδικό που θα σας κατευθύνει σωστά, θα σας εξηγήσει τα στάδια της θεραπείας και θα σταθεί δίπλα σας εμπνέοντάς σας εμπιστοσύνη» (Παράρτημα: Iatronet, Άρθρο 14).

Στα πλαίσια της ψυχολογίας της γυναίκας, όπως φάνηκε και από το παραπάνω παράθεμα emπίπτει η προσωπικότητά της και άλλα στοιχεία του χαρακτήρα της, όπως η μαχητικότητα και η επιμονή της μεταξύ άλλων. Η προσπάθεια εγκυμοσύνης, παρομοιάζεται με μια «μάχη» την οποία δίνουν οι γυναίκες και οι οποίες εκτός όλων των άλλων, δηλαδή της ενημέρωσης, της ηλικίας τους, της κατάλληλης επιλογής γιατρού και εργαστηρίου καλούνται να έχουν και θετική ψυχολογία, μαχητικότητα, προσήλωση στο «στόχο» κ.ο.κ.. Μια βιολογική διαδικασία όπως η εγκυμοσύνη παρομοιάζεται με μια μάχη και οι γυναίκες καλούνται να λάβουν μέρος σε κάποιου είδους πόλεμο. Χαρακτηριστικά, αυτό παρουσιάζεται ανάγλυφα μέσα από τα επόμενα παραθέματα: «Προσωπικά θεωρώ ότι η-οι ασθενής-είς με θετική ψυχολογία, με προσωπικότητα που χαρακτηρίζεται από μαχητικότητα, επιμονή, προσήλωση, αναζήτηση και αντοχή θα κερδίσουν τη μάχη» και «Και σε αυτές ωστόσο τις σπάνιες περιπτώσεις η μάχη πρέπει να δίνεται και η συνεργασία του ζευγαριού με την επιστημονική Ομάδα μπορεί να προσφέρει λύσεις» (Παράρτημα: Onmed.gr Άρθρο 17). Όμως ο πόλεμος αυτός ενάντια σε ποιόν ή σε τι είναι; Ο πόλεμος εξ ορισμού παραπέμπει στα κράτη και σε μάχες. Η εγκυμοσύνη επομένως και η απόκτηση παιδιού φαίνεται να συνδέεται, έστω και υποσυνείδητα με το κράτος και τη συμβολή της γυναίκας απέναντι σε αυτό. Η Ελληνίδα γυναίκα σύμφωνα με αυτό το αφήγημα οφείλει –ακόμα και κατά το υπό εξέταση χρονικό διάστημα, να συμβάλει στη χώρα με το να αποκτήσει απογόνους, οι οποίοι με τη σειρά τους θα συμβάλουν στη μείωση της υπογεννητικότητας και θα διαφυλάξουν τη χώρα από εξωτερικούς και εσωτερικούς κινδύνους. Οι γυναίκες που νικάνε σε αυτόν τον πόλεμο και αποκτούν παιδί αναπαρίστανται ως νικήτριες, ενώ οι υπόλοιπες ως ηττημένες. Οι νικήτριες έχουν επιτελέσει επαρκώς την κανονιστική θηλυκότητά τους και έχουν κάνει το χρέος τους απέναντι στις οικογένειές τους και προς την πατρίδα, με την απόκτηση ενός νέου Έλληνα. Αντίθετα, οι «ηττημένες» παρουσιάζονται ως γυναίκες που δεν κατάφεραν να επιτελέσουν επαρκώς τη θηλυκότητά τους, σύμφωνα με τα κανονιστικά πλαίσια, καθώς επίσης δεν φαίνεται να επιτελούν επαρκώς ούτε το ρόλο τους ως πολίτες της Ελλάδας.

Από όσα αναπτύχθηκαν στο παρών υπό-κεφάλαιο φαίνεται ότι μέσα από τη συσχέτιση των γυναικών με τη ψυχολογία τους, οικοδομείται μια παθολογικοποίηση τους ως προς το φύλο τους γενικότερα (γυναίκες που έχουν ‘ιδιαιτέρη’ ψυχολογία), αλλά ως προς τη σχέση που φαίνεται να έχει αυτή η «ιδιαιτέρη» ψυχολογία τους με τις βιολογικές διαδικασίες και την αναπαραγωγή. Σε ότι αφορά δε, τις αναφορές που γίνονται στη ψυχολογία είναι σημαντικό να υπογραμμισθεί ότι τα άρθρα που εξετάστηκαν είναι γραμμένα είτε από γυναικολόγους και μοριακούς βιολόγους είτε από τις συντακτικές ομάδες των ιστοσελίδων που βασίζονται σε αυτούς. Κανένα άρθρο από όσα παρουσιάζεται η ψυχολογία ως σημαντικός παράγοντας για την τεκνοποίηση δεν έχει γραφτεί από ψυχολόγο, ούτε γίνεται αναφορά σε κάποια έρευνα της ψυχολογίας.

Η θέαση του έθνους μέσα από την επιστήμη

Στο υλικό που εξετάστηκε, επαναλαμβάνεται και τονίζεται ο ρόλος της τεχνολογίας και της επιστήμης, αλλά και ότι οι νέες καινοτόμοι μέθοδοι χρησιμοποιούνται από τους γιατρούς και στην Ελλάδα. Η ιατρική επιστήμη και η τεχνολογία, οι οποίες φυσικά και είναι σημαντικές και έχουν εξελιχθεί σε μεγάλο βαθμό, φαίνεται να τοποθετούνται κατά κάποιον τρόπο σε ένα βάθρο, όπου τα επιτεύγματά τους φαντάζουν εντυπωσιακά και πέρα από κάθε αμφισβήτηση. Επίσης στα ίδια πλαίσια, τονίζεται πάντα το γεγονός ότι όλα αυτά εφαρμόζονται και στην Ελλάδα. Παρακάτω παρατίθενται κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα από τα άρθρα που μελετήθηκαν:

Στα σχεδόν 40 χρόνια εφαρμογών στη χώρα μας, αδιαπραγμάτευτα η εξωσωματική γονιμοποίηση έχει σημειώσει συναρπαστικές εξελίξεις (Παράρτημα: Iatronet, Άρθρο 13).

Στην Ελλάδα την επιτυχημένη αυτή μέθοδο ο Δρ. Ι. Βασιλόπουλος την εφαρμόζει στην Κορυφαία Μονάδα Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής InstituteofLife – IASO, που εμπιστεύονται οι περισσότερες γυναίκες τόσο από τη χώρα μας όσο και από το εξωτερικό και που φέτος γιορτάζει τα 6 χρόνια λειτουργίας της! (Παράρτημα: Onmed, Άρθρο 13).

Η χειρουργική διαδικασία της μεταμόσχευσης ωοθηκικού ιστού στις τρεις Ελληνίδες θα μεταδοθεί για πρώτη φορά ζωντανά στη χώρα μας χάρη στην πρωτοβουλία μιας πλειάδας κορυφαίων Ελλήνων επιστημόνων στον τομέα της Γυναικολογίας, Μαιευτικής και Ογκολογίας. (Παράρτημα: Υγειάμου, Άρθρο 18).

Βλέπουμε ότι τονίζεται πάντοτε, ανάλογα με την ιατρική μέθοδο ή την τεχνολογία, ότι αυτές χρησιμοποιούνται πλέον και στην Ελλάδα. Επίσης, όπου υπάρχει η συμμετοχή Ελλήνων επιστημόνων σε διεθνείς έρευνες και μελέτες, τονίζεται και αυτή. Πέρα από τα ίδια τα γεγονότα, το γεγονός ότι επαναλαμβάνεται πως αυτά συμβαίνουν στην

Ελλάδα, υποφώσκει μια προσπάθεια ανάδειξης της Ελλάδας σε δυτική χώρα και σύνδεσής της με τη Δύση και γενικότερα με τη νεωτερική σκέψη. Σύμφωνα με τη νεωτερική σκέψη και μέσα από το πρίσμα της καρτεσιανής και καντεσιανής φιλοσοφίας, όλα τα προβλήματα έχουν συγκεκριμένες αιτίες, επομένως και λύσεις. Ο αιτιοκρατικός αυτός τρόπος σκέψης της νεωτερικότητας που είναι μια κατασκευή της πρώιμης ανθρωπότητας και πλέον αμφισβητείται, μας ακολουθεί μέχρι και σήμερα (Γεωργοπούλου, 2019, σ. 351-353).²⁰ Κατ' αυτό τον τρόπο σε αυτό το πλαίσιο του λόγου, τα επιστημονικά επιτεύγματα, τα οποία αναμφίβολα είναι πολύ σημαντικά, παρουσιάζονται ως ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο μπορούμε να ξεπεράσουμε σχεδόν κάθε φυσικό εμπόδιο, ενώ οι Ελληνίδες, αναπαρίστανται ως «μοντέρνες» γυναίκες του δυτικού κόσμου, με ό,τι σημασία μπορεί να έχει αυτό.

Αν και μέσα από αυτούς τους λόγους η Ελλάδα παρουσιάζεται ως χώρα της Δύσης, παράλληλα παρατηρούνται διάφορες αντιφάσεις που δεν συνάγουν με τοποθέτησή της εκεί. Για παράδειγμα δεν συνάγει η σύνδεση της χώρας με τη Δύση μόνο μέσω των ιατρικών τεχνολογιών και πρακτικών που χρησιμοποιεί, όταν ταυτόχρονα σε ένα ιατρικό συνέδριο για τη γονιμότητα, το οποίο οργανώνεται από γιατρούς, κεντρικοί ομιλητές είναι ελληνορθόδοξοι ιερείς²¹. Επιπλέον, δεν γίνονται αναφορές και σε όσα χωρίζουν τη χώρα από αυτή. Η σύνδεση της Ελλάδας με τη Δύση, μέσα από τη συγκεκριμένη οπτική είναι προβληματική, γιατί αυτή δεν θα πρέπει να γίνεται μόνο με βάση συγκεκριμένων ιατρικών πρακτικών και τεχνολογιών, αλλά και μέσω άλλων στοιχείων της κουλτούρας της. Σε κάθε περίπτωση η συνεχής αναφορά αυτών, δείχνει αφενός έναν θαυμασμό προς την «πολιτισμένη» Δύση που επιθυμούμε να «φτάσουμε» και αφετέρου αναδεικνύει κάποιου είδους εθνικισμό. Η Ελλάδα, ως χώρα που η θρησκεία και η εκκλησία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην πολιτική και την καθημερινότητα των ανθρώπων, βρίσκεται σε μια κατάσταση, όπου από τη μια

---

²⁰ Με τον δυαδικό τρόπο σκέψης και την επιμονή στην παντοδυναμία του ανθρώπου και των γνώσεων του έναντι της υπόλοιπης φύσης, το χάσμα που έχει δημιουργηθεί ανάμεσα στον ανθρώπινο και μη ανθρώπινο κόσμο είναι μεγάλο. Η μετα-ανθρωπιστική σκέψη προσπαθεί να αποδημήσει αυτή την ανωτερότητα του ανθρώπου και τους παγιωμένους δυισμούς που έχουν οριστεί από τη δυτική νεωτερική σκέψη. (Γεωργοπούλου, 2019, σ. 351-353)

²¹ Αναφέρομαι στο 1ο Πανελλήνιο Συνέδριο "Γονιμότητας και Αναπαραγωγικής Αυτονομίας", που επρόκειτο να πραγματοποιηθεί στα Ιωάννινα στις 2-4 Ιουλίου 2021 στο οποίο θα συμμετείχαν ιερείς.

πλευρά όπως αναφέρθηκε θέλει να ανήκει στη Δύση, αλλά από την άλλη συνεχίζει να έχει ριζωμένες εθνικιστικές αντιλήψεις περί ιδιαιτερότητας και «ανωτερότητας» του ελληνικού έθνους, οι οποίες είναι στενά συνδεδεμένες με τον ορθόδοξο χριστιανισμό.

Επίσης, από την ανάδειξη της χώρας ως πιο πολιτισμένης απορρέουν εθνικιστικές αντιλήψεις, αφού όπως υποδηλώνεται από τους εκφερόμενους λόγους, είναι περισσότερο εξελιγμένη σε σχέση με κάτι άλλο ή κάποια άλλη χώρα. Το «άλλο» ενδεχομένως να είναι οι υπόλοιπες χώρες των Βαλκανίων, η Τουρκία, ή και οι πρόσφυγες που ζούνε στη χώρα μας. Αυτού του είδους τα αφηγήματα ενυπάρχουν στο ελληνικό φαντασιακό, τόσο στο σύγχρονο όσο και παλαιότερα καθώς σχεδόν πάντα τονίζεται η συμβολή των Ελλήνων και ιδιαίτερα των αρχαίων Ελλήνων στις επιστήμες, τη δημοκρατία, τις τέχνες κ.ο.κ.. Κατά κάποιο τρόπο πολλοί από τους σύγχρονους Έλληνες φαντάζονται τους εαυτούς τους ως απογόνους των αρχαίων Ελλήνων και θεωρούν ότι έμμεσα τα επιτεύγματα των αρχαίων Ελλήνων ανήκουν και σε αυτούς, μη δίνοντας βάση στο γεγονός ότι πρόκειται για διαφορετικούς πολιτισμούς. Με αυτό τον τρόπο, βλέπουμε ότι αναπαράγεται ένας εθνικισμός ο οποίος προβάλλεται και στην καθημερινότητα των Ελλήνων και που πολλές φορές ενισχύεται και από την ίδια την πολιτεία και τους θεσμούς της, όπως για παράδειγμα από πολιτικούς, το σχολείο και την εκκλησία. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα εθνικισμού που απορρέει από τη σύνδεση της αρχαίας με τη σύγχρονη Ελλάδα, είναι τα όσα διαδραματίστηκαν όταν η Ελλάδα υπέγραψε τη συμφωνία των Πρεσπών με τη Β. Μακεδονία.²² Την περίοδο εκείνη, πολλοί Έλληνες στηριζόμενοι άμεσα από την εκκλησία αλλά και την τότε αντιπολίτευση, οδηγήθηκαν σε μαζικές διαδηλώσεις μεγάλης συμμετοχής φωνάζοντας ότι «η Μακεδονία είναι ελληνική» και τονίζοντας τη σχέση της αρχαιότητας (Μ. Αλεξάνδρου), της εκκλησίας και των ορθόδοξων αγίων, με τους εαυτούς τους.

Μέσα από αυτούς τους λόγους, οι Ελληνίδες παρουσιάζονται να ισορροπούν κατά κάποιο τρόπο, μεταξύ δύο αντιθετικών κοινωνικών δυναμικών, όπως γινόταν και

---

²² Η Συμφωνία των Πρεσπών είναι διακρατική συμφωνία που υπεγράφη το 2018 ανάμεσα στην Ελληνική Δημοκρατία και τη Δημοκρατία της Β. Μακεδονίας, η οποία μετονομάστηκε κατ' αυτόν τον τρόπο με τη θέση σε ισχύ της συμφωνίας στις 12 Φεβρουαρίου 2019, και έγινε υπό την αιγίδα των Ηνωμένων εθνών με σκοπό την επίλυση του ζητήματος της ονομασίας της Β. Μακεδονίας. Για περισσότερα βλ. <https://government.gov.gr/simfonia-ton-prespon-apantisis-se-sichna-erotimata/#1548098593235-562b8f51-480b>. Η συμφωνία προκάλεσε έντονες αντιδράσεις και διχασμό στα πολιτικά κόμματα, αλλά και στην ελληνική κοινωνία, ενώ διοργανώθηκαν πολλά συλλαλητήρια κατά αυτής σε πολλές πόλεις της χώρας, με τα μεγαλύτερα να είναι σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. (Νέο «ραντεβού» στο Σύνταγμα κατά της Συμφωνίας των Πρεσπών, *Ναυτεμπορική*, 25.01.2019, , Θρίαμβος εκτός, πανωλεθρία εντός: Η Συμφωνία των Πρεσπών ενθουσιάζει και διχάζει, *CnnGreece*, 26.01.2019).

παλαιότερα όταν «το δημογραφικό» ήταν κεντρικό σημείο του δημοσίου λόγου (Χαλκιά, 2007). Η Ελληνίδα, παρουσιάζεται ως μοντέρνα δυτική γυναίκα που ακολουθεί τις σύγχρονες επιστήμες, καθώς είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει όλες τις σύγχρονες τεχνολογίες και της προσφέρονται όλα τα σύγχρονα επιτεύγματα της ιατρικής και της τεχνολογίας και δεν δρα βάσει προκαταλήψεων. Ταυτόχρονα όμως, καλείται να μείνει προσκολλημένη στις παραδόσεις και στα έθιμα της χώρας και να δρα βάσει αυτών. Δηλαδή, καλείται να δρα με γνώμονα το συμφέρον της χώρας, (μέσα από την «υποχρέωσή» της να τεκνοποιήσει για χάρη της πατρίδας) ακολουθώντας τα προτάγματα της κανονιστικής θηλυκότητας και ετεροκανονικότητας και ταυτόχρονα καλείται να δρα σύμφωνα με τα «μοντέρνα» προτάγματα του νεωτερικού κόσμου.

«Ορατότητα» και αποκλεισμοί υποκειμένων από τον επιστημονικό λόγο

Μέσα από όσα αναφέρθηκαν στο παρών κεφάλαιο γίνεται αντιληπτό ότι οι λόγοι που χρησιμοποιούνται από τον Τύπο και στην προκειμένη περίπτωση από τον ηλεκτρονικό εκλαϊκευμένο επιστημονικό Τύπο, αναπαράγουν διάφορες υποκειμενικότητες και «κανονικότητες». Μέσα από τις υποκειμενικότητες που αναπαρίστανται φαίνεται έντονα και η απουσία κάποιων άλλων υποκειμενικοτήτων που είτε δεν γίνονται καθόλου ορατές, είτε εμφανίζονται ελάχιστα. Οι αποκλεισμοί αυτών των υποκειμένων δεν αναφέρονται ρητά, αλλά απορρέουν από τα ψήγματα λόγου ή φαίνονται μέσα από τις «σιωπές» των άρθρων ως προς αυτά.

Όπως προαναφέρθηκε, σχεδόν στο σύνολό τους, οι εκλαϊκευμένοι επιστημονικοί λόγοι που μελετήθηκαν απευθύνονται σε ετερόφυλες γυναίκες και σε ετερόφυλα ζευγάρια. Μια απουσία επομένως που γίνεται ορατή, είναι αυτή των ΛΟΑΤΚΙΑ+ υποκειμένων. Αυτό που αναδύεται μέσα από τη συγκεκριμένη «απουσία», είναι η αναπαραγωγή και η «αποκρυστάλλωση» στην ελληνική κοινωνία μιας «κανονικότητας» κατά την οποία ό,τι σχετίζεται με τη γονιμότητα και τις τεχνολογίες αναπαραγωγής, είναι κάτι που «πρέπει» να αφορά σχεδόν αποκλειστικά τα ετερόφυλα ζευγάρια. Τα ΛΟΑΤΚΙΑ+ υποκείμενα, τα οποία δεν αναφέρονται σε κανένα σημείο στα άρθρα που εξετάστηκαν, αποκρύπτονται από τη δημόσια σφαίρα και κατά κάποιο τρόπο παρουσιάζονται να μην έχουν τα ίδια δικαιώματα με τα υπόλοιπα.

Τα θέματα γονιμότητας παρουσιάζονται ως κάτι που δεν αφορά ή που δεν θα έπρεπε να αφορά τα ΛΟΑΤΚΙΑ+ υποκείμενα και κατ' αυτό τον τρόπο, καλούνται με

τη σειρά τους να πειθαρχήσουν στις προσταγές αυτές. Δηλαδή, μέσα από τις απουσίες των υποκειμένων αυτών από το δημόσιο λόγο, στην προκειμένη περίπτωση από διαδικτυακούς εκλαϊκευμένους επιστημονικούς λόγους, (ανα)παράγονται και φυσικοποιούνται ετεροκανονιστικές θέσεις σύμφωνα με τις οποίες η τεκνοποίηση και η δημιουργία οικογένειας αφορά μόνο τα ετερόφυλα ζευγάρια. Έτσι, τα ΛΟΑΤΚΙΑ+ υποκείμενα καλούνται να πειθαρχήσουν σ' αυτές τις θέσεις μέσω της μη τεκνοποίησης. Αυτή η μη ορατότητα ΛΟΑΤΚΙΑ+ υποκειμένων ως προς τα θέματα γονιμότητας συνδέεται και με την ισχύουσα ελληνική νομοθεσία κατά την οποία δεν επιτρέπεται ο πολιτικός γάμος και η υιοθεσία παιδιών από ομόφυλα ζευγάρια, γεγονός με το οποίο φαίνεται να συμφωνεί και μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας που είναι αντίθετο προς την απόκτηση παιδιών από ΛΟΑΤΚΙΑ+ υποκείμενα²³. Ενώ δηλαδή όλα όσα αναφέρθηκαν για τη γονιμότητα και τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, πρακτικά αφορούν και τα ΛΟΑΤΚΙΑ+ υποκείμενα, δεν τους δίνονται ως επιλογή από τον επιστημονικό λόγο, τουλάχιστον όχι δημόσια, ακόμα και όταν αυτά μπορούν να καλύψουν το οικονομικό κόστος των διαδικασιών. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με την καθημερινότητα όπου, αν και δεν αναγνωρίζονται και δεν κατοχυρώνονται επίσημα από το κράτος, βλέπουμε να υπάρχουν πολλές ΛΟΑΤΚΙΑ+ οικογένειες (οικογένειες ουράνιο τόξο) που προσπαθούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους και την ορατότητά τους στη δημόσια σφαίρα της χώρας²⁴. Υπό αυτό το πρίσμα μπορούμε να

---

²³ Σε δημοσκόπηση της Public Issue που διενεργήθηκε κατά το διάστημα 20 και 26 Ιανουαρίου 2016 για την εφημερίδα "Η Αυγή", σχετικά με το νομοσχέδιο για το σύμφωνο συμβίωσης που υπερψηφίστηκε το 2015 από την ελληνική βουλή, βρέθηκε ότι στην ερώτηση "Είστε υπέρ ή κατά της νομιμοποίησης της υιοθεσίας παιδιών από ζευγάρια του ίδιου φύλου;": Το 14% των ερωτηθέντων απάντησε θετικά και το 84% αρνητικά. "Χωρίς γνώμη" δήλωσε το 3%. (Δημοσκόπηση της Public Issue για την "Α" / Υπέρ του συμφώνου συμβίωσης, αλλά κατά της υιοθεσίας από ομόφυλα ζευγάρια, *Η Αυγή*, 09.02.2016).

²⁴ Οι Οικογένειες Ουράνιο Τόξο είναι μια οργάνωση (ΜΚΟ) που «απευθύνεται σε LGBTQI+ γονείς και σε όλους τους LGBTQI+ που επιθυμούν να γίνουν γονείς ή θέλουν να υπερασπιστούν το δικαίωμά τους στη γονεϊκότητα». Οι στόχοι και οι διεκδικήσεις τους αφορούν τα ακόλουθα: «1) δικαίωμα στο γάμο για τα ζευγάρια του ίδιου φύλου. 2) ισότητα δικαιωμάτων για ομόφυλα και ετερόφυλα ζευγάρια, παντρεμένα ή όχι, αλλά και για τους ανθρώπους που θέλουν να συστήσουν μονογονεϊκές οικογένειες. 3) δικαίωμα στην υιοθεσία και στη δημιουργία ανάδοχης οικογένειας πάντα κάτω από το πρίσμα της προστασίας των παιδιών ώστε να μην υφίστανται διακρίσεις εξαιτίας της οικογενειακής τους κατάστασης ή του γενετήσιου προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου των γονιών τους. 4) το δικαίωμα στη πρόσβαση σε τεχνικές υποβοηθούμενης αναπαραγωγής ανεξάρτητα από την οικογενειακή κατάσταση ή τον γενετήσιο προσανατολισμό και ίση πρόσβαση στη λύση της παρένθετης μητρότητας δεδομένου ότι σήμερα αποτελεί μια παγκόσμια πρακτική. 5) η διεκδίκηση ισονομίας δικαιωμάτων για μας και για τις οικογένειές μας σε όλα τα κράτη της Ευρώπης». Για περισσότερα σχετικά με τις Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, βλ. <http://rainbowfamiliesgreece.com/index.html>.

πούμε ότι οι τεχνολογίες αναπαραγωγής έχουν διττό αντίκτυπο σ' αυτά τα υποκείμενα, θετικό και αρνητικό. Οι τεχνολογίες αναπαραγωγής μπορούν να θεαθούν ως θετικές για τα ανωτέρω υποκείμενα, αφού μπορούν να τις χρησιμοποιήσουν και να τεκνοποιήσουν, όπως συμβαίνει σε πολλές περιπτώσεις στην καθημερινότητα. Ταυτόχρονα εκτιμώνται ως αρνητικές γι' αυτά, αφού όπως αναφέρθηκε οι λόγοι γύρω από αυτές, συμβάλουν στην αποσιώπηση τους από το δημόσιο λόγο και στην παραγωγή ετεροκανονιστικών προταγμάτων μέσω των οποίων «μειονεκτούν» έναντι των ετερόφυλων ζευγαριών .

Μια ακόμη κατηγορία υποκειμένων που αγνοείται από την πλειοψηφία των άρθρων που εξετάστηκαν, είναι οι μονογονεϊκές οικογένειες ή ομάδες άνω των δύο ατόμων οποιουδήποτε συνδυασμού φύλου που επιθυμούν παιδιά. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο υποκεφάλαιο δεν είναι σύνηθες, τα άρθρα σχετικά με τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες αναπαραγωγής να απευθύνονται αποκλειστικά σε γυναίκες που επιθυμούν να τεκνοποιήσουν και να γίνουν μητέρες εκτός των πλαισίων του γάμου. Καθώς η οικογένεια στο ελληνικό φαντασιακό νοηματοδοτείται σχεδόν αποκλειστικά εντός των πλαισίων του γάμου, γυναίκες και άντρες που δεν βρίσκονται σε σχέση και επιθυμούν να τεκνοποιήσουν, φαντάζονται και αυτοί διαφορετικοί και «ξένοι» προς την ελληνική κοινωνία, ενώ ταυτόχρονα αντιμετωπίζονται με καχυποψία από μεγάλο μέρος της. Αυτή η καχυποψία και η κριτική αφορά κυρίως τα υποκείμενα που βρίσκονται εκτός σχέσης και που επέλεξαν την το σχήμα της μονογονεϊκής οικογένειας. Αντίθετα, τα υποκείμενα που τους «έτυχε» να βρίσκονται σε μονογονεϊκή οικογένεια, παραδείγματος χάριν λόγω διαζυγίου, αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη κατανόηση και συμπάθεια. Έτσι, μέσα από αυτές τις αναπαραστάσεις, βλέπουμε να παράγονται ιεραρχήσεις κατά τις οποίες άτομα που επέλεξαν το σχήμα της μονογονεϊκής οικογένειας βρίσκονται σε υποδεέστερη θέση, έναντι των οικογενειών δυαδικού σχήματος άντρα/γυναίκας και παιδιού/ων.

Επιπρόσθετα, μέσα από το υλικό που εξετάστηκε, αναδύονται φυλετικοί αποκλεισμοί. Σε κανένα από τα άρθρα εκλαϊκευμένης ιατρικής φυσιογνωμίας που αναλύθηκε δεν συμπεριλαμβάνονται, έστω μέσα και από μια μικρή αναφορά υποκείμενα διαφορετικής εθνικότητας. Αυτό φαίνεται και γενικότερα από τον δημόσιο λόγο και τον Τύπο στην Ελλάδα, όπου για παράδειγμα οι πρόσφυγες και οι ρομά

αποκλείονται από αυτόν, ενώ όταν δεν συμβαίνει αυτό και γίνονται αναφορές σε αυτούς, συνήθως είναι για αρνητικό λόγο. Στο υπό εξέταση υλικό, η τεκνοποίηση και η μητρότητα παρουσιάζεται ως κάτι που αφορά σχεδόν αποκλειστικά τις Ελληνίδες γυναίκες, οι οποίες μέσα από τη μητρότητα επιτελούν επαρκώς το φύλο τους και κινούνται προς όφελος της χώρας. Αντίθετα, οι αναπαραστάσεις από τον κυρίαρχο λόγο για τις γυναίκες άλλης φυλής και εθνικότητας που όμως ζούνε στην Ελλάδα και που αφορούν τις αναπαραγωγικές τους λειτουργίες, κινούνται σε διαφορετικά πλαίσια. Σε αυτές η μητρότητα, όχι απλά δεν παρουσιάζεται ως υποχρεωτική, αλλά αντίθετα θεωρείται σχεδόν κακή. Μέρος των αναφορών του Τύπου για τις γυναίκες αυτές, αφορούν το γεγονός ότι αυτές έχουν πολλά παιδιά, κάτι που αναπαρίσταται ως αναχρονιστικό²⁵. Κατ' επέκταση και αυτές θεωρούνται αναχρονιστικές και «πρωτόγονες», αφού συνεχώς γίνονται αναφορές ή υποδηλώνεται από τους εκφερόμενους λόγους, το ότι είτε αγνοούν, είτε επιλέγουν να μην χρησιμοποιούν αντισυλληπτικές μεθόδους και έτσι κάνουν πολλά παιδιά, γεγονός που δεν συνάδει με τις «πολιτισμένες» γυναίκες του δυτικού κόσμου.

Επιπλέον, εκτός από αυτό, το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις γυναίκες έχουν παιδιά παρουσιάζεται και ως κάτι απειλητικό για την Ελλάδα. Χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τα αποτελέσματα δημοσκόπησης που πραγματοποιήθηκε από την «Κάπα Research» στην Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου από τις 11/02/2020 έως 13/02/2020, σε ερώτηση σχετικά με το «προσφυγικό», το 90% των ερωτηθέντων απάντησε ότι οι πρόσφυγες αποτελούν απειλή για τη χώρα μας και το 78% ότι το σοβαρότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η Ελλάδα είναι το προσφυγικό (Οι νησιώτες θεωρούν απειλή τους μετανάστες, *Καθημερινή*, 22.02.2020). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι γυναίκες πρόσφυγες και τα παιδιά τους αναπαρίστανται ως εχθροί της χώρας που

---

²⁵ Για παράδειγμα, η συγκεκριμένη θεματική αναδεικνύεται σε άρθρο της Καθημερινής σχετικά με τα επιδόματα που λαμβάνουν από το κράτος οι ρομά. Το άρθρο αφού αναφέρεται στον πληθυσμό ρομά που ζούνε στην Ελλάδα αναφέρει: «Επίδομα φτώχειας, επίδομα πολυτέκνου, επιδόματα για ατυχήματα που παθαίνουν συχνά λόγω του τρόπου ζωής τους και χρόνιες ασθένειες. Τα παιδιά είναι για πολλούς «εργαλεία κατά της φτώχειας[...]Μπαίναμε σε ένα σπίτι, λέγαμε πόσα παιδιά έχεις, απαντούσε έξι. Στο επόμενο σπίτι μάς έλεγαν οκτώ παιδιά αλλά βρήκαμε και δύο από το προηγούμενο», (Ζουν από τα επιδόματα πρόνοιας, 26.10.2013). Επιπλέον, μέσα από αναφορές του Τύπου σε έθιμα και στη θρησκεία των μουσουλμάνων, σε συνδυασμό με τον πληθυσμό τους, αυτοί αναπαρίστανται ως οπισθοδρομικοί. Για παράδειγμα αναφέρεται σε άρθρο: «Η εντυπωσιακή αύξηση του αριθμού των μουσουλμάνων στην Ελλάδα λόγω μετανάστευσης συνοδεύτηκε και από την εξάπλωση τροφίμων στην εγχώρια αγορά με ισλαμική σφραγίδα. Το αποτέλεσμα είναι Έλληνες να καταναλώνουν ερήμην τους κρέατα όχι μόνο τελετουργικά σφαγμένα, αλλά και ευλογημένα από μουφτή!» (Χαλάλ: Το «ιερό» κρέας των μουσουλμάνων παίρνει σφραγίδα και στην Ελλάδα. *Πρώτο Θέμα*, 27.03.2017).

φαίνεται να την απειλούν διαρκώς μέσα από τη συνεχή αναπαραγωγή τους. Βέβαια, δεν προκύπτει εν γένει στο δημόσιο λόγο, ότι ενδεχομένως αυτές οι γυναίκες και τα παιδιά θα μπορούσαν να αποτελέσουν κάποια «λύση» στο «δημογραφικό πρόβλημα» της χώρας, το οποίο παρουσιάζεται να απασχολεί σε μεγάλο βαθμό την ελληνική κοινωνία. Υπό αυτό το πρίσμα και μέσα από τον αποκλεισμό αυτών των υποκειμένων από τον δημόσιο λόγο, βλέπουμε ότι αναπαράγονται οριενταλιστικές θέσεις του τύπου «εμείς» και «αυτοί» (Ελληνες και ξένοι-ανατολίτες), όπου οι αναπαραστάσεις των «άλλων» γίνονται μέσω γενικευτικών εικόνων που έρχονται σε αντιδιαστολή με την εικόνα του «εμείς» (Said, 1996). Κατ' αυτό τον τρόπο, αναπαράγονται στερεότυπα για τους «άλλους» (πρόσφυγες- ρομά) που υποδεικνύουν την κατωτερότητά τους, ενώ ταυτόχρονα ταξινομούνται σε χαμηλότερη ιεραρχική θέση από «εμάς».

Επιπρόσθετα, τονίζεται ότι όλα όσα αναφέρονται σε αυτό το μέρος του δημόσιου λόγου έχουν και ταξικό υπόβαθρο. Οι τεχνολογίες αναπαραγωγής, είτε πρόκειται για εξωσωματική γονιμοποίηση, είτε για κρυοσυντήρηση- κατάψυξη ωαρίων είναι ακριβές διαδικασίες και πολλές φορές μπορεί να χρειαστεί να επαναληφθούν. Ενδεικτικά, οι τιμές της εξωσωματικής γονιμοποίησης κυμαίνονται από 3.000 έως 6.000 ευρώ και η τιμή κατάψυξης ωαρίων ανέρχεται στα 2.000 ευρώ περίπου.²⁶ Επίσης, η ιατροκοποίηση της εγκυμοσύνης και της γέννας είναι και αυτές δαπανηρές διαδικασίες, καθώς απαιτούνται συνεχείς εξετάσεις και επισκέψεις σε γιατρούς. Έτσι, γίνεται κατανοητό ότι δεν μπορούν να κάνουν χρήση τους όλες οι γυναίκες που ζούνε στην Ελλάδα, αλλά αποκλείονται από αυτές εξαιτίας οικονομικών λόγων, ακόμα και αυτές που θέλουν να τεκνοποιήσουν κάνοντας χρήση τους, είτε είναι Ελληνίδες, είτε γυναίκες άλλης εθνικότητας. Υπάρχουν δηλαδή ταξικοί αποκλεισμοί υποκειμένων που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να κάνουν χρήση των συγκεκριμένων τεχνολογιών και έτσι καθίστανται αόρατα από το συγκεκριμένο μέρος του δημόσιου λόγου.

Συμπερασματικά, μέσα από την ανάλυση του συγκεκριμένου μέρους του δημόσιου λόγου κατά το χρονικό διάστημα από 01/01/2021-28/02/2022, εντοπίστηκε ότι η μητρότητα για τις Ελληνίδες παρουσιάζεται ως «υποχρεωτική» και μη αμφισβητήσιμη. Η επιταγή της «υποχρεωτικής» μητρότητας προς τις Ελληνίδες,

---

²⁶ Οι ανωτέρω τιμές είναι ενδεικτικές και προέρχονται από την ιστοσελίδα της Κλινικής Εξωσωματικής γονιμοποίησης «EmBio.»: <https://www.ivf-embryo.gr/kostos-exosomatikis>

εντοπίστηκε μέσα από λόγους που ανάγουν την ηλικία της γυναίκας σε καθοριστικό παράγοντα βάσει του οποίου καλούνται να αποφασίσουν για το πότε θα τεκνοποιήσουν, ενώ η απάντηση στο ερώτημα για το αν επιθυμούν να τεκνοποιήσουν παρουσιάζεται ως αυτονόητα θετική. Επίσης, φάνηκε ότι μέσα από τις συνεχείς προτροπές προς τις γυναίκες να τεκνοποιήσουν και που γίνονται αναφορικά με την ηλικία τους, αυτές σκιαγραφούνται ως «ανώριμες» που χρειάζονται καθοδήγηση και κάποιον να τους υποδεικνύει ποιο είναι το «καλό» τους.

Επιπλέον, η «υποχρέωση» της μητρότητας για τις Ελληνίδες φάνηκε μέσα από τους λόγους στους οποίους εντοπίζεται το αναγνωστικό κοινό των άρθρων που εξετάστηκαν. Μέσα από τα ψήγματα λόγων που αναλύθηκαν, φάνηκε ότι το κοινό το οποίο καλείται να ενημερωθεί για θέματα γονιμότητας και τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, είναι τα ετεροφυλόφιλα ζευγάρια για τα οποία η δημιουργία οικογένειας και απόκτηση παιδιών παρουσιάζεται ως επίτευγμα και «αυτονόητη». Έτσι, μέσα από αυτό το μέρος του εκλαϊκευμένου επιστημονικού λόγου, αναπαράγεται και φυσικοποιείται το κανονιστικό διπολικό σχήμα του ετερόφυλου ζευγαριού που «οφείλει» να αναπαραχθεί «βιολογικά».

Ένα ακόμη σημείο που βρήκαμε να αναπαράγεται, είναι η κατασκευή της «άγνοιας» των γυναικών. Οι γυναίκες παρουσιάζονται ως μη επαρκώς ενημερωμένες αναφορικά με τα σώματά τους και ότι ο λόγος που δεν τεκνοποιούν είναι εξαιτίας αυτής τους της άγνοιας. Μέσα από αυτά τα πλαίσια, οι Ελληνίδες αναπαρίστανται ως «ανώριμες» και «αφελείς», αφού παρουσιάζονται να μην γνωρίζουν και να μην δίνουν τη σημασία που πρέπει σε κάτι που τις αφορά άμεσα. Επίσης, οι γυναίκες που επιθυμούν να τεκνοποιήσουν, όπως εντοπίστηκε, προτρέπονται να ενημερώνονται διαρκώς γύρω από τις επιστημονικές εξελίξεις που αφορούν τις μεθόδους υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και να κάνουν «καλή» έρευνα γιατρού. Μέσα από τους λόγους για τη συνεχή ενημέρωση και έρευνα που καλούνται να κάνουν οι Ελληνίδες, υποδηλώνεται η «άγνοιά» τους η οποία παρουσιάζεται να συμβάλει στο «επιθυμητό» αποτέλεσμα, δηλαδή στην τεκνοποιία.

Επίσης, ένα ακόμη κεντρικό σημείο που εντοπίστηκε μέσα από τις συνεχείς αναπαραστάσεις των γυναικών ως ασθενείς, είναι η ιατρικοποίηση των γυναικείων σωμάτων και της εγκυμοσύνης. Η γονιμότητα, η υπογονιμότητα και η εγκυμοσύνη μέσα από τα ψήγματα λόγων που χρησιμοποιήθηκαν από τους συντάκτες των άρθρων, «παθολογικοποιήθηκαν» και ως ασθένειες και «προβλήματα», παρουσιάζονται να

απαιτούν συγκεκριμένες ιατρικές «λύσεις» και επεμβάσεις. Επιπρόσθετα, κατά τον ίδιο τρόπο, η ιατροκοποίηση των γυναικείων σωμάτων εντοπίζεται μέσα από αναφορές στην «ψυχολογία» των γυναικών, ως παράγοντα που συμβάλει στην επιθυμητή εγκυμοσύνη.

Επιπλέον, κατά την εξέταση του συγκεκριμένου υλικού και μέσα από τους λόγους σχετικά με την επιστήμη και τις ιατρικές εξελίξεις, διαφαίνεται να αναπαράγονται διάφορα εθνικιστικά αφηγήματα. Τα αφηγήματα αυτά, εντοπίζονται σε λόγους που συσχετίζουν τις επιστημονικές εξελίξεις της Δύσης με την Ελλάδα και σε ρηματικές πρακτικές που υποδηλώνουν την «ιδιαιτερότητα» των Ελλήνων λόγω της καταγωγής τους. Μέσα από αυτά οι Ελληνίδες τοποθετούνται μεταξύ δύο αντιθετικών προσδιορισμών, ως γυναίκες της Δύσης, με τις νοοτροπίες αυτής και ταυτόχρονα ως Ελληνίδες που καλούνται να ακολουθούν τις παραδόσεις και τα έθιμα της χώρας. Επίσης, οι «απουσίες» ορισμένων υποκειμένων (ΛΟΑΤΚΙΑ+, μη ετεροκανονιστικές οικογένειες, πρόσφυγες κ.ο.κ) που εντοπίστηκαν σε αυτό το πεδίο του δημόσιου λόγου, αναδεικνύουν τρόπους με τους οποίους οι σχέσεις εξουσίας οικοδομούν το κοινωνικό σώμα και παράγουν ανισότητες. Οι υποκειμενικότητες αυτές, μέσα από τους «μη» λόγους, διαμορφώνονται και αναπαράγονται βάσει ετεροκανονιστικών θέσεων για το φύλο, τη φυλή, τη σεξουαλικότητα, τη γονεϊκότητα και τις ανισότητες.

Στο επόμενο υποκεφάλαιο, μέσα από την ανάλυση λόγου σε βιντεοσκοπημένη διάλεξη με θέμα τη γονιμότητα, την υπογονιμότητα και το δημογραφικό, θα εξετάσουμε αν και με ποιους τρόπους προκύπτουν αντίστοιχοι ή και διαφορετικοί λόγοι σχετικά με όσα προέκυψαν από την εξέταση του διαδικτυακού Τύπου. Ομοίως, θα επιχειρηθεί να εντοπισθούν οι λόγοι μέσα από τους οποίους οι Ελληνίδες συγκροτούνται ως έμφυλα και πολιτικά υποκείμενα, με κριτήριο τις αναπαραγωγικές τους λειτουργίες.

Ανάλυση λόγου στη βιντεοσκοπημένη εκδήλωση «Υπογονιμότητα, Υπογεννητικότητα και Δημογραφικό»

Τον Ιούνιο του 2021 κυκλοφόρησε στην ελληνική τηλεόραση το διαφημιστικό βίντεο²⁷ του 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Γονιμότητας και Αναπαραγωγικής

---

²⁷ Διαθέσιμο στο : <https://www.youtube.com/watch?v=4bJvRXygk8M>

Αυτονομίας: Όρια και Επιλογές²⁸, που επρόκειτο να πραγματοποιηθεί στις 2-4 Ιουλίου 2021 στα Ιωάννινα, με δια ζώσης παρουσία και διαδικτυακά. Όπως αναφέρεται στην πρόσκλησή του, αυτό θα εστίαζε στην πρόληψη σε θέματα γονιμότητας, στη γνώση, στην έρευνα, την συνεχιζόμενη μεταπτυχιακή επιμόρφωση των ασχολούμενων με την υγεία και ταυτόχρονα στην ενημέρωση των πολιτών. Παράλληλα, αναφέρεται στην πρόσκληση ότι και με αφορμή την επέτειο των 200 χρόνων από την ελληνική επανάσταση του 1821, το συνέδριο επιδιώκει να συμβάλει και στην «αντιμετώπιση της μάστιγας της υπογεννητικότητας που απειλεί με αφανισμό το έθνος μας»²⁹. Λίγες μέρες αφότου κυκλοφόρησε το διαφημιστικό βίντεο, προκλήθηκαν αντιδράσεις στα Μ.Μ.Ε., στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αλλά και από συλλογικότητες και πολιτικούς, καθώς το περιεχόμενό του κρίθηκε αναχρονιστικό, σεξιστικό και στερεοτυπικό για τις γυναίκες³⁰. Σταδιακά και μετά από τις έντονες κριτικές που δέχθηκε το συνέδριο γονιμότητας εξαιτίας του διαφημιστικού βίντεο αλλά και του προγράμματός του, συμπεριλαμβανομένων των ομιλητών του³¹, πολλοί από τους χορηγούς του, μεταξύ των οποίων η Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Κατερίνα Σακελλαροπούλου, υπό την αιγίδα της οποίας τελούσε το συνέδριο, αλλά και η Ε.Ρ.Τ. απέσυραν τη συμμετοχή τους από αυτό, ανακοινώνοντας παράλληλα ότι όσα έχουν λεχθεί στο διαφημιστικό βίντεο δεν τους εκφράζουν (Ακύρωση Συνεδρίου Γονιμότητας: Μια «νίκη» με πολλές αναγνώσεις, *Lifo*, 14.06.2021, Συνέδριο Γονιμότητας: Από το κύμα οργής στην ακύρωση, *Καθημερινή*, 15.06.2021).

Στο παρών κεφάλαιο γίνεται ανάλυση λόγου της εκδήλωσης-διάλεξης με τίτλο «Υπογονιμότητα, Υπογεννητικότητα, Δημογραφικό», η οποία οργανώθηκε και προβλήθηκε την 08/11/2021 διαδικτυακά και σε ζωντανή μετάδοση από το σύλλογο

---

²⁸ Για πληροφορίες σχετικά με το συνέδριο, τους διοργανωτές, την οργανωτική επιτροπή, την επιστημονική ομάδα και πρόγραμμά του βλ. https://mdcongress.s3.eu-west-1.amazonaws.com/assets/wp/uploads/2021/05/Prokatarktiko-program_1o-Gonimotitas.pdf.

²⁹ Η πρόσκληση του 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Γονιμότητας και Αναπαραγωγικής Αυτονομίας: Όρια και Επιλογές είναι διαθέσιμη στο https://mdcongress.s3.eu-west-1.amazonaws.com/assets/wp/uploads/2021/05/Prokatarktiko-program_1o-Gonimotitas.pdf

³⁰ Παρατίθενται ενδεικτικά τίτλοι άρθρων του ελληνικού Τύπου κατά την περίοδο κυκλοφορίας του διαφημιστικού βίντεο: Στερεότυπα, σεξισμός και...γονιμότητα. Το συνέδριο που πυροδότησε την οργή, *Εφημερίδα Των Συντακτών*, 13.06.2021, Το συνέδριο που πυροδότησε την οργή, *Καθημερινή*, 15.06.2021, Η μισογύνικη πολιτική σας δεν θα περάσει., Το μωβ, 12.06.2021.)

³¹ Το συνέδριο γονιμότητας, δέχθηκε κριτικές και αναφορικά με το πρόγραμμα και τους ομιλητές του. Ενδεικτικά κάποιες από τις κριτικές αφορούσαν το γεγονός ότι ενώ το συνέδριο αφορούσε σε μεγάλο βαθμό τις γυναίκες, οι γυναίκες επιστήμονες, αλλά και οι ομιλήτριες ήταν πολύ λιγότερες από τους άνδρες. Επίσης δέχθηκε κριτικές και ως προς τη συμμετοχή ιερών και εκπροσώπων της εκκλησίας.

«Σχολή Γονέων- Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κατερίνης»³², ενώ η βιντεοσκόπησή της είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα του συλλόγου³³, αλλά και στο κανάλι του συλλόγου στην πλατφόρμα Youtube³⁴. Η εν λόγω εκδήλωση αφορά την υπογονιμότητα, την υπογεννητικότητα και το δημογραφικό και σύμφωνα με τους διοργανωτές της και όπως αναγράφεται στην περιγραφή του βίντεο της εκδήλωσης στο Youtube, έχει την ίδια θεματολογία με το συνέδριο γονιμότητας που επρόκειτο να πραγματοποιηθεί στα Ιωάννινα το καλοκαίρι του 2021. Συντονιστής και παρουσιαστής της διάλεξης ήταν ο πρόεδρος της Σχολής Γονέων Κωνσταντίνος Κορομπίλης και οι δύο ομιλητές της, ο Δρ. Ιατρικής Σχολής και Γενικός Γραμματέας Ελληνικής Εταιρείας Αναπαραγωγής, Κωνσταντίνος Πάντος, ο οποίος ήταν και ένας από τους κεντρικούς διοργανωτές του ακυρωθέντος συνεδρίου γονιμότητας, καθώς επίσης και ο Γεώργιος Πατούλης, Περιφερειάρχης Αττικής και Πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών.

Μέσα από την ανάλυση του συγκεκριμένου οπτικοακουστικού μέσου επιχειρείται να διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους αναπαρίστανται οι Ελληνίδες σε αυτό το μέρος του δημόσιου λόγου και να εντοπιστούν τυχόν ιδιαιτερότητες ή επαναλαμβανόμενα σχήματα σχετικά με τους τρόπους αναπαράστασής τους. Επιπλέον, εξετάζεται το πώς σε αυτό το μέρος του δημόσιου λόγου και υπό το πρίσμα μεταδομιστικών θεωρητικών προσεγγίσεων εκτιμώνται οι τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Επίσης, επιχειρείται η ανίχνευση των σχέσεων εξουσίας που προκύπτουν μέσα από το συγκεκριμένο πεδίο λόγου, μέσα από τις οποίες τα υποκείμενα κατηγοριοποιούνται και ιεραρχούνται με κριτήρια όπως η τεκνοποίηση ή η μη τεκνοποίησή τους. Από την κριτική ανάλυση λόγου στο συγκεκριμένο βίντεο, αναδείχθηκαν είτε άμεσα, είτε έμμεσα ορισμένες κεντρικές θέσεις που το παρών κεφάλαιο επιχειρεί να αναδείξει. Αυτά είναι η (α) η αναπαράσταση της «άγνοιας» των γυναικών σε σχέση με το αναπαραγωγικό τους σύστημα και τα όρια που θέτει η ηλικία σε αυτό, (β) η ιατρικοποίηση των σωμάτων των γυναικών, (γ) η ανάδειξη της επιταγής της υποχρεωτικής μητρότητας προς τις Ελληνίδες και (δ) μέσα από τις «σιωπές» του εκφερόμενου λόγου των ομιλιών ή τις ελάχιστες αναφορές τους, επιχειρείται να

---

³² Σύμφωνα με την περιγραφή από την ιστοσελίδα του συλλόγου: «Ο Μορφωτικός Πολιτιστικός Σύλλογος «ΣΧΟΛΗ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ» ιδρύθηκε το 1989 και από τότε λειτουργεί με την μορφή Ανοιχτού Πανεπιστημίου στο Συνεδριακό Κέντρο του Δήμου Κατερίνης, από τον Οκτώβριο έως τον Απρίλιο κάθε χρόνου. Από τον Δεκέμβριο του 2008 υπάρχει η ιστοσελίδα του ανωτέρω συλλόγου στο διαδίκτυο, όπου είναι διαθέσιμα τα προγράμματα και οι εκδηλώσεις τους, είτε σε ζωντανή μετάδοση, είτε μαγνητοσκοπημένες». Βλ. σχετ. <https://www.sxoligoneon.gr/>

³³ Διαθέσιμη στο: <https://www.sxoligoneon.gr/>

³⁴ Διαθέσιμη στο: <https://www.youtube.com/watch?v=Q14w2dZ-Nk8>

εντοπισθούν εκείνα τα υποκείμενα που «αποκλείονται» από το συγκεκριμένο τόπο του δημόσιου λόγου.

Η κατασκευή της άγνοιας των Ελληνίδων

Η εν λόγω διάλεξη, αλλά και το ακυρωθέν συνέδριο γονιμότητας, ως κεντρικό τους στόχο θέτουν την ενημέρωση των Ελλήνων σε θέματα γονιμότητας. Ο πρόεδρος της «Σχολής Γονέων- Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κατερίνης» και διοργανωτής της διάλεξης Κ. Κορομπίλης και ο κεντρικός ομιλητής της, ο γυναικολόγος και μαιευτήρας Κ. Πάντος αναφέρουν συχνά ότι απευθύνονται σε όλους τους πολίτες, τους οποίους καλούν να ενημερωθούν γι' αυτά τα θέματα. Ο Κορομπίλης στον εισαγωγικό του λόγο, τονίζει ότι ο στόχος της εκδήλωσης είναι να υπογραμμισθεί η σημασία της ενημέρωσης «γύρω από τα θέματα της γονιμότητας και να παρουσιασθεί η σημερινή εικόνα που ξεκάθαρα αναδεικνύει ότι η υπογεννητικότητα μαστίζει την κοινωνία» (03.00-03.36)³⁵. Επίσης, ο Κ. Πάντος αναφέρει ότι θέλει να μεταλαμπαδεύσει τις γνώσεις του και να ενημερώσει τα ζευγάρια και το ευρύ κοινό που επιθυμούν να τεκνοποιήσουν, ώστε το κάνουν νωρίτερα και «φυσιολογικά» και να μην αναγκαστούν να το κάνουν αργότερα με τη βοήθεια τεχνολογιών αναπαραγωγής, αλλά και ότι ο γενικός πληθυσμός δεν έχει τις απαραίτητες γνώσεις σχετικά με τον οικογενειακό προγραμματισμό (40.00-40.28, 57.34-57.37). Επιπλέον, ο ορθοπαιδικός και πρόεδρος του ιατρικού συλλόγου Αθηνών, Πατούλης Γ., στην εισήγησή του, επισημαίνει και αυτός ότι «η έλλειψη γνώσης είναι καθοριστικός παράγοντας για την αναβολή της τεκνοποίησης» (21.40-21.50). Η ενημέρωση λοιπόν, αποτελεί το κεντρικό διακύβευμα της εκδήλωσης σύμφωνα με το διοργανωτή της και τους δύο γιατρούς-ομιλητές της, καθώς διαρκώς τονίζουν ότι επιθυμούν να ενημερώσουν τους πολίτες για τα θέματα γονιμότητάς τους.

Επιπρόσθετα, σχετικά με την ενημέρωση των πολιτών, ο Πάντος αναφερόμενος στις κριτικές που δέχθηκε το συνέδριο για τη συμμετοχή ιερέων σ' αυτό, υποστηρίζει ότι οι εν λόγω θα συμμετείχαν σε μια μόνο εκδήλωση και ότι ο λόγος για τον οποίο κλήθηκαν να συμμετάσχουν, ήταν για να το διαφημίσουν στο ποίμνιό τους μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσής τους (39.32-39.46). Έτσι, το ποίμνιο των ιερέων θα μπορούσε να μάθει για το συνέδριο, να το παρακολουθήσει με live-streaming και να ενημερωθεί για τα θέματα αυτά. Όπως προκύπτει από το πρόγραμμα του συνεδρίου, στη συνεδρία «VI» που θα πραγματοποιούνταν στις 03/07/2021 και είχε τίτλο

---

³⁵ Όπου παρατίθενται αριθμοί εντός παρενθέσεως, αυτοί αφορούν στα συγκεκριμένα λεπτά του υπό εξέταση βίντεο.

«Προάσπιση της γονιμότητας: Ο ρόλος, της Εκκλησίας, της δικαιοσύνης, και της επιστήμης»³⁶, θα συμμετείχαν σ' αυτή ιερωμένοι ανώτερου βαθμού (Μητροπολίτες και Πρωτοσύγκελος). Η συμμετοχή τους θα ήταν ενεργή, καθώς δεν θα παρίσταντο εκεί απλώς για να ενημερωθούν και εν συνεχεία να ενημερώσουν το ποίμνιό τους, αλλά 4 από αυτούς θα ήταν ομιλητές, στο σύνολο των 7 εισηγήσεων της συγκεκριμένης συνεδρίας. Επιπρόσθετα, όπως φαίνεται από τους τίτλους των εισηγήσεών τους στο πρόγραμμα του συνεδρίου, οι εισηγήσεις που θα έκαναν αφορούν τις θέσεις της εκκλησίας πάνω σε θέματα γονιμότητας, οικογένειας, αναπαραγωγής και υποβοηθούμενης αναπαραγωγής³⁷. Επομένως, μέσα από αυτά γίνεται κατανοητό ότι ο ρόλος των ιερωμένων που θα συμμετείχαν στο συνέδριο θα ήταν να ενημερώσουν και αυτοί το κοινό για τα θέματα αυτά. Βέβαια, οι θέσεις της εκκλησίας γύρω από αυτά τα θέματα είναι πολύ συγκεκριμένες και πολλές φορές δεν συμβαδίζουν με τις αντίστοιχες επιστημονικές θέσεις. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι θέσεις της ελληνορθόδοξης εκκλησίας σχετικά με το σεξ εκτός γάμου και με τις αμβλώσεις, τα οποία κατά την ορθόδοξη εκκλησία απαγορεύονται καθώς θεωρούνται αμαρτίες³⁸. Επομένως αναμενόμενο είναι η ενημέρωση που θα έκαναν οι ιερωμένοι, όπως συμπεραίνεται από όσα λέχθηκαν, θα ήταν προσανατολισμένη προς πολύ συγκεκριμένες θέσεις, οι οποίες ακολουθούν ετεροκανονιστικά προτάγματα κατά τα οποία το σεξ γίνεται μόνο για αναπαραγωγή και πάντοτε μέσα στα πλαίσια του γάμου.

Μέσα από τη διαρκή επισήμανση της αξίας της ενημέρωσης και παράλληλα της επισήμανσης ότι όλα αυτά οι Έλληνες και Ελληνίδες τα αγνοούν, σκιαγραφείται ως έντονη η άγνοια των Ελλήνων γύρω από θέματα γονιμότητάς τους και κατ' επέκταση των σωμάτων τους, η οποία παρουσιάζεται να αποτελεί σημαντικό πρόβλημα, το οποίο θα πρέπει να επιλυθεί. Αν και όπως αναφέρθηκε παραπάνω η ενημέρωση φαίνεται να

---

³⁶ Σχετικά με πρόγραμμα της συγκεκριμένης συνεδρίας, τους εισηγητές και τους τίτλους των εισηγήσεών τους βλ. [Prokatarktiko-program 1o-Gonimotitas.pdf \(amazonaws.com\)](#) σελ. 12-13.

³⁷ Οι τίτλοι των εισηγήσεων που θα έκαναν οι ιερωμένοι ήταν: 1. «Ανθρώπινη ζωή- Δημιουργία- Ευλογία: Η θέση της εκκλησίας στη Διαμόρφωση Αντιλήψεων περί Γονιμότητας και Αναπαραγωγικής Υγείας» (Μητροπ. Ναυπάκτου και Αγ. Βλασίου Ιερόθεος), 2. «Ανθρώπινη αξία- Οικογένεια- Κοινωνία: Η αξία της οικογένειας ως προορισμός και ολοκλήρωσης της ανθρώπινης φύσης» (Μητροπ. Αλεξανδρουπόλεως Άνθιμος), 3. «Οι θέσεις της εκκλησίας σε θέματα Γονιμότητας, και Ιατρικής Υποβοήθησης στην Ανθρώπινη Αναπαραγωγή» (Μητροπ. Λαρίσης και Τυρνάβου Ιερόνυμος), 4. «Ορθόδοξη Ανθρωπολογία και Γονιμότητα» (Μητροπολίτης Ιωαννίνων Μάξιμος). Βλ. σχετικά [Prokatarktiko-program 1o-Gonimotitas.pdf \(amazonaws.com\)](#) σελ. 12-13

³⁸ Σχετικά με τις θέσεις της εκκλησίας: για το σεξ εκτός γάμου βλ. Το σεξ πριν από τον γάμο, *Διακόνημα*, 03.06.2012. Για τις αμβλώσεις βλ. ΑΜΒΛΩΣΗ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΖΩΗΣ! ΟΡΘΟΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΑΛΗΘΕΙΑΣ! ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΠΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΠΙΣΤΗΣ!, *ekklisiaonline*, 02.07.2022. .

απευθύνεται σε όλους τους πολίτες της χώρας και να αφορά γενικότερα τη γονιμότητα, στην πραγματικότητα κύριοι αποδέκτες της είναι οι γυναίκες, καθώς σε ολόκληρη σχεδόν τη διάλεξη αυτά που αναλύονται και εξετάζονται είναι το γυναικείο αναπαραγωγικό σύστημα και οι λόγοι για τους οποίους οι γυναίκες κυρίως, αλλά και τα ζευγάρια αναβάλουν την τεκνοποίηση. Για παράδειγμα, ο κεντρικός εισηγητής Πάντος (32.56-33.05), αν και εκφράζει την επιθυμία να ενημερωθούν και τα ζευγάρια, τα οποία λόγω της άγνοιάς τους είναι άτεκνα και υπογόνιμα σε προχωρημένη ηλικία, στο μεγαλύτερο μέρος της εισήγησής του, εξετάζει και αναλύει σχεδόν αποκλειστικά τους λόγους για τους οποίους δεν τεκνοποιούν οι γυναίκες. Η κατασκευή της άγνοιας των γυναικών συμβαδίζει και με τα όσα βρέθηκαν από την εξέταση του ηλεκτρονικού Τύπου και αναπτύχθηκαν στο προηγούμενο υποκεφάλαιο. Η διαφορά που εντοπίζεται στο παρών κεφάλαιο σχετικά με αυτή, είναι η «ένταση» με τον οποία αναπαράγεται. Μέσα από την ανάλυση του παρόντος βίντεο, η άγνοια των γυναικών εντοπίζεται ως το κεντρικό διακύβευμα και επισημαίνεται διαρκώς από όλους τους εισηγητές. Χαρακτηριστικά, ο Κορομπίλης κατά την έναρξη της παρούσας διάλεξης αναφέρει ότι «Σκοπός της παρούσας διοργάνωσης δεν είναι να πείσει τις γυναίκες να κάνουν παιδιά, αλλά να τις ενημερώσει η ορμόνη γονιμότητας μειώνεται με πάροδο χρόνου» (4.18-4.20), αλλά και ο Πατούλης αναφερόμενος στους σκοπούς της εκδήλωσης αναφέρει ότι «θέλουμε να αποτρέψουμε την ακούσια ατεκνία που προκύπτει από έλλειψη ενημέρωσης για τα όρια που θέτει η φύση» (21.15-21.18). Επιπλέον ο Πάντος τονίζει και αυτός ότι «η έλλειψη γνώσης και επίγνωσης των παραγόντων που επηρεάζουν τη γονιμότητα συμπεριλαμβανομένης και της ηλικίας σε άτομα αναπαραγωγικής ηλικίας, αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα που εξηγεί γιατί μπορούμε να παρατηρούμε σε τέτοιο έντονο βαθμό την αναβολή τεκνοποίησης» (52.20-52.38). Στα παραπάνω παραθέματα όπου αναφέρονται η ηλικία και «τα όρια που θέτει η φύση», αυτά αφορούν τις γυναίκες και το ότι με την πάροδο του χρόνου μειώνεται η γονιμότητά τους.

Σε ελάχιστα σημεία της διάλεξης γίνονται αναφορές στο ανδρικό αναπαραγωγικό σύστημα, σε προβλήματα γονιμότητας που μπορεί να αντιμετωπίσουν οι άνδρες, αλλά και σε τρόπους επίλυσής τους. Χαρακτηριστικά, ο Πάντος παρουσιάζει συνοπτικά τα αίτια που μπορεί να προκαλούν αντρική υπογονιμότητα, ενώ αμέσως μετά τονίζει ότι «αυτό που είναι ξεκάθαρο όμως, είναι πως η φυσιολογία του ανδρικού αναπαραγωγικού συστήματος δεν επηρεάζεται από την ηλικία με τον ίδιο τρόπο ή την ίδια έκταση που επηρεάζεται η φυσιολογία του θήλεος αναπαραγωγικού»

(48.38-49.15). Δηλαδή, αν και παρουσιάζει τα αίτια που προκαλούν ανδρική υπογονιμότητα, αυτό που αναδύεται μέσα από το λόγο του, είναι ότι δίνεται περισσότερη έμφαση στην προσπάθεια ενημέρωσης των γυναικών. Επιπλέον ο συγκεκριμένος λόγος του, φαίνεται σαν κάποιου είδους προειδοποίηση προς τις γυναίκες οι οποίες και θα πρέπει να «ανησυχήσουν» περισσότερο για την αναπαραγωγή τους και να πράξουν ανάλογα. Επίσης, σε διαφάνεια που αφορά προτάσεις στρατηγικής και παρουσιάζεται από τον Πάντο (1.00.50), ενώ αναγράφεται ότι οι επαγγελματίες υγείας οφείλουν να ενημερώνουν άντρες και γυναίκες για ζητήματα που αφορούν τη φυσιολογία και τη λειτουργία του αναπαραγωγικού συστήματος και την υπογονιμότητα, στην ίδια πρόταση αναγράφεται πως αυτή (η γυναικεία υπογονιμότητα) αποτελεί φυσιολογική εξέλιξη της ανθρώπινης φύσης λόγω ηλικίας. Δηλαδή και στην περίπτωση που το κάλεσμα για ενημέρωση απευθύνεται στους άνδρες, οι γυναίκες είναι αυτές που παρουσιάζονται ως λιγότερο ενημερωμένες, ενώ παράλληλα οι άντρες καλούνται να ενημερωθούν περισσότερο για θέματα που αφορούν τη γονιμότητα των γυναικών, παρά για τη δική τους γονιμότητα. Η ηλικία στην οποία γίνεται αναφορά είναι των γυναικών, που όπως τονίζεται συνεχώς στη διάλεξη, με την πάροδο του χρόνου μειώνεται η αναπαραγωγική τους ικανότητα. Χαρακτηριστικά, ο Πάντος κατά την εισήγηση του, παρουσιάζει δύο διαφάνειες οι οποίες έχουν ως κεντρικούς τίτλους «Ηλικία και γονιμότητα. Ηλικία και IVF» (47.35) και «Ηλικία 40+» (47.50). Αυτές οι διαφάνειες στις οποίες παρουσιάζονται διαγράμματα και πίνακες, αφορούν αποκλειστικά ηλικίες γυναικών. Στην πρώτη περίπτωση παρουσιάζεται το ότι με την αύξηση της ηλικίας των γυναικών μειώνεται η γονιμότητά τους, ενώ η δεύτερη αναφέρεται στην ηλικία γυναικών από 40 ετών και άνω και επεξηγείται ότι σε αυτές τις ηλικίες μειώνεται η γονιμότητα καθώς επίσης παρουσιάζονται πιθανοί κίνδυνοι και ρίσκα που πιθανόν να αντιμετωπίσουν οι γυναίκες που εγκυμονούν σε αυτές τις ηλικίες.

Επίσης, στις περιπτώσεις στις οποίες δεν αναφέρονται αποκλειστικά οι λόγοι για τους οποίους δεν τεκνοποιούν οι γυναίκες, δεν γίνεται σαφής αναφορά στους άνδρες, αλλά τοποθετούνται στα πλαίσια του ζευγαριού. Για παράδειγμα, ο Πάντος αναφερόμενος στη μη επαρκή ενημέρωση αναφέρει ότι «ζευγάρια που όταν τους δείχνεις επιστημονικά δεδομένα περί γονιμότητας καταλήγουν με την έκφραση: «αχ και να ήξερα» και εν συνεχεία δίνει ως παράδειγμα μια περίπτωση ζευγαριού που δεν μπόρεσε να τεκνοποιήσει καθώς η γυναίκα δεν γνώριζε ότι λόγω της ηλικίας της (44

ετών) είναι πλέον υπογόνιμη (30.16-30.24, 31.25-32.00). Έτσι, βλέπουμε ότι ακόμα και όταν τα ζευγάρια καλούνται να ενημερωθούν, η ενημέρωση η οποία τους γίνεται αφορά το γυναικείο αναπαραγωγικό σύστημα. Αυτό που ιχνηλατείται μέσα από αυτούς τους λόγους, είναι ότι ακόμη και όταν παρουσιάζεται το ζευγάρι ως μη κατάλληλα ενημερωμένο και δεν γίνεται άμεση αναφορά στις γυναίκες, σ' αυτές αποδίδονται ευθύνες για τη μη επαρκή γνώση σε θέματα που αφορούν το σώμα τους. Κατ' αυτό τον τρόπο το μεγαλύτερο «βάρος» των ευθυνών για την υπογονιμότητα, φαίνεται να αποδίδεται στις Ελληνίδες λόγω της μη επαρκούς γνώσης της φυσιολογίας τους, η οποία θα μπορούσε να έχει αρνητικά αποτελέσματα τόσο γι' αυτές ατομικά, όσο και για τους συντρόφους τους.

Επιπλέον, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα ζευγάρια παρουσιάζονται να αναβάλουν την τεκνοποίηση τους εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών λόγων, ταυτόχρονα τονίζεται το γεγονός ότι είναι μεν κατανοητό αυτό, αλλά μπορεί να έχει και αρνητικές γι' αυτούς συνέπειες. Οι συνέπειες αυτές είναι η δυσκολία τεκνοποίησης ή η μη τεκνοποίηση όταν το επιθυμήσουν και η αιτία αυτών, η οποία είτε αναφέρεται ρητά από τους ομιλητές, είτε υποδηλώνεται από τους εκφερόμενους λόγους, είναι το γεγονός ότι η γυναίκα μη γνωρίζοντας τα αναπαραγωγικά της όρια, αναβάλει την τεκνοποίηση με αποτέλεσμα να μην μπορέσει ή να δυσκολευτεί να τεκνοποιήσει. Αυτό παρουσιάζεται χαρακτηριστικά όταν κατά την εισήγησή του ο ομιλητής, αφού αναφέρθηκε στη γυναικεία γονιμότητα και στο ότι οι γυναίκες στην εποχή μας επιλέγουν να τεκνοποιήσουν σε μεγαλύτερη ηλικία σε σχέση με το παρελθόν και αυτό έχει ως συνέπεια να μειώνεται ο αριθμός των γυναικών που θα μπορέσουν να τεκνοποιήσουν, αμέσως μετά ανέφερε ότι «τα ζευγάρια λόγω οικονομικής αστάθειας αναβάλλουν να κάνουν παιδιά, αγνοώντας όμως τις συνέπειες» (Πατούλης: 18.35-19.05). Επομένως, όπως συμπεραίνεται από το συγκεκριμένο παράδειγμα, ο λόγος για τον οποίο δεν θα μπορέσουν να τεκνοποιήσουν τα ζευγάρια είναι εξαιτίας της ελλιπής γνώσης τους για το γυναικείο αναπαραγωγικό σύστημα και όχι λόγω των άλλων παραγόντων που επηρεάζουν την απόφασή τους για αναβολή της τεκνοποίησης, όπως για παράδειγμα το κοινωνικό φαινόμενο που ο Πατούλης αναφέρει ως «η οικονομική αστάθεια». Επίσης ο κεντρικός εισηγητής Πάντος, σε σχόλιο τηλεθεατή που αφορά τα ελλιπή επιδόματα από την πολιτεία, απαντά ότι βέβαια θα πρέπει να βοηθήσει η πολιτεία, αλλά ταυτόχρονα επισημαίνει με έμφαση ότι «η φύση είναι αμείλικτη» (1.14.53-1.15.00). Και σε αυτή την περίπτωση, η «φύση» στην οποία αναφέρεται,

υπονοεί ότι είναι αμείλικτη προς το γυναικείο αναπαραγωγικό σύστημα, αφού στο μεγαλύτερο μέρος της εισήγησής του που προηγήθηκε, επισημαίνει ότι η ηλικία της γυναίκας διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην τεκνοποίηση.

Παράλληλα, μέσα από τις εισηγήσεις της διάλεξης, φαίνεται ότι οι γυναίκες αποτελούν την πλειοψηφία των ατόμων που απευθύνονται σε ειδικούς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής. Χαρακτηριστικά ο Πάντος αναφέρει ότι κυρίως οι γυναίκες άνω των 40 ετών, είναι αυτές που κατά κανόνα απευθύνονται σε ειδικούς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής και πως αποτελούν «την πιο ταχέως αυξανόμενη ηλικιακή κατηγορία που αποκτούν παιδιά» (29.54-30.15). Επομένως, όπως υποδηλώνεται από τον εκφερόμενο λόγο, εφόσον οι γυναίκες παρουσιάζονται να έχουν το «πρόβλημα» και να απευθύνονται σε γιατρούς για την επίλυση του, αυτές «οφείλουν» να είναι επαρκώς ενημερωμένες και να γνωρίζουν περισσότερα για τα θέματα αυτά. Επιπλέον, ένα ακόμα σημείο στο οποίο διαφαίνεται έντονα η παρουσίαση της άγνοιας των γυναικών (αποκλειστικά), αλλά και ότι αυτές κατά κύριο λόγο απευθύνονται σε ειδικούς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής εξαιτίας αυτής της άγνοιάς, αποτελεί η ερώτηση του Κορομπίλη προς τον Πάντο: «κ. Πάντο, δεν σας ενδιαφέρει να πλουτίσετε; Αφήστε τις γυναίκες (ανενημέρωτες) και μετά να έρχονται σ' εσάς για εξωσωματική.» (1.16.50-1.17.00). Από όλα αυτά, φαίνεται ότι τα υποκείμενα τα οποία καλούνται διαρκώς να ενημερωθούν για τη γονιμότητά τους και τα σώματά τους είναι οι γυναίκες και ότι αν δεν το πράξουν θα αντιμετωπίσουν τις συνέπειες, οι οποίες θα είναι μεταξύ άλλων και οικονομικές καθώς η χρήση τεχνολογιών υποβοηθούμενης αναπαραγωγής είναι ακριβή διαδικασία. Επιπλέον, τα υποκείμενα που εκφέρουν την έκκληση/πρόσκληση, οι ιατροί, σκιαγραφούνται εδώ ως ιδιαίτερα αλτρουιστικά και υποκινούμενα αποκλειστικά από ένα «αγνό» ενδιαφέρον για το καλό των γυναικών και των «ζευγαριών».

Συμπερασματικά, μέσα από τους λόγους περί ελλιπούς γνώσης και ενημέρωσης, αυτό που αναδεικνύεται σε αυτό το μέρος του δημόσιου λόγου είναι η κατασκευή της άγνοιας των Ελληνίδων σε θέματα που αφορούν το αναπαραγωγικό τους σύστημα, αντίστοιχα με αυτό που βρήκε η Χαλκιά (2007, σελ. 342) να συμβαίνει στον δημόσιο λόγο της δεκαετίας των '90 για την κατασκευή της άγνοιας των Ελληνίδων για θέματα αντισύλληψης και γενικότερα για ιατρικά θέματα. Παράλληλα, σκιαγραφείται μια εικόνα για τις Ελληνίδες κατά την οποία αναπαρίστανται ως «ανώριμες», αφού μέσα από όλους αυτούς τους λόγους υποδηλώνεται ότι δεν είναι

επαρκώς ενημερωμένες «ως όφειλαν», ότι με έναν τρόπο «παρασύρονται» από τις τρέχουσες ανάγκες τους χωρίς μια προβεβλημένη ως αναγκαία έγνοια για τη μελλοντική τους αναπαραγωγική ικανότητα, αλλά και ότι δεν ενδιαφέρονται αρκετά να ενημερωθούν για θέματα που τις αφορούν άμεσα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα όταν επιθυμήσουν να τεκνοποιήσουν να μην μπορέσουν, εξαιτίας ακριβώς αυτής της μη προνοητικότητας και ανωριμότητάς τους. Παρουσιάζονται δηλαδή, σαν ανώριμα παιδιά που θα πρέπει διαρκώς να τις επιτηρούν και να τις νουθετούν οι άλλοι, είτε οι γυναικολόγοι, είτε οι άνδρες αφού όπως αναλύθηκε παραπάνω, η ενημέρωση περί γονιμότητας που γίνεται στην παρούσα διάλεξη στους άνδρες, αφορά κυρίως το γυναικείο αναπαραγωγικό σύστημα και τους λόγους για τους οποίους οι Ελληνίδες «αναβάλουν» την τεκνοποίηση.

Ιατρικοποίηση των γυναικείων σωμάτων

Ένα ακόμη στοιχείο που εντοπίζεται από την ανάλυση αυτού του μέρους του δημόσιου λόγου, είναι η ιατρικοποίηση των γυναικείων σωμάτων κάτι που αναδείχθηκε και στο προηγούμενο υποκεφάλαιο. Το πρόσθετο στοιχείο που εντοπίζεται εδώ, είναι ότι αυτή φαίνεται να συντελείται περισσότερο μέσα από τους λόγους κατά τους οποίους οι Ελληνίδες σκιαγραφούνται ως «αφελείς» και «ανώριμες», αλλά και μέσα από ιστορίες άλλων γυναικών, οι οποίες αξιοποιούνται σε μια «αρνητική 'προειδοποιητική' ιστορία» (Tsing, 1990). Αντίθετα, στα άρθρα που εξετάστηκαν προηγουμένως, η ιατρικοποίηση των γυναικείων σωμάτων και της εγκυμοσύνης εντοπίστηκε σε μεγαλύτερο βαθμό και έκταση μέσα από τις αναπαραστάσεις τους ως ασθενείς και από τον τρόπο αναπαράστασης της «ψυχολογίας» τους.

Το σχήμα της Ελληνίδας ως «ανώριμη».

Μέσα από τους λόγους περί «άγνοιας» των Ελληνίδων, αυτές σκιαγραφούνται ως «αφελείς» και «ανώριμες». Η άγνοια που παρουσιάζονται να έχουν για το αναπαραγωγικό τους σύστημα, τονίζεται καθ' όλη τη διάρκεια του συνεδρίου και από όλους τους ομιλητές του. Ο Πατούλης για παράδειγμα, επισημαίνει ότι η έλλειψη γνώσης σχετικά με την ηλικία της γυναίκας και τα βιολογικά όρια που θέτει η φύση, είναι καθοριστικός παράγοντας για την αναβολή της τεκνοποίησης, καθώς επίσης και ότι επιθυμούν να αποτραπεί αυτή η ατεκνία που προκύπτει από έλλειψη ενημέρωσης (21.15-21.50). Ο Πάντος, για να δείξει πόσο έντονη είναι η άγνοια σχετικά με τα βιολογικά όρια αναπαραγωγής των γυναικών, παρουσιάζει τα αποτελέσματα μιας

έρευνας κατά την οποία τέθηκε η ερώτηση: «σε ποια ηλικία η γυναίκα είναι πλέον μεγάλη για να τεκνοποιήσει;» και η διαπίστωση ήταν ότι υπερεκτιμώνται τα όρια της αναπαραγωγικής ικανότητας της γυναίκας κατά 10 χρόνια (52.13-52.52). Εν συνεχεία επισημαίνει ότι η αναβολή της τεκνοποίησης, η οποία παρουσιάζεται να συμβαίνει σε έντονο βαθμό στην Ελλάδα, εξηγείται από την έλλειψη γνώσης των παραγόντων που επηρεάζουν τη γονιμότητα, συμπεριλαμβανομένης και της ηλικίας (Πάντος: 52.20-52.38). Επίσης και ο Κορομπίλης χρησιμοποιώντας ιδιαίτερα φορτισμένο λόγο και απευθυνόμενος στον Πάντο λέει ότι τον κλόνισε το γεγονός ότι στα 35 έτη της γυναίκας η γονιμότητα πέφτει σε μεγάλο βαθμό και στη συνέχεια αναρωτιέται πώς είναι δυνατόν να μην το γνωρίζουν οι γυναίκες (46.40-46.46). Αυτό που αναδεικνύεται είναι ότι η άγνοια των γυναικών είναι προσανατολισμένη σχεδόν αποκλειστικά προς τη σχέση μεταξύ της ηλικίας και της γονιμότητας τους, όπου οι Ελληνίδες παρουσιάζονται σαν να μην έχουν τις γνώσεις που «όφειλαν» για τη σχέση αυτή και έτσι μέσα από τους εκφερόμενους λόγους φαίνεται να αναπαρίστανται ως «αφελείς».

Επίσης, σε ολόκληρη τη διάλεξη, είναι έντονες οι άμεσες ή έμμεσες προτροπές προς τις γυναίκες να τεκνοποιήσουν σε μικρότερες ηλικίες από αυτές που επιλέγουν, με το πρόσχημα ότι αυτές οι προτροπές είναι για το καλό τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι Ελληνίδες αναπαρίστανται και πάλι ως «ανώριμες» και άβουλες, οι οποίες έχουν ανάγκη συνεχώς από κάποιον να τις φροντίζει και να τους υποδεικνύει ποιο είναι το «σωστό» και το «καλό» τους. Για παράδειγμα, ο Πάντος λέει ότι «τα τελευταία χρόνια μια πολλά υποσχόμενη και επιτυχημένη τάση, ιδιαίτερος για τις γυναίκες που επιθυμούν να αναβάλουν την τεκνοποίηση, είναι η κρυσυντήρηση ωαρίων, για κοινωνικούς λόγους» (54.38-55.2). Επίσης, αναφερόμενος σε κριτικές που δέχθηκε το συνέδριο γονιμότητας ως μισογυνίστικη εκδήλωση, απαντάει ότι δεν μπορεί να πει κάποιος γι' αυτόν ότι είναι μισογύνης, καθώς ως γυναικολόγος είναι μέρος της ταυτότητάς του να θεραπεύει, να φροντίζει και να στέκεται δίπλα στις γυναίκες (Πάντος: 38.30-38.40). Οι γυναίκες αναπαρίστανται κατά κάποιον τρόπο ως αφελείς μαθήτριες, ενώ οι ιατροί ως δάσκαλοι ή και πατρικές φιγούρες που το μοναδικό τους μέλημα είναι το καλό των γυναικών, το οποίο θα έρθει μέσα από τη δική τους ενημέρωση, τις συμβουλές και τις λύσεις που τους προτείνουν, όπως η κρυσυντήρηση ωαρίων που προτείνεται στο ανωτέρω παράθεμα. Οι γυναίκες παρουσιάζονται σαν να μην είναι σε θέση να πάρουν τη σωστή απόφαση από μόνες τους, αλλά χρίζουν ανάγκη καθοδήγησης και συμβουλών από τους έμπειρους ιατρούς. Επιπλέον μέσα από την

τοποθέτηση του Πάντου όπου αναφέρεται στο επάγγελμά του, φαίνεται ότι και ο ίδιος ως γυναικολόγος, θέτει αυτομάτως τον εαυτό του στη θέση του προστάτη των γυναικών και των δικαιωμάτων τους.

Πρόσθετα με τα υπόλοιπα, οι προτροπές που γίνονται στις γυναίκες ώστε να τεκνοποιήσουν συντομότερα απ' ότι αυτές επιλέγουν, πολλές φορές γίνονται με τη μορφή προειδοποιήσεων. Ενώ δηλαδή από τη μια, όσα λέγονται παρουσιάζονται να είναι «για το καλό τους», ταυτόχρονα προειδοποιούνται ότι αν δεν τα πράξουν θα αναγκαστούν να αντιμετωπίσουν τις συνέπειες οι οποίες προβάλλονται ως αυτονοήτως αρνητικές. Δηλαδή, αν δεν θελήσουν να τεκνοποιήσουν οι γυναίκες όσο είναι νεότερες σε ηλικία, μέσα από αυτούς τους λόγους φαίνεται ότι προειδοποιούνται πως σε περίπτωση που το θελήσουν αργότερα, ενδεχομένως και να μην μπορέσουν. Η μη τεκνοποίηση ή η μεγάλη δυσκολία τεκνοποίησης, η οποία θα είναι χρονοβόρα, ψυχοφθόρα και ακριβή διαδικασία, είναι οι συνέπειες με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπες. Χαρακτηριστικά αυτό φαίνεται στους παρακάτω λόγους του Πάντου:

Το ποτήρι ξεχείλισε όταν προ 2 ετών ένα ζευγάρι, πανέμορφοι και οι δύο, ευκατάστατοι στα 44 τους χρόνια, στο ερώτημα πόσο καιρό προσπαθείτε (εννοεί να κάνετε παιδί) μου απαντήσανε ενάμιση χρόνο. Και πόσο καιρό είστε παντρεμένοι; Μου απάντησαν 20 χρόνια. -Και τι κάνατε στο ενδιάμεσο; -όλα τα υπόλοιπα. Και μόλις ανακοίνωσα στη γυναίκα ότι μπήκε στην εμμηνόπαυση γιατί είχε να δει περίοδο 4 μήνες, μου απάντησε με έκπληξη ποιος εγώ; Δυστυχώς και εγώ όπως και άλλοι συνάδελφοι το βιώνουμε αυτό καθημερινά (31.25-32.00).

Υπάρχει μια πραγματική άγνοια και περί των ορίων που θέτει η φύση στη γονιμότητα και μια παντελής άρνηση της βιολογικής πραγματικότητας καθώς υπάρχει η εσφαλμένη πεποίθηση ότι στην εποχή μας η ιατρική μπορεί να υποκαταστήσει με απόλυτη επιτυχία τα πάντα (44.50-45.29).

Και στις δύο παραπάνω περιπτώσεις, ο λόγος είναι προειδοποιητικός αλλά και επικριτικός προς τις γυναίκες και τις φέρνει αντιμέτωπες με μια πολύ συγκεκριμένη συνέπεια, τη μη τεκνοποίηση. Στο πρώτο παράθεμα ο ιατρός λέγοντας την ιστορία μιας άλλης γυναίκας η οποία δεν «μερίμνησε» να τεκνοποιήσει όσο ήταν νεότερη, μέσα από τον εκφερόμενο λόγο του υποδηλώνεται ότι πιθανόν να μην μπόρεσε εν τέλει να τεκνοποιήσει. Η ιστορία αυτής της γυναίκας δρα ως ένα παράδειγμα προς αποφυγή και ως προειδοποίηση προς τις υπόλοιπες γυναίκες, έτσι ώστε να μην χρονοτριβούν και να τεκνοποιήσουν όσο είναι νεαρότερες, γιατί σε διαφορετική περίπτωση θα βρεθούν στη θέση της γυναίκας αυτής. Αυτό συμβαδίζει με όσα ήδη αναλύθηκαν, για το πώς ορισμένες ιστορίες γυναικών δρουν ως «αρνητικές προειδοποιητικές ιστορίες» προς τις υπόλοιπες (Tsing, 1990).

Στο δεύτερο παράθεμα, μέσα από τους λόγους κατά τους οποίους οι γυναίκες παρουσιάζονται να έχουν άγνοια της «βιολογικής πραγματικότητας» αλλά και «άρνηση» να ενημερωθούν, αυτές σκιαγραφούνται ως ανώριμες, ενώ ταυτόχρονα έρχεται η επιστήμη να τους επισημάνει ότι η ιατρική δεν μπορεί να υποκαταστήσει με απόλυτη επιτυχία τα πάντα. Δηλαδή, μέσα και από αυτό το αφήγημα αναδύεται ένας προειδοποιητικός λόγος προς τις γυναίκες, που αφορά τις επιπτώσεις που θα έχουν λόγω της μη γνώσης του ρόλου που διαδραματίζει η ηλικία στη γονιμότητά τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι λόγοι του εισηγητή δεν έρχονται απλώς ως συμβουλή αλλά ως προειδοποίηση. Αν προηγουμένως παρουσιάζονταν ως «υπάκουες μαθήτριες» που έχουν ανάγκη συμβουλών και καθοδηγήσεων, εδώ παρουσιάζονται ως «άτακτες μαθήτριες» που ο ιατρός, ως δάσκαλος τους εφιστά την προσοχή απειλώντας τις με πιθανή τιμωρία, η οποία θα είναι το αποτέλεσμα των πράξεών τους. Αυτή η υποβίβαση των γυναικών σε αφελείς, ανεύθυνες και εν δυνάμει ασθενείς που χρίζουν επιτήρησης, καθοδήγησης και θεραπείας από τους ιατρούς, συνδέεται με την ιατρικοποίηση των σωμάτων τους. Η γονιμότητά και τα σώματά τους, γίνονται αντικείμενο μελέτης από τους ιατρούς και είτε επιθυμούν να τεκνοποιήσουν είτε όχι, τα σώματά τους φαίνεται να ιατρικοποιούνται και να χρίζουν διαρκούς εξέτασης και επιτήρησης.

Η «ασθενικότητα» των σωμάτων.

Μέσα από τους λόγους των ομιλητών, η μειωμένη γυναικεία γονιμότητα λόγω της ηλικίας, παρουσιάζεται ως «πρόβλημα» και «πάθηση» και όχι σαν φυσιολογικό χαρακτηριστικό της ηλικίας. Η παρουσίαση της υπογονιμότητας ως πρόβλημα, υποδηλώνει την ύπαρξη λύσης και αντίστοιχα «θεραπείας». Αυτό συμβαδίζει με όσα βρέθηκαν από την ανάλυση εκλαϊκευμένων ιατρικών άρθρων που εξετάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Έτσι, κάτι που συμβαίνει στα σώματα των γυναικών φυσιολογικά με την πάροδο του χρόνου, μέσα από αυτά τα σχήματα λόγων εντάσσεται στα πλαίσια του «μη φυσιολογικού» και του προβληματικού. Αυτό που εντοπίζουμε στην προκειμένη περίπτωση, μέσα από τις ρηματικές πρακτικές του εκλαϊκευμένου επιστημονικού λόγου, είναι ότι οι γυναίκες (ανα)παράγονται ως ασθενικά υποκείμενα, ενώ φυσικά βιολογικά χαρακτηριστικά τους ιατρικοποιούνται στα πλαίσια του «προβλήματος». Ανάλογες αποκρυσταλλώσεις λόγων που παράγουν και αναπαράγουν υποκείμενα με κριτήριο το τί είναι «φυσιολογικό» και «φυσικό», με γνώμονα μη φυσικά κριτήρια, αναπαράγονται και σε άλλες περιπτώσεις στην καθημερινότητα. Για παράδειγμα η αναπαράσταση των γυναικών μέσα από την οποία θεωρείται

«φυσιολογικό» να μην έχουν τρίχες στα σώματά τους, καταδεικνύει αυτό που αναφέρθηκε. Δηλαδή, μέσα από τους συνεχείς λόγους περί κανονιστικής θηλυκότητας, οι τρίχες έπαψαν να θεωρούνται φυσιολογικό γνώρισμα των γυναικών και θεωρούνται μη «φυσιολογικό». Κατά παρόμοιο τρόπο, ιατρικοποιείται και αποφυσικοποιείται η μειωμένη γονιμότητα των γυναικών λόγω ηλικίας και αναπαράγεται ως προβληματική.

Αυτό που συμπερασματικά αναδύεται από τα παραπάνω, είναι ότι η άγνοια που αναπαρίστανται να έχουν οι Ελληνίδες σχετικά με το ρόλο που έχει η ηλικία τους στη γονιμότητά τους, είναι μεγάλης σημασίας, έντονη, αλλά και καθοριστικός παράγοντας στη λήψη αποφάσεών τους σχετικά με το πότε θα τεκνοποιήσουν. Επίσης, λόγω αυτής της «άγνοιας» τους αναπαρίστανται ως ανώριμες γυναίκες, αφού δεν γνωρίζουν κάτι που τις αφορά τόσο άμεσα και που «οφείλουν» να ενημερωθούν όσο το δυνατόν γρηγορότερα από τους επιστήμονες και να πράξουν ανάλογα. Όσον αφορά τους λόγους περί «άγνοιας» των γυναικών, αυτό που παρατηρείται είναι ότι δεν αναφέρεται, αλλά ούτε και φαίνεται να λαμβάνεται υπόψιν το γεγονός ότι οι γυναίκες σχεδόν σε ολόκληρη τη διάρκεια της ζωής τους ενημερώνονται διαρκώς μέσα από πολλούς και διαφορετικούς φορείς (οικογένεια, σχολείο, Μ.Μ.Ε., γυναικολόγους κτλ.), για το ποια είναι η αναπαραγωγική τους ηλικία. Επιπλέον, φαίνεται ότι δεν λαμβάνεται καθόλου υπόψιν και η σημασία της «έκρηξης πληροφορίας» με το διαδίκτυο και τα κοινωνικά μέσα τις τελευταίες δύο και πάνω δεκαετίες, μέσα από τα οποία οι γυναίκες επίσης ενημερώνονται μεταξύ άλλων, για το συγκεκριμένο θέμα.

Η «επιλογή» της μητρότητας

Ένα κεντρικό διακύβευμα που απορρέει από την ανάλυση της παρούσας διάλεξης, είναι η επιταγή της υποχρεωτικής μητρότητας προς τις Ελληνίδες, όπως βρέθηκε και στο κεφάλαιο της ανάλυσης του λόγου των «δημοφιλών» ιατρικών ηλεκτρονικών εντύπων. Μέσα από τους λόγους των ομιλητών της εκδήλωσης, η μητρότητα παρουσιάζεται να αποτελεί «φυσική» και αδιαμφισβήτητη εξέλιξη στις ζωές των Ελληνίδων. Αυτό αναδεικνύεται εντονότερα στο υπό εξέταση υλικό μέσα από τρεις άξονες. Από τη σύνδεσή τους με το δημογραφικό «πρόβλημα», την παρουσίαση της ηλικίας τους ως μοναδικό μέσο λήψεων αποφάσεών τους και μέσα από τη σκιαγράφηση τους ως «εγώιστριες».

Το δημογραφικό ως «έμφυλο πρόβλημα».

Το δημογραφικό αποτελεί μια από τις κεντρικές θεματικές της συγκεκριμένης εκδήλωσης και παρουσιάζεται ως μείζονος σημασίας πρόβλημα για την Ελλάδα, τόσο από τον διοργανωτή της διάλεξης όσο και από τους δύο ιατρούς-εισηγητές. Ο Κορομπίλης αναφέρει πως στόχος της εκδήλωσης είναι να υπογραμμίσουν «τη σημασία και την αξία της ενημέρωσης γύρω από τα θέματα της γονιμότητας και να παρουσιασθεί η σημερινή εικόνα, που ξεκάθαρα αναδεικνύει ότι η υπογεννητικότητα μαστίζει την κοινωνία» (3.00-03.35). Ο Πατούλης αναφέροντας ότι το δημογραφικό είναι μεγάλης σημασίας πρόβλημα στην Ελλάδα, ανακοινώνει τα αποτελέσματα μελέτης δημογραφικών στοιχείων κατά τα οποία «σε ηλικίες 20-30 ετών το 80% των γυναικών δεν έχουν κάνει παιδί, σε ηλικίες 30-40 ετών το 34,4% των γυναικών δεν έχουν κάνει παιδί» και καταλήγει λέγοντας πως «αυτά συνθέτουν το δημογραφικό» (19.35-20.00). Επιπλέον ο Πάντος αναφερόμενος και αυτός στο δημογραφικό, λέει ότι ένα από τα στοιχεία που συνθέτουν το δημογραφικό είναι το ότι οι Ελληνίδες επιλέγουν να τεκνοποιήσουν σε μεγαλύτερες ηλικίες. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

Τις στατιστικές μελέτες τις ακούσατε από τον κύριο Πατούλη, που ο πληθυσμός γεννάει, οι οικογένειες τείνουν να είναι μικρότερες και βέβαια η ηλικία της γυναίκας όταν αποκτά το πρώτο της παιδί είναι μεγαλύτερη σε σχέση με το παρελθόν με αποτέλεσμα περισσότεροι θάνατοι στο μέλλον παρά την τάση ενίσχυσης της μακροζωίας που παρατηρείται [...] είναι σημαντικό να μελετηθούν οι λόγοι που οδηγούν σε αυτά τα δεδομένα που συνθέτουν το δημογραφικό πρόβλημα της Ελλάδας (49.25-49.53).

Αυτό που παρουσιάζεται μέσα από τους λόγους των τριών ομιλητών είναι μια «σφιχτή» σύνδεση του δημογραφικού με τις Ελληνίδες. Ο Κορομπίλης μιλώντας για την υπογεννητικότητα που «μαστίζει» την κοινωνία, αναφέρεται στην αξία της ενημέρωσης, η οποία στο μεγαλύτερο μέρος της εκδήλωσης αφορά την ενημέρωση γύρω από θέματα γυναικείας γονιμότητας. Ο Πατούλης και ο Πάντος αναφερόμενοι σε δημογραφικά στοιχεία που αφορούν αποκλειστικά τις γυναίκες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι λόγοι που συνθέτουν το δημογραφικό σχετίζονται με τις ηλικίες κατά τις οποίες τεκνοποιούν οι Ελληνίδες. Επιπλέον, κατά την εισήγησή του, ο Πάντος παρουσιάζει μια διαφάνεια σχετικά με το δημογραφικό όπου αναγράφεται ότι η Ελλάδα έχει σε παγκόσμιο επίπεδο ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά κατά τα οποία οι γυναίκες κάνουν σε μεγαλύτερες ηλικίες το πρώτο τους παιδί, αλλά και μικρότερα ποσοστά γεννήσεων και εξηγώντας το, λέει ότι «...αυτή η τάση δεν είναι παροδική και ενισχύεται από πολλούς παράγοντες, μεταξύ άλλων, αυτών που λέμε σήμερα» (49.20-

49.47). Μέσα από αυτά, αναδύεται ως κύρια αιτία του δημογραφικού «προβλήματος», η επιλογή των Ελληνίδων να τεκνοποιήσουν σε μεγαλύτερες ηλικίες. Ως εκ τούτου, και οι λόγοι περί «άγνοιας» των γυναικών, φαίνεται να σχετίζονται άμεσα με την υπογεννητικότητα και το δημογραφικό.

Επίσης, οι λόγοι περί της σημασίας της γνώσης και πρόληψης σχετικά με τη γυναικεία γονιμότητα που αναλύθηκαν προηγουμένως, συνδέονται και αυτοί με το δημογραφικό. Ο Πάντος αναφερόμενος στη γυναικεία υπογονιμότητα, επισημαίνει ότι «η γνώση είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος πρόληψης» (58.40-58.45). Αρχικά, φαίνεται ότι αυτή (η γνώση), είναι τρόπος πρόληψης για την υπογονιμότητα, αλλά μέσα από όλα όσα έχουν λεχθεί, αυτό που υποδηλώνεται είναι ότι η γνώση είναι ο αποτελεσματικότερος τρόπος πρόληψης για την υπογεννητικότητα και για το δημογραφικό. Η υπογεννητικότητα και το δημογραφικό αντιμετωπίζονται ως ασθένειες για τις οποίες θα πρέπει να δράσουμε άμεσα και πως το ισχυρότερο «όπλο» αντιμετώπισής τους είναι η γνώση των Ελληνίδων πάνω στα βιολογικά όρια της ηλικίας τους. Δηλαδή, οι Ελληνίδες γνωρίζοντας ποιες είναι οι «καταλληλότερες» ηλικίες για να τεκνοποιήσουν και τεκνοποιώντας σε αυτές τις ηλικίες, υπερνικούν δύο προβλήματα, ένα ατομικό και ένα συλλογικό. Από τη μια αντιμετωπίζουν την πιθανότητα υπογονιμότητας που μπορεί τους προκύψει μελλοντικά και από την άλλη συμβάλουν στην «αντιμετώπιση» του δημογραφικού, το οποίο παρουσιάζεται ως ιδιαίτερα σημαντικό εθνικό «πρόβλημα».

Επιπλέον, όσα προαναφέρθηκαν για το δημογραφικό και την υπογεννητικότητα, σύμφωνα με τον Πατούλη έχουν επιβαρυνθεί δραματικά κατά τα έτη 2020-2021, λόγω της πανδημίας του covid-19 (15.25-15.29). Αναφερόμενος στην πανδημία, λέει ότι οι απώλειές της θυμίζουν απώλειες πολέμου και συστήνει εμβολιασμούς στις εγκύους για την προστασία αυτών και των εμβρύων, τονίζοντας παράλληλα ότι το εμβόλιο δεν προκαλεί στειρότητα, σε αντίθεση με τον covid-19 που μπορεί να πλήττει τη γονιμότητα (Πατούλης, 2021: 10.40-13.00). Σ' αυτή την περίπτωση οι γυναίκες καλούνται να ενημερωθούν σχετικά με το εμβόλιο, όπως αντίστοιχα κλήθηκαν να ενημερωθούν για το αναπαραγωγικό τους σύστημα. Όπως το εμβόλιο κατά του covid παρουσιάζεται ως «όπλο» κατά της πανδημίας, με παρόμοιο τρόπο η τεκνοποίηση των γυναικών, μέσα από τους εκφερόμενους λόγους παρουσιάζεται ως όπλο κατά της υπογεννητικότητας και του δημογραφικού. Η πανδημία και το δημογραφικό παρουσιάζονται ως εθνικές απειλές, που για την

αντιμετώπισή τους, σημαντικότερο «όπλο» φαίνεται να αποτελεί η ατομική ευθύνη. Οι Ελληνίδες, μέσω της ατομικής τους ευθύνης, καλούνται να δρουν προσανατολισμένες προς την ευημερία της χώρας με το να φροντίζουν για την αύξηση του πληθυσμού της, ιδιαίτερα αυτή τη χρονική περίοδο που λόγω της πανδημίας ο πληθυσμός μειώνεται περαιτέρω. Μέσα από αυτό τον τόπο του δημόσιου λόγου στην Ελλάδα και κατά το υπό μελέτη χρονικό διάστημα, αναδύεται με πολύ συγκεκριμένο και εμφανή τρόπο το γεγονός ότι η αναπαράσταση του δημογραφικού, αναπαράγει υποκείμενα, τα οποία και καλούνται να ενεργούν προσανατολισμένα προς την εθνική ευημερία με το να επιτελούν τη «φυσική» και «εθνική» τους αναπαραγωγή, όπως βρήκε και η Χαλκιά(2007) στην έρευνά της για την αναπαράσταση του δημογραφικού στον ελληνικό Τύπο τη δεκαετία του '90. Επίσης, αυτό συμβαδίζει και με τις θέσεις της Teman (2003) στην έρευνα που έκανε για τις παρένθετες μητέρες στο Ισραήλ, όπου ανέδειξε ότι οι παρένθετες μητέρες με το να τεκνοποιούν παρουσιάζονται να έχουν επιτελέσει τον «φυσικό» και εθνικό τους ρόλο διαμέσου της αναπαραγωγής (93-94).

Όπως προαναφέρθηκε, σε περιπτώσεις όπου οι ομιλητές αναφέρουν κάποιους άλλους παράγοντες που επηρεάζουν το «πρόβλημα» της υπογεννητικότητας στην Ελλάδα, επομένως και το δημογραφικό, όπως οικονομικοί λόγοι ή μη επαρκής στήριξη από το κράτος, στις περισσότερες περιπτώσεις αυτά αναφέρονται ως δευτερεύοντα. Στις περιπτώσεις που αναφέρονται ρητά από τους ομιλητές ή υποδηλώνονται από τους εκφερόμενους λόγους και οι άλλοι παράγοντες που συμβάλουν στην υπογεννητικότητα και που αφορούν το κράτος, οι λύσεις και οι προτάσεις που προτείνονται είναι προσανατολισμένες προς τις γυναίκες. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι ευθύνες για τα χαμηλά ποσοστά γεννήσεων στην Ελλάδα φαίνεται να αποδίδονται στις Ελληνίδες. Για παράδειγμα, ο Κορομπίλης διαβάζοντας δημογραφικά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ³⁹ λέει:

Κατά τα έτη 2011-2020 μειώθηκε ο πληθυσμός κατά 405.000 Έλληνες. Οι γεννήσεις το 2020 ήταν 85.000 ενώ οι θάνατοι 131.000. Τα νούμερα θα πρέπει να προβληματίσουν την πολιτεία για να θεσπίσει επιδόματα και άδειες μητρότητας για να στηριχθεί η Ελληνίδα μητέρα (5.00- 5.30).

Σε αυτή την περίπτωση, ενώ αναφέρεται ότι θα πρέπει να δράσει η πολιτεία για το θέμα της υπογεννητικότητας, οι δράσεις που προτείνονται είναι προσανατολισμένες προς την «Ελληνίδα μητέρα». Έτσι, οι Ελληνίδες σκιαγραφούνται ως υπεύθυνες για τη μείωση του πληθυσμού της χώρας, ενώ μέσα από τη στόχευση της βοήθειας της πολιτείας προς αυτές, αυτό που διαφαίνεται είναι η βοήθεια προς την ίδια τη χώρα.

---

³⁹ Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Δηλαδή, μέσα από τη στήριξη και τη βοήθεια στις Ελληνίδες προκειμένου να κάνουν παιδιά, αυτό που υποδηλώνεται από τον εκφερόμενο λόγο, είναι ότι η βοήθεια αυτή θα είναι προς την Ελλάδα, η οποία θα πάψει να έχει τόσο χαμηλά ποσοστά γεννήσεων. Συγχρόνως, όπως και την δεκαετία του '90, που είχε ιδιαίτερο «όγκο» εισερχόμενης μετανάστευσης, έτσι και για το υπό συζήτηση διάστημα, δεν γίνεται οποιαδήποτε μνεία για μετανάστες και δικιά τους συμβολή στη «λύση» του δημογραφικού (Χαλκιά, 2007). Μέσα από αυτά, οι γυναίκες εκτός του ότι φαίνεται να σχετίζονται με τους λόγους περί δημογραφικού, φαίνεται ότι επηρεάζουν και επηρεάζονται άμεσα από τις διάφορες πολιτικές και εθνικές διαδικασίες του κράτους σχετικά με τη διαχείριση του πληθυσμού.

Επιπρόσθετα, μέσα από τους λόγους για το δημογραφικό αναδύονται και αναπαράγονται λόγοι περί ανωτερότητας του ελληνικού έθνους, κατά τους οποίους οι Έλληνες, εξαιτίας της καταγωγής τους, παρουσιάζονται να έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ιδιότητες. Ο Πατούλης αναφερόμενος στο δημογραφικό λέει ότι:

Ο πληθυσμός μειώνεται και οι γεννήσεις σπάνια αυξάνονται τα τελευταία 10 χρόνια. Οι Έλληνες για μια ακόμα φορά θα αποδείξουν ότι μέσα από την καταστροφή μπορούν να αναγεννηθούν. Οι Έλληνες να τολμήσουν και να πιστέψουν στη δημιουργία οικογένειας και με τη βοήθεια της επιστήμης να κρατήσουν την Ελλάδα όρθια και δυνατή (15.00-16.00).

Ο ομιλητής, απευθύνεται στους Έλληνες λέγοντάς τους ότι είναι δυνατοί και μπορούν να καταφέρουν τα πάντα, ακόμα και αν χρειαστούν τη βοήθεια της επιστήμης. Υπενθυμίζεται, ότι ο λόγος αυτός, ο οποίος θυμίζει ομιλία ενδυνάμωσης και ενθάρρυνσης απέναντι σε κάποιον εν δυνάμει εχθρό, προέρχεται από τον Πατούλη ο οποίος εκτός από ιατρός είναι και πολιτικός, γεγονός που ενδεχομένως να αναδεικνύει και ορισμένες από τις θέσεις της πολιτείας πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Το δημογραφικό αντιμετωπίζεται ως ένα μεγάλο πρόβλημα, το οποίο προκειμένου να «λυθεί» αναπαράγονται αφηγήματα περί δύναμης και θάρρους των Ελλήνων, οι οποίοι όπως παρουσιάζεται «για ακόμα μια φορά» μπορούν να τα καταφέρουν, «να αναγεννηθούν μέσα από την καταστροφή[...]και να κρατήσουν την Ελλάδα όρθια και δυνατή». Τα αφηγήματα αυτά που υπάρχουν στο σύγχρονο ελληνικό φαντασιακό και κατά τα οποία οι Έλληνες παρουσιάζονται να έχουν έμφυτα ορισμένα χαρακτηριστικά όπως τόλμη, δύναμη και θάρρος, στην προκειμένη περίπτωση χρησιμοποιούνται για τους υποδείξουν ότι πρέπει να τα χρησιμοποιήσουν για να νικήσουν τον «εχθρό-δημογραφικό» που απειλεί τη χώρα. Λέγοντας ότι οι Έλληνες για ακόμα μια φορά θα αποδείξουν ότι μπορούν να τα καταφέρουν, αυτό που υποδηλώνεται μέσα από το λόγο

του ομιλητή, είναι η άμεση σύνδεση και σχέση τους με τους προγόνους τους (αρχαίοι Έλληνες, αγωνιστές της ελληνικής επανάστασης κ.ο.κ.) και με τα χαρακτηριστικά που αυτοί είχαν. Με αυτό τον τρόπο σκιαγραφείται η ανάδυση και η αναπαραγωγή ιδεολογημάτων και εθνικιστικών λόγων περί ανωτερότητας των Ελλήνων εξαιτίας της καταγωγής τους και που συχνά ενισχύονται από τους θεσμούς του κράτους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα ελγίνεια μάρμαρα (μάρμαρα του Παρθενώνα),⁴⁰ τα οποία διαχρονικά αποτελούν τόπο πάνω στον οποίο οι Έλληνες και το κράτος διεκδικώντας τα, χρησιμοποιούν αντίστοιχους λόγους περί σύνδεσης του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού με τον σύγχρονο⁴¹.

Επιπλέον, μέσα από τους λόγους για το δημογραφικό φαίνεται ότι η συνέχιση και το μέλλον της Ελλάδας και του ελληνικού έθνους, μπορεί να συμβεί μόνο μέσα από τη βιολογική αναπαραγωγή του. Δηλαδή αποκλειστικά μέσα από την βιολογική αναπαραγωγή των Ελληνίδων. Χαρακτηριστικά, στον χαιρετισμό του προέδρου συνομοσπονδίας πολυτέκνων Ελλάδος, Βασιλείου Θεοδοκάτου που διαβάζεται από τον Κορομπίλη, μεταξύ άλλων, αναφέρονται τα παρακάτω:

Οι προβλέψεις της Eurostat⁴² για το 2050 είναι τόσο εφιαλτικές που δεν τολμώ να πω καν τους αριθμούς[...] Θέλω η Ελλάδα να ξαναγίνει μια χώρα όπου θα ανθίζουν τα παιδικά χαμόγελα σε κάθε μεριά της χώρας, διαιωνίζοντας τον ελληνικό πολιτισμό σε αυτή την ιστορική μεριά του πλανήτη (06.35-07.00).

Μέσα από αυτό τον λόγο, βλέπουμε ότι ο συντάκτης του, φαίνεται να αγωνιά για το μέλλον της Ελλάδας, αλλά και για τη συνέχιση του ελληνικού πολιτισμού, ο οποίος όπως υποδηλώνεται από τον εκφερόμενο λόγο, μπορεί να γίνει από τους Έλληνες, εντός των πλαισίων της Ελλάδας και μέσω της βιολογικής αναπαραγωγής τους. Από τα συμφραζόμενα, αλλά και γενικότερα από ολόκληρη τη διάλεξη, αυτό που

---

⁴⁰ Πρόκειται για συλλογή γλυπτών που προέρχονται από την Ακρόπολη των Αθηνών, τα οποία αφαιρέθηκαν από τον Τόμας Μπρους, κόμη του Έλγιν, πρέσβη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και μεταφέρθηκαν στην Βρετανία το 1806. «Από τη δεκαετία του 80 και μετά και με πρωτοβουλία της τότε Υπουργού Πολιτισμού Μελίνας Μερκούρη ξεκίνησε η εκστρατεία για την επιστροφή των Μαρμάρων στην Ελλάδα, η οποία εδραιώθηκε ύστερα από τη δημιουργία ειδικής επιτροπής υπό την αιγίδα της Unesco. (Τα Γλυπτά του Παρθενώνα γνωστά και ως Ελγίνεια Μάρμαρα, *urbanlife*, 25.05.2020).

⁴¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών αποτελεί η ομιλία της Μελίνας Μερκούρη στην Οξφόρδη, η οποία εξιστορώντας πώς κλάπηκαν τα μάρμαρα, αναφέρει μεταξύ άλλων: «Αυτό βέβαια υπονοεί ότι ήταν τυφλοί, ασυνείδητοι και άκαρδοι. Ποιοι; Οι Έλληνες που πολύ μετά του Περικλή δημιούργησαν τα θαύματα της Βυζαντινής Τέχνης. Οι Έλληνες που, ακόμα και κάτω από την Οθωμανική κατοχή, δημιούργησαν σχολές τέχνης και χειροτεχνίας. Οι Έλληνες που παρά 400 χρόνια τουρκικής κατοχής, διατήρησαν με πείσμα τη γλώσσα και τη θρησκεία τους[...]Ο κύριος Gavin Stamp, που θα έχω την τιμή να τον συναντήσω απόψε, έχει την άποψη ότι οι σύγχρονοι Έλληνες δεν είναι απόγονοι του Περικλή. Μας πήραν τα μάρμαρα. Ποιος θα διεκδικήσει τα λείψανα των προγόνων μας;...» (Δεν υπάρχουν Ελγίνεια Μάρμαρα. Υπάρχουν τα Μάρμαρα του Παρθενώνα”, Η ιστορική ομιλία της Μερκούρη μπροστά στον Μπόρις Τζόνσον, *Η Μηχανή Του Χρόνου*, 17.11.2021).

⁴² Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία.

συμπεραίνεται ως μοναδικός τρόπος επίλυσης του δημογραφικού «προβλήματος», είναι η βιολογική αναπαραγωγή των Ελλήνων. Αυτό, γιατί το δημογραφικό αφενός κατέχει κεντρικό ρόλο στη θεματολογία της, μαζί με την υπογονιμότητα των Ελληνίδων και αφετέρου αναφερόμενοι στους λόγους δημιουργίας του αλλά και στις λύσεις που προτείνουν, αυτά σχετίζονται αποκλειστικά με την αναπαραγωγή των Ελλήνων. Συγχρόνως, όπως παρατηρείται, δεν αναφέρεται κανένας άλλος τρόπος αύξησης του πληθυσμού της χώρας, όπως για παράδειγμα η παροχή ελληνικής υπηκοότητας σε πρόσφυγες που ήδη ζούνε εδώ. Ο ελληνικός πολιτισμός και το ελληνικό έθνος παρουσιάζεται να συνδέονται αποκλειστικά με βιολογικούς όρους και μόνοι «κληρονόμοι» και συνεχιστές να είναι τα βιολογικά παιδιά των Ελλήνων. Δια μέσω αυτών των αφηγημάτων, η μητρότητα διαγράφεται ως μονόδρομος για τις Ελληνίδες και «χρέος» τους προς την πατρίδα, ενώ ο «φυσικός» ρόλος που τους αποδίδεται, είναι αυτός των βιολογικών μητέρων του έθνους.

Επιπλέον, η «λύση του δημογραφικού προβλήματος», η οποία θα έλθει μέσω της μείωση της υπογεννητικότητας των Ελληνίδων και σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που περιγράφησαν, θεωρείται κάτι το οποίο αυτομάτως θα έχει θετικές συνέπειες για τη χώρα, όπως παρουσιάζεται με γλαφυρό τρόπο στο προηγούμενο παράθεμα. Οι γεννήσεις παιδιών παρουσιάζονται ως κάτι το οποίο θα φέρει χαρά και ευημερία στη χώρα, ενώ υποδηλώνεται ότι αυτά δεν υπάρχουν λόγω της υπογεννητικότητας. Οι γεννήσεις των παιδιών βέβαια, δεν είναι κάτι αρνητικό, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι το μοναδικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα είναι η μείωση του πληθυσμού της, ούτε και το ότι αν αυξηθεί ο πληθυσμός της, η Ελλάδα αυτομάτως θα ευημερήσει. Μέσα από αυτά, υποβαθμίζονται άλλα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες, τα οποία συμβάλλουν εξίσου αν όχι και περισσότερο στους λόγους για τους οποίους δεν τεκνοποιούν, όπως για παράδειγμα η ανεργία, η ποιότητα του συστήματος υγείας, εκπαίδευσης κτλ. Επίσης, οι λόγοι περί δημογραφικού «προβλήματος» της Ελλάδας έρχονται σε αντίθεση με παγκόσμιες αναφορές και εκθέσεις (διεθνών οργανισμών, επιστημόνων, οργανώσεων και άλλων φορέων) σχετικά με τον υπερπληθυσμό της γης, ο οποίος θεωρείται παγκόσμιο πρόβλημα καθώς υπάρχουν αμφιβολίες για το αν οι

πόροι της γης επαρκούν για να θρέψουν την ανθρωπότητα αλλά και για το αν οι άνθρωποι θα έχουν κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης.⁴³

Τέλος, όπως φαίνεται μέσα από μια σύντομη επισκόπηση της ιστοσελίδας του συλλόγου «Σχολή γονέων - Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κατερίνης», η θεματολογία των διαλέξεών του είναι προσκείμενη σε μεγάλο βαθμό στον ελληνορθόδοξο χριστιανισμό και σε θέματα που σχετίζονται με την οικογένεια και το ελληνικό έθνος. Πολλές από τις διαλέξεις, προέρχονται από ιερείς και θεολόγους, ενώ μεγάλο μέρος τους έχει θεματολογία σχετική με τον ορθόδοξο χριστιανισμό, την ελληνική οικογένεια και το ελληνικό έθνος.⁴⁴ Από τη φυσιογνωμία του συγκεκριμένου συλλόγου, υποδηλώνεται ότι και η υπό ανάλυση διάλεξη είναι προσανατολισμένη προς τους συγκεκριμένους άξονες, της «πατρίδας, θρησκείας και της οικογένειας». Επιπλέον, από όσα έχουν αναλυθεί έως τώρα σχετικά με την σύνδεση του δημογραφικού με την υπογονιμότητα των Ελληνίδων, αλλά και μέσα από τα όσα λέχθηκαν για τους ιερείς που επρόκειτο να παραστούν και να μιλήσουν στο συνέδριο γονιμότητας, φαίνεται ότι η σχέση που παρουσιάζεται στη συγκεκριμένη διάλεξη να έχουν η οικογένεια με τη χώρα και τη θρησκεία είναι ιδιαίτερα στενή και πως αυτά τα τρία αποτελούν βασικούς πυλώνες της ελληνικής κοινωνίας.

---

⁴³ Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, στις 15/11/2022, ο παγκόσμιος πληθυσμός θα ανέρχεται σε οκτώ δισεκατομμύρια. (The Global Population Will Soon Reach 8 Billion—Then What? *U.N.*, 12.07.2022).

⁴⁴ Χαρακτηριστικά παρατίθενται τίτλοι διαλέξεων της συγκεκριμένης ιστοσελίδας με θεματολογία τον ελληνορθόδοξο χριστιανισμό, την οικογένεια και την Ελλάδα :

Μητροπολίτης Μεσογαίας & Λαυρεωτικής κ.κ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ. (12-2-2018) «Δεν είμαι Χριστιανός...Θέλω να γίνω!»,

(30-10-2017) ΚΘ' Πανορθόδοξη Συνδιάσκεψη Εντεταλμένων Ορθοδόξων Εκκλησιών & Ι.Μητροπόλεων,.

Φάνης ΜΑΛΚΙΔΗΣ Δρ. Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών(3-2-2020). "Ελληνισμός: Υποταγή ή Αντίσταση?",

Μητροπολίτης Μεσογαίας κ. ΝΙΚΟΛΑΟΣ (22-3-2021) "ΕΛΛΑΔΑ, η Πατρίδα μας: Ένας ανεκτίμητος Θησαυρός",

Κωνσταντίνος ΛΟΥΛΗΣ (23-1-2017) "Η Επιβίωση της Ελλάδας μέσα απο διαδοχικά θαύματα", Μάγδα ΤΣΟΛΑΚΗ (8-2-2016) "Οι τρεις Ιεράρχες ως Παιδαγωγοί",

π.Σάββας Αγιορείτης(1-12-2014)."Η Οικογένεια & Αγωγή των παιδιών",

Νικόλαος ΤΣΙΡΕΛΗΣ (18-11-2013) "Πόσο "Μακεδόνες" είναι οι Σκοπιανοί"?,

Χάρης ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥΔΗ (24-2-2014). "Ο άντρας μου και ... εγώ",

Μερόπη ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ (08-03-2010) "Αξίες - Αξιώματα & Αξιώσεις Γυναίκων". Βλ.

<https://www.bing.com/ck/a?!&p=6de3117e0c0b8f33JmltdHM9MTY2OTc2NjQwMCZpZ3VpZD0xODdlMjQxOS11Y2YwLTY0ZmMtMTlkYy0zNWU2ZWQzMdY1Nzgmaw5zaWQ9NTE1OQ&pptn=3&hsh=3&fclid=187e2419-ecf0-64fc-19dc-35e6ed306578&psq=σχολη+γονεων&u=a1aHR0cHM6Ly9zeG9sZXNnb25ld24uZ3Iv&ntb=1>

Ο ρόλος της ηλικίας.

Μέσα από όσα αναλύθηκαν στο παρόν κεφάλαιο, εντοπίστηκαν ήδη ψήγματα λόγων μέσα από τα οποία η μητρότητα φαίνεται ως υποχρεωτική επιλογή των γυναικών. Η ηλικία των γυναικών, όπως βρέθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, με τον τρόπο που παρουσιάζεται, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στη διαδικασία λήψεως αποφάσεών τους, σχετικά με το αν θα τεκνοποιήσουν και πότε. Σε αυτή την περίπτωση όσα βρέθηκαν στα άρθρα αναφορικά με το λόγο που διαδραματίζει η ηλικία των γυναικών στην «υποχρέωση» τους να τεκνοποιήσουν συμβαδίζουν με όσα αναλύθηκαν στο προηγούμενο υποκεφάλαιο. Επιπλέον στοιχεία και θέσεις που αναδείχθηκαν μέσα από την ανάλυση της παρούσας εκδήλωσης, παρουσιάζονται παρακάτω.

Όπως προαναφέρθηκε, λόγοι πέραν της «άγνοιας», για τους οποίους οι γυναίκες επιλέγουν να τεκνοποιήσουν σε μεγαλύτερη ηλικία, όπως για παράδειγμα οικονομικοί λόγοι, παρουσιάζονται συνοπτικά, ενώ σχεδόν ταυτόχρονα δίνεται έμφαση στο γεγονός ότι η γονιμότητά των γυναικών είναι αντιστρόφως ανάλογη της ηλικίας τους. Για παράδειγμα ο Πάντος, αναφέρει ότι η τεκνοποίηση «για ποικίλους λόγους μετατίθεται χρονικά για τα περισσότερα ζευγάρια για μετά τα 40 έτη, χρόνια που αντιπροσωπεύουν την τελική έκπτωση στη φυσική γονιμότητα» (43.27-43.50). Δηλαδή, μέσα από αυτό του τον λόγο, βλέπουμε ότι αν και αναφέρει ότι για πολλούς λόγους τα ζευγάρια επιλέγουν να τεκνοποιήσουν σε μεγαλύτερη ηλικία, αμέσως μετά τονίζει το γεγονός ότι σε αυτή την ηλικία υπάρχει λιγότερη φυσική γονιμότητα. Η «φυσική γονιμότητα» για την οποία κάνει αναφορά είναι η γυναικεία γονιμότητα, κάτι που υποδηλώνεται μέσα από τους εκφερόμενους λόγους του στο συγκεκριμένο σημείο της διάλεξης, αλλά και από όσα έχουν λεχθεί καθ' όλη τη διάρκειά της. Μέσα από αυτά, αφενός συχνά υποβαθμίζονται οι υπόλοιποι λόγοι για τους οποίους οι γυναίκες και τα ζευγάρια δεν τεκνοποιούν ακόμα και σε περίπτωση που το επιθυμούν και αφετέρου σε περίπτωση που επιθυμούν να τεκνοποιήσουν, ως προς την επιλογή του πότε θα το πράξουν, η ηλικία της γυναίκας προβάλλεται ως ο κυριότερος παράγοντας που θα πρέπει να λάβουν υπόψιν. Οπότε, σύμφωνα με αυτά αλλά και από τις συνεχείς προτροπές προς τις γυναίκες να «βιαστούν» να τεκνοποιήσουν τώρα που «μπορούν» οι αποφάσεις που καλούνται να πάρουν οι γυναίκες είναι προσανατολισμένες προς μια πολύ συγκεκριμένη κατεύθυνση, αυτή της μητρότητας. Έτσι, η ηλικία φαίνεται πως

λειτουργεί ως μέσο αστυνόμευσης και περιφρούρησης των γυναικείων σωμάτων, που αν ξεφύγουν από τα όρια που τους θέτει είναι αναγκασμένα να υποστούν τις συνέπειες.

Επίσης, όπως παρατηρήθηκε ως προς το ρόλο της ηλικίας, στη συγκεκριμένη διάλεξη παρουσιάζονται ορισμένοι αντιθετικοί μεταξύ τους λόγοι, όπως για παράδειγμα:

Τα δεδομένα (έρευνας) που δημοσιεύονται υποδηλώνουν την τάση των ανδρών και των γυναικών προς την αναβολή της τεκνοποίησης με κύριο λόγο την ανάγκη έκφρασης των επαγγελματικών τους στόχων και τη διασφάλιση των πόρων για τη δημιουργία μιας οικογένειας στην οποία θα είναι εξασφαλισμένο ένα καλό επίπεδο ζωής. Ένα από τα μηνύματα που πρέπει να ακουστεί είναι ότι κάθε γυναίκα και άνδρας έχουν αδιαμφισβήτητο δικαίωμα να αποφασίσουν για τον εαυτό τους. Σε καμία περίπτωση στη σύγχρονη εποχή με τα διαθέσιμα μέσα υποβοηθούμενης αναπαραγωγής που διαθέτουμε δεν πρέπει κανείς να βιώνει μια εσωτερική μάχη μεταξύ της επιθυμίας του να γίνει γονιός και της επιθυμίας του να πετύχει επαγγελματικά (Πάντος, 53.54-54.33).

Εδώ, ο λόγος του Πάντου, ο οποίος λέει ότι στην εποχή μας δεν θα έπρεπε να τίθενται διλήμματα μεταξύ της καριέρας και της τεκνοποίησης, έρχεται σε αντίθεση με όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως όπου το συγκεκριμένο δίλλημα παρουσιάζεται ως δεδομένο. Αντίστοιχοι λόγοι των εισηγητών σύμφωνα με τους οποίους η τεκνοποίηση αποτελεί επιλογή των γυναικών, εξεταζόμενοι μέσα στο σύνολο της διάλεξης, φαίνεται ότι λέγονται στα πλαίσια κάποιας «υποχρέωσης», ενδεχομένως και φόβου, για μην προσάψει κανείς κάποια κατηγορία στους ομιλητές (π.χ. ως σεξιστές). Αυτό φαίνεται από τον τρόπο με τον οποίο λέγονται, σχεδόν μηχανικά, αλλά και από το σχολιασμό που κάνουν αναφορικά με τις κριτικές που δέχθηκε το Συνέδριο Γονιμότητας. Μέσα από τους λόγους παρουσιάζονται να προσπαθούν να αποδείξουν (ενδεχομένως στο κοινό τους), ότι οι κριτικές αυτές είναι αβάσιμες. Για παράδειγμα, όταν ο Πάντος κλήθηκε να σχολιάσει τις κριτικές του συνεδρίου που διοργάνωσε και ακυρώθηκε, οι οποίες το παρουσίαζαν ως σεξιστικό, η απάντησή του σ' αυτές τις κριτικές ήταν ότι δεν είναι σεξιστικό, «αφού σ' αυτό θα συμμετείχαν και 36 γυναίκες, μεταξύ των οποίων μια διάσημη Αγγλίδα καθηγήτρια και μια Ιρλανδή ευρωβουλευτής, υπέρμαχες και οι δύο των γυναικείων δικαιωμάτων»(37.45-37.59). Η απάντησή του, η οποία μοιάζει με δικαιολογία που πέραν του ότι είναι αβάσιμη, καθώς η συμμετοχή γυναικών σε κάποιο συνέδριο δεν το κάνει αυτόματα μη σεξιστικό ή φεμινιστικό, υποδηλώνει παράλληλα μια προσπάθεια να πείσει τις ακροάτριες του ότι είναι με το «μέρος τους», αφού κάλεσε 2 γυναίκες «υπέρμαχες των γυναικείων δικαιωμάτων». Δεν αναφέρει συγχρόνως το ότι το σύνολο των ομιλητών στο συνέδριο θα ήταν 160 άτομα από τα οποία μόνο οι 36

ήταν γυναίκες, όπως επίσης δεν υπήρχαν και εκπρόσωποι από γυναικείους συλλόγους και κινήματα.

Η σκιαγράφηση των Ελληνίδων ως «εγωίστριες».

Όπως αναλύθηκε, ο κύριος λόγος για τον οποίο παρουσιάζονται οι Ελληνίδες να είναι υπογόνιμες και να μην μπορούν να τεκνοποιήσουν όταν το επιθυμούν, είναι το ότι λόγω «άγνοιας» των αναπαραγωγικών τους δυνατοτήτων αναβάλουν την τεκνοποίηση για μεγαλύτερες ηλικίες. Κάποιοι από τους λόγους που προβάλλονται ως οι αιτίες για τις οποίες αναβάλουν οι γυναίκες την τεκνοποίηση, όπως για παράδειγμα οικονομικοί λόγοι και ελλιπής στήριξη από την πολιτεία, εξετάστηκαν στα προηγούμενα υποκεφάλαια και όπως προέκυψε αυτοί συνήθως υποβιβάζονται με το να υπενθυμίζεται από τους εισηγητές ότι ναι μεν είναι σημαντικοί, αλλά η «φύση» των γυναικών είναι αμείλικτη ως προς το χρόνο. Εκτός αυτών, οι εισηγητές της παρούσας διάλεξης προκειμένου να εντοπίσουν τα αίτια του «προβλήματος», δηλαδή το γιατί οι Ελληνίδες επιλέγουν να τεκνοποιήσουν σε μεγαλύτερες ηλικίες, εξετάζουν και άλλους λόγους για τους οποίους παίρνουν αυτή την απόφαση. Μέσα από τις αιτίες αναβολής της τεκνοποίησης που παρουσιάζονται, βλέπουμε ότι οι Ελληνίδες συχνά αναπαρίστανται ως «εγωίστριες» που προτιμούν να πραγματοποιήσουν προσωπικές τους φιλοδοξίες και στόχους και δεν φροντίζουν να επιτελέσουν επαρκώς τη θηλυκότητά τους μέσω της μητρότητας. Για παράδειγμα, ο Πάντος εξετάζοντας τους λόγους αυτούς, αναφέρει:

Στην εποχή μας βλέπουμε κοινωνικές αλλαγές που αψηφούν τη βιολογική πραγματικότητα. Για την επίτευξη προσωπικής αυτονομίας, οι νέες γυναίκες τώρα λαμβάνουν ηθελημένες αποφάσεις ώστε να παραμείνουν προσωρινά χωρίς παιδιά, χάριν της επιδίωξης των εκπαιδευτικών τους στόχων, της επαγγελματικής τους καθέρωσης και ικανοποίησης προσωπικών τους φιλοδοξιών πριν από το γάμο και την οικογένεια. Η επίτευξη των επαγγελματικών τους στόχων συνήθως διαρκεί πολλά χρόνια και συμπίπτει με τη πιο γόνιμη περίοδο της ζωής τους (42.52-43.28).

Αντίστοιχοι λόγοι αναπαράγονται πολλές φορές στη διάλεξη. Χαρακτηριστικά ο Κορομπίλης εξετάζοντας το συγκεκριμένο ζήτημα και αναρωτώμενος πώς γίνεται οι γυναίκες να μην γνωρίζουν σημαντικά θέματα για τη γονιμότητά τους, παραθέτει την απάντηση του Πάντου σύμφωνα με την οποία «...πάρα πολλές γυναίκες ασχολούμενες με την καριέρα τους και με 1.002 άλλα πράγματα θεωρούσαν σίγουρο ότι μπορούν να κάνουν παιδί» (46.46-46.59). Επίσης και ο Πατούλης επισημαίνει ότι «η τάση (των γυναικών) να κάνουν μεγαλύτερες το πρώτο τους παιδί ενισχύεται από πολλούς κοινωνικούς παράγοντες αλλά και από αυτά που συζητάμε σήμερα» (18.00-18.25). Οι

επιλογές των γυναικών με τον τρόπο που παρουσιάζονται, μοιάζουν περισσότερο με κατηγορίες προς αυτές, αφού συγχρόνως με τα όσα παρουσιάζεται να επιλέγουν οι γυναίκες, αναφέρεται και ότι γίνονται κατά τη πιο γόνιμη περίοδο της ζωής τους. Η συγκεκριμένη διατύπωση σύμφωνα με την οποία επιλέγουν οι γυναίκες να ασχοληθούν με «άλλα» πράγματα και που αφορά το πώς αυτό το διάστημα «συμπίπτει» με τίποτα λιγότερο από «τη πιο γόνιμη περιόδό τους», διαμορφώνει ένα έδαφος εντός του οποίου το υποκείμενο «νέα γυναίκα» τελεί σε κάποια αδυναμία κρίσης ως προς το «τι είναι πιο σημαντικό». Έτσι, μέσω των επιλογών τους και ταυτοχρόνως της «αδιαφορίας» τους να ενημερωθούν για το αναπαραγωγικό τους σύστημα, σκιαγραφούνται ως «εγωίστριες» που το μόνο που τους ενδιαφέρει είναι οι προσωπικές τους (μη αναπαραγωγικές) επιδιώξεις. Όλες αυτές οι «επιδιώξεις», με τον τρόπο που παρουσιάζονται φαίνεται να μην συνάγουν με την τεκνοποίηση, καθώς η μοναδική επιλογή που παρουσιάζεται να έχουν είναι μεταξύ των δύο.

Τα παραπάνω παραδείγματα διαφωτίζουν το πώς και σε αυτό το έδαφος του δημοσίου λόγου αυτές οι «επιλογές» των γυναικών υποβιβάζονται. Μέσα από την απάντηση του Πάντου, ο οποίος λέει ότι οι γυναίκες ασχολούμενες με την καριέρα τους «και με 1.002 άλλα πράγματα» ήταν σίγουρες ότι μπορούν να τεκνοποιήσουν, βλέπουμε ότι η επιλογή της καριέρας στην προκειμένη περίπτωση, υποβαθμίζεται στα πλαίσια των «1.002 άλλων πραγμάτων». Τοποθετώντας την καριέρα και τις υπόλοιπες φιλοδοξίες των γυναικών σε μια κατηγορία με τόσο μεγάλο πλήθος άλλων πραγμάτων, αυτομάτως υποβαθμίζονται, ενώ παράλληλα φαίνεται ότι οι γυναίκες δεν έχουν την αντίληψη να θέσουν τις «σωστές» γι' αυτές προτεραιότητες. Επομένως, στην προκειμένη περίπτωση αυτό που υποδηλώνεται από τους εκφερόμενους λόγους, είναι από τη μια η «ανωριμότητά» των γυναικών, αφού δεν μπορούν να καταλάβουν τι είναι σημαντικό γι' αυτές και τι όχι και από την άλλη ο «εγωισμός» τους, που ενώ δεν γνωρίζουν το «σωστό» επιμένουν στις επιλογές τους. Εκτός αυτών, η εργασία των γυναικών φαίνεται να παρουσιάζεται ως κάτι που γίνεται αναγκαστικά και μόνο για τον βιοπορισμό τους, ο οποίος με τον τρόπο που παρουσιάζεται φαίνεται να μην αφορά καν τις ίδιες ατομικά, αλλά να είναι στα πλαίσια «κάποιας οικογένειας». Για παράδειγμα ο Πάντος αναφέρει:

Ας μην ξεχνάμε πως οι σύγχρονες οικονομικές συνθήκες συχνά στην εποχή μας υποχρεώνουν τις γυναίκες να εργάζονται ώστε να μπορούν να συνεισφέρουν στο σπίτι τους, ώστε η απόκτηση παιδιών για ποικίλους λόγους να μετατίθεται χρονικά για τα περισσότερα ζευγάρια για μετά τα 40 έτη, χρόνια που αντιπροσωπεύουν την τελική έκπτωση στη φυσική γονιμότητα (43.27-43.50).

Εδώ η εργασία των γυναικών παρουσιάζεται να γίνεται μόνο για τη «συνεισφορά» στο σπίτι τους και όχι για άλλους λόγους, όπως για παράδειγμα η επίτευξη προσωπικών τους στόχων, κάλυψη προσωπικών αναγκών, προσωπική τους αυτοπραγμάτωση κ.ο.κ. Εκτός αυτών, η αναφορά της εργασίας ως «συνεισφορά στο σπίτι», υποβιβάζει την εργασία των γυναικών καθώς υποδηλώνεται πως αυτή έρχεται συμπληρωματικά στην κύρια εισφορά των συζύγων τους ή της οικογένειας προέλευσής τους. Μέσα από αυτή την οπτική, οι γυναίκες που δεν αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες και επιλέγουν να εργάζονται και να ασχολούνται με την καριέρα τους, φαίνονται εγωίστριες που ενώ έχουν την επιλογή να μην εργασθούν και να ασχοληθούν αποκλειστικά με το σπίτι, τα παιδιά και την οικογένειά τους, αυτές επιλέγουν το αντίθετο. Επιπλέον, μέσα από τον συγκεκριμένο παράδειγμα, παρουσιάζεται ως αυτονόητο ότι οι γυναίκες συμβιώνουν με άλλους, είτε είναι η οικογένεια προέλευσής τους, είτε κάποια τωρινή οικογένεια.

Εκτός της εργασίας φαίνεται ότι υποβαθμίζονται και υποβιβάζονται και οι υπόλοιπες επιλογές των γυναικών, στα πλαίσια του ότι δεν είναι αρκετές αν δεν συνοδεύονται από την τεκνοποιία. Ενδεικτικά αυτό φαίνεται στο παρακάτω παράθεμα:

Υπάρχει όμως η εσφαλμένη παραδοχή ότι καθώς η κύηση συμβαίνει σχετικά εύκολα σε νεότερες ηλικίες, το ίδιο συμβαίνει και σε μεγαλύτερες, ιδίως για τις μεγαλύτερες γυναίκες, οι οποίες έχουν επιτύχει σε όλες τις άλλες πτυχές της ζωής τους. Οι ασθενείς αυτές είναι γεμάτες από άρνηση όταν αναζητούν συμβουλές σχετικά με την αναπαραγωγή τους, καθώς μολονότι δεν είναι προχωρημένης ηλικίας γυναίκες, αναπαραγωγικά συμβαίνει το αντίθετο και στο πίσω μέρος του μυαλού τους υπάρχει πάντα η βεβαιότητα ότι με τη βοήθεια των τεχνολογιών αναπαραγωγής, η επίλυση αυτού του ζητήματος είναι σίγουρα δυνατή, περιορίζοντας ή απομακρύνοντας τες ακόμα περισσότερο από την πραγματικότητα (Πάντος; 44.05-44.49).

Ο τρόπος με τον οποίο αναφέρονται οι επιτυχίες των μεγαλύτερων ηλικιακά γυναικών σε όλες τις υπόλοιπες πτυχές της ζωής τους πέραν της τεκνοποίησης, υποβιβάζει τις επιτυχίες αυτές. Όλα όσα έχουν πετύχει οι γυναίκες, όπως η μόρφωση και η εργασιακή εμπειρία, μέσα από αυτά φαίνεται να μην είναι αρκετά αν δεν συνοδεύονται από κάποιο παιδί. Έτσι, οι γυναίκες αναπαρίστανται ως «πεισματάρες» και «εγωίστριες» που θεωρούν ότι επειδή έχουν πετύχει «σε όλες τις άλλες πτυχές της ζωής τους», θα πρέπει να πετύχουν και εδώ. Επιπλέον, μέσα από τον τρόπο που παρουσιάζονται οι γυναίκες να έχουν επιμονή και άρνηση παρά τα όσα τους λένε οι επιστήμονες, αναπαρίστανται και πάλι ως «πεισματάρες» που επιμένουν στις δικές τους αποφάσεις, ενώ φαίνεται ότι κατηγορούνται όχι μόνο γιατί δεν τεκνοποίησαν αλλά και για την επιμονή και την άρνηση που αναπαρίστανται να έχουν απέναντι στους ιατρούς. Παρουσιάζονται να αμφισβητούν τους ιατρούς και να μην δέχονται όσα τους λένε, κάτι που όπως τονίζει ο

Πάντος «τις απομακρύνει από την πραγματικότητα». Εδώ, παραβλέπεται το γεγονός ότι οι γυναίκες που δεν δέχονται αδιαμφισβήτητα όσα τους λένε οι γιατροί, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι είναι εγωίστριες που εμμένουν στις δικές τους αποφάσεις. Ενδεχομένως εκφράζει και την επιθυμία τους να ενημερωθούν όσο το δυνατόν περισσότερο και να εξαντλήσουν κάθε πιθανότητα που μπορεί να έχουν. Για παράδειγμα απευθυνόμενες σε διαφορετικούς γιατρούς που χρησιμοποιούν διαφορετικές ή πιο σύγχρονες τεχνολογίες αναπαραγωγής, ενδεχομένως να μπορούσαν να τεκνοποιήσουν. Μέσα από το υλικό που εξετάστηκε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, προκύπτει ότι δεν χρησιμοποιούν όλοι οι γυναικολόγοι της χώρας τις ίδιες τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, αλλά και ότι κάθε ένας από αυτούς υποστηρίζει ότι οι τεχνολογίες και οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί είναι αποτελεσματικότεροι. Ο ισχυρισμός ότι οι γυναίκες αυτές ζούνε «εκτός πραγματικότητας», πέραν του ότι είναι απλουστευτικός, σκιαγραφεί τις γυναίκες ως «ανώριμα και πεισματάρικα παιδιά» που θέλουν πάντα να γίνεται το δικό τους, ενώ τα ίδια στοιχεία θα μπορούσαν να παρουσιαστούν και ως χαρακτηριστικά «ώριμων» καταναλωτών απέναντι σε μια σύνθετη και κατά τόπους άναρχη αγορά υπηρεσιών υγείας.

Επιπλέον, οι «επιλογές» των γυναικών παρουσιάζονται ως «κοινωνικές αλλαγές που αψηφούν τη βιολογική πραγματικότητα» (Πάντος: 42.52-42.55) και ότι αυτό είναι μια «τάση της εποχής μας» (Πατούλης: 18.00-18.25). Αυτό που υποδηλώνεται από τους εκφερόμενους λόγους, είναι ότι όλα αυτά που κάνουν οι γυναίκες στη σύγχρονη εποχή είναι μια μόδα (τάση) ενάντια στο «φυσικό» τους ρόλο, άρα και λάθος, σε αντίθεση με τις γυναίκες παλαιότερων εποχών που τεκνοποιούσαν σε μικρότερη ηλικία και έτσι φαίνεται να επιτελούσαν επαρκώς το ρόλο τους. Βέβαια, δεν αναφέρεται ότι η πλειοψηφία των γυναικών σε παλαιότερες εποχές, πριν δηλαδή τις «κοινωνικές αλλαγές» που αναφέρονται εδώ, δεν ήταν σε θέση να έχουν την επιλογή για το αν θέλουν να σπουδάσουν ή να έχουν οικονομική ανεξαρτησία, ή και να ασχοληθούν με την οικοδόμηση μιας σταδιοδρομίας, ενώ η μητρότητα μέσα από το γάμο ήταν σχεδόν μονόδρομος για την πλειοψηφία τους. Οι γυναίκες μέσω των κοινωνικών αλλαγών που συντελέστηκαν φαίνεται ότι γνωρίζουν ποιες είναι οι αναπαραγωγικές τους δυνατότητες αλλά να τις αψηφούν. Δηλαδή παρουσιάζονται λόγω των προσωπικών τους επιδιώξεων να περιφρονούν και να μην δίνουν σημασία σε κάτι τόσο σπουδαίο και σημαντικό, όπως είναι η τεκνοποίηση. Κατ' αυτό τον τρόπο

εμφανίζονται και πάλι ως «ανώριμες» και «εγωίστριες» οι οποίες γνωρίζοντας την πραγματικότητα επιλέγουν «πεισματικά» να την υποβιβάσουν και να μην «συμμορφώνονται» μ' αυτή. Κατά παρόμοιο τρόπο, μέσα από τους λόγους των ομιλητών της συγκεκριμένης εκδήλωσης σκιαγραφείται η αναπαράσταση των ανδρών ως «θύματα», που εξαιτίας του «εγωισμού» και της «ανωριμότητας» των γυναικών τιμωρούνται και αυτοί με το να μην μπορούν να τεκνοποιήσουν.

Ορατά και μη ορατά υποκείμενα

Από το βίντεο που εξετάστηκε, ένα ακόμη σημείο που αναδεικνύεται είναι ότι ο τρόπος επιτέλεσης της μητρότητας παρουσιάζεται να γίνεται αποκλειστικά εντός των πλαισίων του ετεροκανονιστικού σχήματος ζευγαριού και μέσα από τη βιολογική του αναπαραγωγή. Όσα αναλύουν οι ομιλητές σχετικά με τη γονιμότητα αφορούν αποκλειστικά ετερόφυλα υποκείμενα, που για να τεκνοποιήσουν απαραίτητη είναι η δημιουργία οικογένειας. Μέσα στα πλαίσια αυτού του τύπου οικογένειας, η τεκνοποίηση παρουσιάζεται ως φυσική, υποχρεωτική και αδιαμφισβήτητη, όπως βρέθηκε και στην ανάλυση του υλικού των άρθρων του εκλαϊκευμένου επιστημονικού Τύπου. Για παράδειγμα αυτό φαίνεται χαρακτηριστικά μέσα από το παρακάτω παράθεμα:

Ξεκινάμε με την παραδοχή ότι τα πρόσωπα που καταφεύγουν σε μεθόδους τεχνητή γονιμοποίηση, είναι στην πλειονότητά τους ταλαιπωρημένα, τα οποία πασχίζουν για ένα δικαίωμα, εκείνο της ολοκλήρωσης της προσωπικότητάς τους, όπως εκείνοι αισθάνονται και της οικογένειάς τους με την απόκτηση ενός παιδιού (Πάντος: 30.38-30.57).

Αυτός ο λόγος έρχεται σε αντίθεση με τους ισχυρισμούς των εισηγητών που παρουσιάζουν την τεκνοποίηση ως επιλογή, καθώς μέσα από τη συγκεκριμένη διάλεξη, αυτή παρουσιάζεται ως υποχρεωτική. Με το να ανάγεται η τεκνοποίηση σε «δικαίωμα ολοκλήρωσης της προσωπικότητας» των ζευγαριών, φαίνεται με ιδιαίτερα ευδιάκριτο τρόπο ότι αυτή είναι υποχρεωτική γι' αυτά και ότι αν δεν τεκνοποιήσουν, υστερούν έναντι των υπολοίπων ζευγαριών και μάλιστα στο πολιτισμικά νοούμενο ως καταστατικό έδαφος της «προσωπικότητάς» τους. Έτσι, παράγονται ιεραρχήσεις κατά τις οποίες τα άτεκνα, είτε από επιλογή, είτε όχι, ζευγάρια, εγγράφονται με ένα είδος αναπηρίας, περιθωριοποιούνται και πολλές φορές αντιμετωπίζονται με οίκτο, αφού «δεν μπόρεσαν να ολοκληρώσουν την προσωπικότητά τους». Αυτό φαίνεται και μέσα από λόγο του Πάντου, ο οποίος αναφέρεται στα υπογόνιμα ζευγάρια ως «ζευγάρια που καταλήγουν να είναι άτεκνα» (53.00). Η λέξη «καταλήγουν» που χρησιμοποιείται στην

προκειμένη περίπτωση, παραπέμπει σε οίκτο ενώ υποδηλώνει άτομα που οδηγήθηκαν σε αυτή τη θέση από αμέλεια ή απερισκεψία τους.

Επιπρόσθετα, σε περιπτώσεις που δεν γίνεται λόγος για ζευγάρια, ένας από τους λόγους για τους οποίους παρουσιάζεται να μην τεκνοποιούν οι γυναίκες είναι ότι δεν έχουν σύντροφο, κάτι το οποίο υποδηλώνει τη θέση ότι προκειμένου κάποιος να τεκνοποιήσει, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να βρίσκεται σε σχέση. Για παράδειγμα αναφέρεται «[...]συχνά υπάρχει δυσκολία ανεύρεσης συντρόφου που θα μοιραστεί εξίσου το βάρος της ανατροφής των απογόνων, επιβαρύνοντας επιπλέον αυτή την επιδημία υπογονιμότητας που σχετίζεται με την ηλικία (Πάντος: 43.53-44.03). Μέσα από τη συγκεκριμένη φράση είναι ευδιάκριτο ότι το σχήμα της οικογένειας που προκρίνεται είναι αυτό της ετεροκανονικής αποτελούμενης από το δίπολο άντρα/γυναίκας, ενώ ταυτόχρονα η γυναίκα παρουσιάζεται να χρειάζεται συμπόνια, αφού «δυσκολεύεται να βρει σύντροφο». Επιπλέον, η λέξη «μοιραστεί» που χρησιμοποιείται για να περιγράψει το τι θα κάνει ο «μελλοντικός» σύντροφός της, αναδεικνύει μορφές ανισοτήτων που υπάρχουν, έστω και σε αυτό το σχήμα οικογένειας. Η ίδια η λέξη, αναφέρεται σε ίσο διαχωρισμό ενός πράγματος σε δύο μέρη. Με τον τρόπο όμως που χρησιμοποιείται σε αντίστοιχα παραδείγματα της καθημερινότητας, υποδηλώνει κάποιον στον οποίο ανήκει κάτι δικαιοματικά και το μοιράζεται με άλλο άτομο. Δηλαδή στη συγκεκριμένη περίπτωση αναδύεται ότι το «βάρος» της ανατροφής των παιδιών ανήκει αποκλειστικά στη γυναίκα και ότι θα το μοιραστεί με τον σύντρόφό της.

Επιπλέον, η απόκτηση παιδιού στο παραπάνω παράθεμα, παρουσιάζεται ως κάτι που δικαιοματικά ανήκει σε ορισμένα ζευγάρια (Πάντος: 30.38-30.57). Τα ερωτήματα που τίθενται εδώ είναι, ποια ζευγάρια κρίνεται στο συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο να έχουν αυτό το δικαίωμα; Και γιατί τα συγκεκριμένα ζευγάρια έχουν αυτό το δικαίωμα; Και αντίστοιχα, ποια υποκείμενα δεν έχουν το δικαίωμα απόκτησης παιδιού και γιατί; Οι απαντήσεις των παραπάνω ερωτημάτων παρουσιάζονται ως αυτονόητες. Στο υλικό που ερευνάμε εδώ, τα υποκείμενα που «δικαιούνται» να κάνουν παιδί είναι τα ετερόφυλα ζευγάρια και αντίστοιχα αυτό το δικαίωμα φαίνεται να μην το έχουν όλα τα υπόλοιπα μη ετερόφυλα υποκείμενα και τα υποκείμενα που βρίσκονται εκτός των ετεροκανονιστικών προταγμάτων. Μέσα από τα ψήγματα λόγων που χρησιμοποιούνται στη παρούσα διάλεξη, αναδύεται ότι το σχήμα «ζευγαριού» που προτάσσεται ως αυτονόητο, αναπαρίσταται και πάλι «ως ανδρόγυνο

αποκτώντας έτσι τη χροιά του βιολογικά φυσιολογικού, κάτι που άρρητα συμβάλλει στην παθολογικοποίηση άλλων ειδών ζευγαριών, ενώ η ρομαντική αύρα που το περιβάλλει φυσικοποιεί τους ηγεμονικούς θεσμούς του ετερόφυλου γάμου και της πυρηνικής οικογένειας» (Χαλκιά, 2011, σ. 115). Μέσα από το κανονιστικό διπολικό σχήμα ετερόφυλης οικογένειας ή «ζευγαριού», αγνοείται εκτός από τα μη ετερόφυλα υποκείμενα και η περίπτωση της «μόνης» νοούμενης ως ετεροφυλόφιλης γυναίκας. Από το υλικό που εξετάστηκε, αναδύεται ότι αποσιωπάται πλήρως αυτού του είδους η υποκειμενικότητα, αφού δεν της δίνεται καν κάποια ορισμένη θέση στο «επιτρεπτό», αλλά χαμηλότερη στην ιεραρχία από «το ζευγάρι». Μέσα από τη μεταδομιστική οπτική με την οποία εξετάζεται το «κείμενο», αναδεικνύεται ότι αυτό, αποκρύπτει ολοκληρωτικά τα «υπόλοιπα» υποκείμενα που επιθυμούν να τεκνοποιήσουν. Έτσι, το συγκεκριμένο πεδίο του λόγου, δημόσιου καθώς και επιστημονικού, συμβάλλει στην αναπαραγωγή ανισοτήτων ως προς αυτές τις υποκειμενικότητες.

Τέλος, άλλες κατηγορίες που «απουσιάζουν» από αυτό το μέρος του λόγου είναι οι διαφορετικής εθνικότητας και θρησκείας υποκειμενικότητες. Αυτό αν και δεν δηλώνεται ρητά και ενώ λέγεται ότι η συγκεκριμένη διάλεξη αφορά όλα τα άτομα, ανεξαρτήτως φυλής θρησκείας, σεξουαλικότητας κτλ., αναδεικνύεται μέσα από τις μη συγκεκριμένες αναφορές σε αυτά, αλλά κυρίως από το κοινό στο οποίο απευθύνεται η διάλεξη, το οποίο είναι Έλληνες χριστιανοί ορθόδοξοι. Αυτό φαίνεται με όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω σχετικά με το δημογραφικό και τη βιολογική αναπαραγωγή του έθνους αλλά και από μέσα από τους λόγους του Πάντου, σύμφωνα με τους οποίους στόχος του ακυρωθέντος συνεδρίου γονιμότητας ήταν η ενημέρωση και των Ελλήνων της ομογένειας (Πάντος). Χαρακτηριστικά αναφέρει «[...] οπότε με live streaming όσοι περισσότεροι, χιλιάδες ει δυνατόν, Έλληνες πολίτες και ομογενείς οι οποίοι θα μπορούσαν να παρακολουθούν από το σπίτι τους. Αυτό ήταν ο βασικός στόχος του συνεδρίου» (Πάντος:34.43-33.46). Η λέξη «και» που χρησιμοποιεί, υποδηλώνει ότι επιπρόσθετα με τους «Έλληνες πολίτες» που ζούνε στη χώρα, στόχος ήταν η ενημέρωση και των υποκειμένων ελληνικής εθνικότητας που βρίσκονται εκτός των ορίων της χώρας. Ενώ γίνεται αναφορά σε υποκείμενα τα οποία ζούνε εκτός της χώρας, δεν «συμβάλουν» στο δημογραφικό και πιθανότητα έχουν διαφορετική υπηκοότητα από την ελληνική, η επιλογή του ομιλητή είναι να κάνει λόγο για την ενημέρωση αυτών και όχι υποκειμένων διαφορετικής εθνικότητας που ζούνε εντός της Ελλάδας. Επίσης σχετικά με το ότι οι συγκεκριμένοι λόγοι αφορούν χριστιανούς ορθόδοξους, αυτό

εντοπίζεται τόσο μέσα από τη «φυσιογνωμία» του συλλόγου που οργάνωσε τη διάλεξη, όσο και σε όσα λέχθηκαν αναφορικά με τους ιερείς που θα συμμετείχαν στο συνέδριο γονιμότητας. Με αυτό τον τρόπο βλέπουμε, όπως και στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι αναπαράγονται διαχωρισμοί και ανισότητες μεταξύ των Ελλήνων και των «άλλων».

Το «επίμαχο» βίντεο

Συμπερασματικά, μέσα από την ανάλυση του συγκεκριμένου πεδίου του δημόσιου λόγου, βλέπουμε ότι όσα εντοπίστηκαν συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με όσα εντοπίστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο ανάλυσης λόγου σε εκλαϊκευμένα επιστημονικά άρθρα και τα οποία συνοψίζονται στα εξής σημεία: 1) Στην κατασκευή της «άγνοιας» των γυναικών αναφορικά με θέματα που αφορούν τη γονιμότητα και τα σώματά τους, 2) στην επιταγή της υποχρεωτικής και βιολογικής μητρότητας προς τις Ελληνίδες, 3) στην ιατρικοποίηση των γυναικείων σωμάτων και της γονιμότητας των γυναικών και 4) στην αποσιώπηση «υποκειμενικοτήτων»-ΛΟΑΤΚΙΑ+ υποκείμενα, μη ετεροκανονιστικές οικογένειες και υποκείμενα διαφορετικής φυλής/τάξης/θρησκείας από την ελληνική. Το στοιχείο που βρέθηκε να τονίζεται σε μεγάλο βαθμό μέσα από την ανάλυση της παρούσας διάλεξης (συνολικά) και που δεν εντοπίστηκε στο βαθμό αυτό στο προηγούμενο κεφάλαιο, είναι η άμεση και έντονη σχέση που παρουσιάστηκε να έχει το δημογραφικό με τις Ελληνίδες. Υπό αυτό το πρίσμα το δημογραφικό παρουσιάστηκε ως ένα «έμφυλο πρόβλημα» της χώρας, που για τη δημιουργία, αλλά και για την επίλυσή του, αποκλειστικά υπεύθυνες παρουσιάζονται οι Ελληνίδες. Τέλος, αντί επιλόγου και προτού προχωρήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο όπου παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας, παρατίθεται ως παράδειγμα το διαφημιστικό βίντεο του Συνεδρίου Γονιμότητας, το οποίο προβάλλεται δύο φορές κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης εκδήλωσης και που αναδεικνύει σε συμυκνωμένη μορφή τα περισσότερα από τα σημεία και διακυβεύματα που εντοπίστηκαν και εξετάστηκαν στην παρούσα ανάλυση⁴⁵:

Κατά την έναρξη του βίντεο παρουσιάζεται μια τούρτα γενεθλίων στα κεριά της οποίας αναγράφεται ως ηλικία ο αριθμός 41 και μια γυναίκα, ενώ ακούγεται μια γυναικεία φωνή να λέει:

Και ξαφνικά έρχεται η μέρα που κλείνεις τα πολλά (σβήνουν τα κεριά που αναγράφουν τον αριθμό 41) και έρχεται ο απολογισμός, όχι γι' αυτά που έκανες

---

⁴⁵ Σε πλάγια γράμματα, γίνεται από εμένα η επεξήγηση των εικόνων του βίντεο.

αλλά για αυτά που θα έπρεπε να έχεις κάνει. Άντε!. **Τι κάθεται; Πότε θα παντρευτείς; Πότε θα γίνεις μάνα;**

Η γυναίκα κοιτάει προς τα πάνω όπου αναγράφονται αυτές οι ερωτήσεις και πιάνει το κεφάλι της δείχνοντας απελπισμένη, ενώ η φωνή συνεχίζει:

Και αναρωτιέσαι, πέρασες στο Πανεπιστήμιο, έπιασες μια καλή δουλειά, γνώρισες τον άντρα των ονείρων σου.

Πίσω από τη γυναίκα εμφανίζεται η εικόνα ενός νυφικού και ως σκιά ένα ετερόφυλο ζευγάρι, ενώ η φωνή της λέει:

Και τελικά μαθαίνεις ότι αυτό το 4 στο διψήφιο αριθμό της ηλικίας σου (στα μπαλόνια των γενεθλίων αριθμούνται τα νούμερα από 41 έως 49), δεν σου επιτρέπει να γίνεις μητέρα.

Στη συνέχεια η πρωταγωνίστρια του βίντεο ρωτάει: Τι έχω κάνει λάθος;

Απάντηση φωνής: **Τίποτα δεν έκανες λάθος απλά δεν γνώριζες.**

Η πρωταγωνίστρια του βίντεο μιλάει: **Αν ονειρεύεσαι να κάνεις τη δική σου οικογένεια αύριο, φρόντισε να ενημερωθείς σήμερα.**

Στο τέλος του βίντεο αναγράφεται: Συνδεθείτε με τη γονιμότητά σας στο www.GonimotitaMou.gr. (26.47- 27.37, 1.28.57-1.29.45)

Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία διερευνήθηκε το πώς τα έμφυλα υποκείμενα «Ελληνίδες», συγκροτούνται και (ανα)παράγονται στην Ελλάδα κατά τη χρονική περίοδο από 01/01/2021 έως 28/02/2022, μέσα από διαδικτυακούς εκλαϊκευμένους επιστημονικούς λόγους, γραπτούς και προφορικούς. Συγκεκριμένα, αυτό έγινε μέσα από την ανάλυση άρθρων των τριών δημοφιλέστερων ελληνικών ιστοσελίδων ιατρικού περιεχομένου «ygeiamou», «iatronet» και «onmed», σχετικά με τη γυναικεία γονιμότητα και τις τεχνολογίες υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, αλλά και μέσα από την ανάλυση της διαδικτυακής εκδήλωσης του συλλόγου «Σχολή Γονέων. Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κατερίνης» με τίτλο «Υπογονιμότητα- Υπογεννητικότητα- Δημογραφικό». Από την ανάλυση αυτών των ποικιλόμορφων τόπων του δημόσιου λόγου, προέκυψε η ανάδυση τεσσάρων ευρύτερων θεματικών, που επαναλαμβάνονται, είτε με ίδιες μορφές, είτε με κατά τόπους διαφορετικές, τόσο στα άρθρα, όσο και στην εκδήλωση που μελετήθηκε.

Η πρώτη αφορούσε ένα κεντρικό διακύβευμα που αναδείχθηκε μέσα από το υλικό, αυτό της επιταγής της υποχρεωτικής μητρότητας προς τις Ελληνίδες. Τόσο τα

άρθρα του δημοφιλούς διαδικτυακού Τύπου ιατρικού περιεχομένου, όσο και η εκδήλωση που εξετάστηκε, θέτουν τις Ελληνίδες σε μια θέση κατά την οποία η βιολογική τεκνοποίηση και η μητρότητα καθίσταται σχεδόν ως «υποχρεωτική» και αδιαμφισβήτητη κατάσταση. Η διαφορά που εντοπίστηκε από την εξέταση του υλικού είναι ότι η επιταγή της «υποχρεωτικής μητρότητας» προς τις Ελληνίδες, εντοπίστηκε σε διαφορετικά σημεία κατά την ανάλυση άρθρων του εκλαϊκευμένου επιστημονικού λόγου, απ' ό,τι στους λόγους των εισηγητών της βιντεοσκοπημένης εκδήλωσης. Συγκεκριμένα, στα άρθρα που εξετάστηκαν, αυτή εντοπίστηκε μέσα από λόγους σχετικούς με την ηλικία των γυναικών, η οποία εμφανίστηκε ως καθοριστικός παράγοντας λήψεως αποφάσεών τους, καθώς επίσης και από την αναδυόμενη φυσιολογία του αναγνωστικού κοινού στο οποίο απευθύνονταν, το οποίο ήταν οι ετεροφυλόφιλες γυναίκες και τα ετεροφυλόφιλα ζευγάρια, στους οποίους η απόκτηση παιδιού παρουσιάστηκε σχεδόν ως «επίτευγμα». Από την ανάλυση της διαδικτυακής εκδήλωσης, η «υποχρέωση» των Ελληνίδων για τεκνοποιία, εντοπίστηκε επίσης σε λόγους κατά τους οποίους η ηλικία των γυναικών αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για αποφάσεις που καλούνται να λάβουν, αλλά στην προκειμένη περίπτωση αναδύθηκε εντονότερα μέσα από τις ρηματικές πρακτικές των εισηγητών σχετικά με το δημογραφικό «πρόβλημα» της Ελλάδας, αλλά και μέσα από τη σκιαγράφησή των Ελληνίδων ως «εγώιστριες».

Το δημογραφικό, το οποίο αποτελούσε μια από τις κεντρικές θεματικές της εκδήλωσης που μελετήθηκε, παρουσιάστηκε ως μείζονος σημασίας «πρόβλημα» της χώρας. Μέσα από τους λόγους που εξετάστηκαν, είδαμε να αναδύεται μια ιδιαίτερα στενή σύνδεση του δημογραφικού με τις Ελληνίδες, αφού ως μεγαλύτερη αιτία του παρουσιάστηκε η επιλογή των Ελληνίδων για τεκνοποιία σε μεγαλύτερες από τις «παραδοσιακές» ηλικίες. Η επιλογή τους αυτή, αποδόθηκε στην «άγνοια» που παρουσιάστηκε να έχουν σχετικά με τα ηλικιακά αναπαραγωγικά τους όρια. Μέσα από αυτούς τους λόγους, η μητρότητα, εκτός από «υποχρεωτική» κατάσταση για τις Ελληνίδες, παρουσιάστηκε επιπλέον ως άμεσα συσχετιζόμενη με την ευημερία του ελληνικού έθνους. Επιβεβαιώθηκαν έτσι σε αυτή την περίπτωση οι θέσεις των Yuval Davis (2013), Χαλκιά (2007) και Teman (2003), ότι η βιολογική αναπαραγωγή και η ευημερία του έθνους παρουσιάζεται να σχετίζεται άμεσα με τη μητρότητα. Επιπλέον όσον αφορά την Ελλάδα, αυτό που εντοπίστηκε είναι ότι η αναπαράσταση του δημογραφικού κατά τη χρονική περίοδο της παρούσας έρευνας, είναι όμοια με την

αναπαράστασή του κατά τη δεκαετία του '90. Αυτό γιατί η αναπαράστασή του, τόσο κατά τη δεκαετία του '90, όσο και τώρα, (ανα)παράγει υποκείμενα (Ελληνίδες), τα οποία και καλούνται να ενεργούν προσανατολισμένα προς την εθνική ευημερία με το να επιτελούν τη «φυσική» και «εθνική» τους αναπαραγωγή (Χαλκιά, 2007).

Η σκιαγράφηση των Ελληνίδων ως «εγώιστριες», εντοπίστηκε μέσα από λόγους σχετικούς με τα αίτια «αναβολής» της τεκνοποιίας από τις γυναίκες. Συγκεκριμένα, τα αίτια αυτά αφορούσαν τις επιλογές των γυναικών να πραγματοποιήσουν προσωπικές (μη αναπαραγωγικές) επιδιώξεις τους, όπως μόρφωση, επαγγελματική σταδιοδρομία κτλ. Με αυτό τον τρόπο, εκτός του ότι οι συγκεκριμένες επιδιώξεις των γυναικών παρουσιάστηκαν να μην είναι τόσο σημαντικές όσο η μητρότητα, αυτό που αναδύθηκε, ήταν ότι η «επαρκής» επιτέλεση της θηλυκότητάς τους παρουσιάστηκε να είναι στενά συνδεδεμένη με τη μητρότητα. Εδώ, εντοπίστηκε και η αναπαραγωγή ιεραρχήσεων και ανισοτήτων, όπου τα υποκείμενα που επιτελούν τη θηλυκότητά τους μέσω της μητρότητας, παρουσιάζονται να έχουν περισσότερη σημασία από εκείνα που δεν τεκνοποίησαν (Μπάτλερ, 2008).

Η δεύτερη κεντρική θεματική που εντοπίστηκε, αφορούσε την κατασκευή της «άγνοιας» των γυναικών αναφορικά με το αναπαραγωγικό τους σύστημα και τα όρια που θέτει η ηλικία σε αυτό. Η θεματική αυτή, αν και εντοπίστηκε και στα δύο μέρη του υλικού που εξετάστηκε, αναδύθηκε σε μεγαλύτερη ένταση μέσα από την ανάλυση της βιντεοσκοπημένης εκδήλωσης. Η «άγνοια» των Ελληνίδων σε θέματα που αφορούν τη γονιμότητα και τα σώματά τους, παρουσιάστηκε ως κύριο αίτιο της μη δυνατότητας τους να τεκνοποιήσουν. Εξαιτίας αυτής της «άγνοιας», σκιαγραφήθηκαν ως «ανώριμες» και «ανεύθυνες», αφού αναπαρίσταντο ως υποκείμενα που αγνοούν και που «δεν ενδιαφέρονται» να μάθουν κάτι που τις αφορά τόσο άμεσα. Η κατασκευή της «άγνοιας» των γυναικών στην προκειμένη περίπτωση, συμβαδίζει με την αντίστοιχη κατασκευή της «άγνοιάς» τους σε θέματα αντισύλληψης και γενικότερα γονιμότητας, όπως βρήκε η Χαλκιά (2007) να συμβαίνει στην Ελλάδα τη δεκαετία του '90. Μέσα από την παρούσα έρευνα εντοπίστηκε ότι οι λόγοι γύρω την αναπαράσταση της «άγνοιας» των Ελληνίδων, μετατοπίστηκαν από την «άγνοια» για τις μεθόδους αντισύλληψης, στην «άγνοιά» τους για τη σχέση της ηλικίας τους με το αναπαραγωγικό τους σύστημα.

Επιπλέον, μέσα από τις διαρκείς εκκλήσεις που όπως εντοπίσαμε απηύθυναν οι ιατροί/συντάκτες των άρθρων και οι εισηγητές της εκδήλωσης προς τις γυναίκες να

ενημερωθούν, αυτοί σκιαγραφήθηκαν ως ιδιαίτερα αλτρουιστικά υποκείμενα που μοναδικό τους μέλημα είναι το «καλό» των γυναικών. Η αναμφισβήτητη τοποθέτηση των συγκεκριμένων υποκειμένων (ιατρών) σε αυτή τη θέση, κρίνεται ως προβληματική, καθώς τόσο ιστορικά, όσο και μέσα από έρευνες του παρόντος, φαίνεται ότι οι σχέσεις μεταξύ ιατρών και γυναικών είναι περισσότερο πολύπλοκες (Ehrenreich&English, 2016· Federici, 2020· Foucault, 2011· Μιγάδα, 2021). Τέλος, το επιχείρημα που χρησιμοποιείται σε αυτό το μέρος του δημόσιου λόγου σχετικά με τη μη επαρκή ή την ελάχιστη ενημέρωση των γυναικών πάνω σε θέματα γονιμότητάς τους, στην παρούσα εργασία τίθεται υπό αμφισβήτηση. Αυτό γιατί οι γυναίκες σχεδόν σε ολόκληρη τη διάρκεια της ζωής τους ενημερώνονται διαρκώς μέσα από πολλούς και διαφορετικούς φορείς (οικογένεια, σχολείο, Μ.Μ.Ε., γυναικολόγους κτλ.), για το ποια είναι η αναπαραγωγική τους ηλικία. Επιπλέον ως προς την ενημέρωσή τους για αυτά τα θέματα, καθοριστική είναι και η σημασία της «έκρηξης πληροφορίας» με το διαδίκτυο και τα κοινωνικά μέσα τις τελευταίες δύο και πάνω δεκαετίες.

Η τρίτη κεντρική θεματική που αναδείχθηκε μέσα από το υπό εξέταση υλικό, αφορά την ιατρικοποίηση των γυναικείων σωμάτων και της κήσης. Αυτό έγινε μέσα από τις συνεχείς αναφορές και αναπαραστάσεις των γυναικών ως «ασθενείς», είτε αντιμετώπιζαν θέματα υπογονιμότητας, είτε όχι. Η μειωμένη γονιμότητα των γυναικών που συμβαίνει φυσιολογικά με την πάροδο των χρόνων, μέσα από τους λόγους των ιατρών/συντακτών/εισηγητών, εντάχθηκε στα πλαίσια του «μη φυσιολογικού» και «προβληματικού». Έτσι, μέσα από τις ρηματικές πρακτικές αυτού του εκλαϊκευμένου επιστημονικού λόγου ιατρικοποιήθηκαν φυσικά βιολογικά χαρακτηριστικά των γυναικών. Αυτός ο τρόπος αναπαράστασής τους επαναλαμβάνεται στο σύνολο του υλικού που εξετάστηκε. Επίσης, κατ' αυτό τον τρόπο και η διαδικασία της τεκνοποίησης, είτε αυτή συνέβαινε «φυσιολογικά» είτε με τη βοήθεια τεχνολογιών υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, «παθολογικοποιήθηκε» και ως ασθένεια πλέον παρουσιάστηκε να χρίζει ιατρικής παρέμβασης και θεραπείας. Επιπλέον, ένα πρόσθετο στοιχείο που εντοπίστηκε, αφορά το πως οι ιστορίες «άλλων» γυναικών που δεν τεκνοποίησαν και που δίνονται από τους γιατρούς ως παράδειγμα, δρουν ως αρνητικές «προειδοποιητικές ιστορίες» που πρέπει όλες οι γυναίκες να αποφύγουν με το να επιτελούν τον κανονιστικό τρόπο θηλυκότητας μέσα από τη μητρότητα (Tsing, 1990).

Μια επιπλέον θεματική που εντοπίστηκε κυρίως μέσα από την ανάλυση των άρθρων μιας εκλαϊκευμένης επιστημονικής φυσιογνωμίας, αφορούσε τη σκιαγράφηση

εθνικιστικών αφηγημάτων μέσα από λόγους σχετικούς με την επιστήμη και την ευρύτερη χρήση νέων τεχνολογιών και μεθόδων αναπαραγωγής από τους Έλληνες επιστήμονες. Από τα σχετικά άρθρα που εξετάστηκαν, υποδηλώνεται μέσα από τους εκφερόμενους λόγους, μια σχεδόν δικαιωματική και κληρονομική ανωτερότητα των Ελληνίδων και Ελλήνων απέναντι στα υπόλοιπα κράτη. Έτσι, σε αυτή την περίπτωση είδαμε ότι οι συγκεκριμένοι επιστημονικοί λόγοι αναπαράγουν ανισότητες ως προς την υπεροχή των Ελλήνων έναντι υποκειμένων διαφορετικών εθνικοτήτων.

Η τελευταία κεντρική θεματική που εντοπίστηκε, αφορούσε τις κατηγορίες υποκειμένων που «απουσίαζαν» από το υλικό που εξετάστηκε, οι οποίες όπως φάνηκε καθίστανται «αόρατες» από αυτό το μέρος του εκλαϊκευμένου επιστημονικού δημόσιου λόγου. Μια κατηγορία αφορούσε τα ΛΟΑΤΚΙΑ+ υποκείμενα, για τα οποία δεν έγινε καμία αναφορά στο σύνολο του υλικού που εξετάστηκε. Η «κανονικότητα» που αναπαρήχθη μέσα από αυτό το μέρος του δημόσιου λόγου, ήταν πως ότι σχετίζεται με θέματα γονιμότητας «πρέπει» να αφορά σχεδόν αποκλειστικά τα ετερόφυλα ζευγάρια. Έτσι, τα ΛΟΑΤΚΙΑ+ υποκείμενα παρουσιάστηκαν να μην έχουν τα ίδια «δικαιώματα» με ετερόφυλα υποκείμενα και κατά συνέπεια τα σώματά τους να έχουν λιγότερη σημασία από των υπολοίπων (Μπάτλερ, 2008). Άλλη κατηγορία υποκειμένων που «απουσίαζε» και αγνοήθηκε από το υλικό που εξετάστηκε, ήταν τα υποκείμενα που βρίσκονται ή επιθυμούν να βρεθούν στο σχήμα μονογονεϊκής οικογένειας. Έτσι, μέσα από τις απουσίες τους, αναδύεται η παραγωγή ανισοτήτων όπου υποκείμενα που επέλεξαν το σχήμα της μονογονεϊκής οικογένειας βρίσκονται σε υποδεέστερη θέση, έναντι των οικογενειών δυαδικού σχήματος άντρα/γυναίκα και παιδιού/ων.

Επιπρόσθετα, μέσα από την εξέταση του υλικού εντοπίστηκε η ανάδειξη φυλετικών ανισοτήτων, καθώς στο σύνολό του απευθυνόταν σε Έλληνες και Ελληνίδες, οπότε απέκλειε υποκείμενα διαφορετικών εθνικοτήτων. Στην περίπτωση υποκειμένων διαφορετικών εθνικοτήτων από την ελληνική, αναδείχθηκε η φυσικοποίηση οριενταλιστικών και αποικιακών λόγων (Said, 1979). Τέλος, μια ακόμη κατηγορία υποκειμένων που αγνοήθηκε από αυτό το μέρος του λόγου που εξετάστηκε, ήταν τα υποκείμενα που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να κάνουν χρήση των συγκεκριμένων τεχνολογιών αναπαραγωγής. Επομένως, οι ανισότητες και οι αποκλεισμοί που δημιουργήθηκαν σε αυτή την περίπτωση, έχουν ταξικό υπόβαθρο.

Επίσης, αναφορικά με το ίδιο το υλικό που εξετάστηκε, παρατηρήθηκε μια άνιση και σχεδόν ανύπαρκτη συμμετοχή και παρουσία γυναικών σε αυτό. Το σύνολο

των άρθρων επιστημονικού ενδιαφέροντος που εντοπίστηκε ήταν (59) άρθρα. Από αυτά τα (30) είχαν συνταχθεί από τις συντακτικές ομάδες των ιστοσελίδων, τα (22) είχαν συνταχθεί από άντρες, ενώ μόλις (7) είχαν γυναίκες συντάκτες. Επίσης, στη διάλεξη που εξετάστηκε, δεν υπήρχε καμία γυναίκα επιστήμονας, ιατρός ή απλώς μέλος της. Αυτό, αλλά και όσα προαναφέρθηκαν σχετικά με τους τρόπους αναπαράστασης των Ελληνίδων και την αναπαραγωγή και ενίσχυση άνισων κοινωνικών σχέσεων, ενισχύουν τη θέση της παρούσας έρευνας αναφορικά με τη σημασία της. Είναι σημαντική η μελέτη και η ανάδειξη αυτών των λόγων, γιατί προβάλλει τις κοινωνικές ανισότητες και με αυτό τον τρόπο συμβάλει στην εξάλειψή τους. Ως εκ τούτου, κρίνουμε σημαντική την περαιτέρω ανάπτυξη της έρευνας της πολιτικής των αναπαραστάσεων των Ελληνίδων σήμερα, η οποία θα μπορούσε να συμπεριλαμβάνει και τον λόγο των ίδιων των γυναικών, μέσω συνεντεύξεων ή/και την κριτική ανάλυση αμιγώς ιατρικών κειμένων.

Πηγές-Βιβλιογραφία

Πηγές

Ιστοσελίδες

<https://alexa.com/>

<https://afistemenaziso.gr/>

<https://www.statistics.gr/el/home>

<https://government.gov.gr/simfonia-ton-prespon-apantisis-se-sichna-erotimata/#1548098593235-562b8f51-480b>.

<https://www.ivf-embryo.gr/kostos-exosomatikis>

Οικογένειες Ουράνιο Τόξο: <http://rainbowfamiliesgreece.com/>

Πρόγραμμα Συνεδρίου Γονιμότητας: https://mdcongress.s3.eu-west-1.amazonaws.com/assets/wp/uploads/2021/05/Prokatarktiko-program_1o-Gonimotitas.pdf

Σχολή Γονέων- Ανοιχτό Πανεπιστήμιο Κατερίνης: <https://www.sxoligoneon.gr/>

Ηλεκτρονικές Πηγές

Ανώνυμο (2019, Ιούλιος 25). Η Ιερά Σύνοδος καθιέρωσε την “Ημέρα του Αγέννητου Παιδιού”. *Ορθοδοξία. Διεθνές Πρακτορείο Εκκλησιαστικών Ειδήσεων*. Ανακτήθηκε από: <https://www.orthodoxianewsagency.gr/aytokefales-ekklisies/ekklisia-ellados/i-iera-synodos-kathierose-tin-imera-tou-agennitou-paidiou/> (πρόσβαση: 12.11.2022).

Ανώνυμο (2021, Ιούνιος 13). Συνέδριο Γονιμότητας: Οργή για το σεξιστικό βίντεο - Αποσύρονται οι συμμετοχές. *Ieidiseis*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ieidiseis.gr/ellada/97082/synedrio-gonimotitas-orgi-gia-to-seksistiko-vinteo-aposyrontai-oi-symmetoxes> (πρόσβαση: 116/06/2022).

Ανώνυμο. (2021, Ιούνιος 13). Κώστας Πάντος: Τι απαντά για το σποτ του συνεδρίου γονιμότητας. *Τα Νέα*. Ανακτήθηκε από:

<https://www.tanea.gr/2021/06/13/greece/kostas-pantos-ti-apanta-gia-to-spot-tou-synedriou-gonimotitas/> (πρόσβαση: 15.06.2022).

Ανώνυμο. (2022, Ιούνιος 24). ΗΠΑ: Ανατράπηκε το συνταγματικό δικαίωμα στην άμβλωση – Λεπτό προς λεπτό όλες οι εξελίξεις. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/world/561925915/ipa-anatrapike-to-syntagmatiko-dikaioma-stin-amvlosi-lepto-pros-lepto-oles-oi-exelixeis/> (πρόσβαση: 10.11.2022).

Ανώνυμο. (2015, Δεκέμβριος 14). Πρωταθλήτρια στις καισαρικές η Ελλάδα. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/337915/protathlitria-stis-kaisarikes-i-ellada> (πρόσβαση: 10/10/2022).

Ανώνυμο. (2016, Φεβρουάριος 9). Δημοσκόπηση της Public Issue για την "Α" / Υπέρ του συμφώνου συμβίωσης, αλλά κατά της υιοθεσίας από ομόφυλα ζευγάρια. *Η Αυγή*. Ανακτήθηκε από: https://www.avgi.gr/koinonia/175855_uper-toy-symfonou-symbiosis-alla-kata-tis-yiothesias-apo-omofyla-zeygaria (πρόσβαση: 10/11/2022).

Ανώνυμο. (2019, Ιανουάριος 25). Νέο «ραντεβού» στο Σύνταγμα κατά της Συμφωνίας των Πρεσπών. *Ναυτεμπορική*. Ανακτήθηκε από: <https://www.naftemporiki.gr/society/62704/neo-rantevou-sto-syntagma-kata-tis-symfonias-ton-prespon/> (πρόσβαση:02/10/2022).

Ανώνυμο. (2019, Ιανουάριος 26). Θρίαμβος εκτός, πανωλεθρία εντός: Η Συμφωνία των Πρεσπών ενθουσιάζει και διχάζει. *CnnGreece*. Ανακτήθηκε από: <https://www.cnn.gr/ellada/story/163385/thriamvos-ektos-pano lethria-entos-h-symfonia-ton-prespon-enthoysiazzei-kai-dixazei> (πρόσβαση: 02/10/2022).

Ανώνυμο (2021, Ιούνιος 13) Στερεότυπα, σεξισμός και...γονιμότητα. Το συνέδριο που πυροδότησε την οργή. *Εφημερίδα των Συντακτών*, Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/298177_stereotypa-sexismos-kai-gonimotita-synedrio-poy-pyrodotise-tin-orgi. (πρόσβαση: 01/04/2022).

Ανώνυμο (2021, Ιούνιος 15). Συνέδριο Γονιμότητας: Από το κύμα οργής στην ακύρωση. *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/561400018/synedrio-gonimotitas-apo-to-kyma-orgis-stin-akyrosi/> (πρόσβαση 15/05/2022).

Ανώνυμο (2021, Νοέμβριος 17). 'Δεν υπάρχουν Ελγίνεια Μάρμαρα. Υπάρχουν τα Μάρμαρα του Παρθενώνα'. Η ιστορική ομιλία της Μερκούρη μπροστά στον Μπόρις Τζόνσον. *Η Μηχανή Του Χρόνου*. Ανακτήθηκε από: <http://www.mixanitouxronou.gr/quot-den-yparchoyn-elgineia-marmara-yparchoyn-ta-marmara-toy-parthenona-quot-i-istoriki-omilia-tis-merkoyri-mprosta-ston-mporis-tzonson/> (πρόσβαση: 12/06/2022).

Αντωνόπουλος, Θ. (2021, Ιούνιος 14). Ακύρωση Συνεδρίου Γονιμότητας: Μια «νίκη» με πολλές αναγνώσεις. *Lifo*. Ανακτήθηκε από: <https://www.lifo.gr/stiles/optiki-gonia/akyrosi-synedrioy-gonimotitas-mia-niki-me-polles-anagnoseis> (πρόσβαση: 15/04/2022).

Ανώνυμο (2022, Ιούνιος 28). Ο Βελόπουλος ζητά δημοψήφισμα για τις αμβλώσεις: «Όσοι είναι υπέρ των εκτρώσεων έχουν ήδη γεννηθεί». *Iefimerida*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iefimerida.gr/iefimerida.gr> - <https://www.iefimerida.gr/politiki/belopylos-ambloseis-dimopsifisma> (πρόσβαση: 15.11.2022).

Βασιλόπουλος, Λ. (2020, Μάιος 25). Τα Γλυπτά του Παρθενώνα γνωστά και ως Ελγίνεια Μάρμαρα. *Urbanlife*. Ανακτήθηκε από: <https://urbanlife.gr/urban-city/taglypta-toy-parthenona-gnosta-kai-os-elgineia-marmara/> (πρόσβαση: 01/10/2022).

Γεωργιοπούλου, Τ. (2020, Φεβρουάριος 22). Οι νησιώτες θεωρούν απειλή τους μετανάστες. *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/1065802/oi-nisiotes-theoroy-n-apeili-toys-metanastes/> (πρόσβαση: 15/10/2022).

Γεωργιοπούλου, Τ. (2013, Οκτώβριος 26). Ζουν από τα επιδόματα πρόνοιας. *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/society/502216/zoy-n-apo-ta-epidomata-pronoias/> (πρόσβαση 20/10/2022).

Δελτίο Τύπου. (2021, Νοέμβριος 11). Πολωνία: όχι άλλοι θάνατοι λόγω του περιοριστικού νόμου για τις αμβλώσεις. *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*. Ανακτήθηκε από: <https://www.europarl.europa.eu/news/el/press-room/20211108IPR16844/polonia-ochi-alloi-thanatoi-logo-tou-perioristikou-nomou-gia-tis-amvloseis> (πρόσβαση: 15/11/2021).

Επτακοίλη, Τ. (2021, Ιούνιος 15). Το Συνέδριο της οργής. *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από: <https://www.kathimerini.gr/opinion/561400324/to-synedrio-tis-orgis/> (πρόσβαση: 01/05/2022).

Herrmann, M. (12/07/2022, Ιούλιος 12). The Global Population Will Soon Reach 8 Billion—Then What? *U.N.*. Ανακτήθηκε από: <https://www.un.org/en/un-chronicle/global-population-will-soon-reach-8-billion-then-what> (πρόσβαση 01/11/2022).

Θεοδωρόπουλος, Ε. (2012, Ιούνιος 3). Το σεξ πριν από τον γάμο. *Διακόνημα*. Ανακτήθηκε από: <http://www.diakonima.gr/2012/06/03/%cf%84%ce%bf-%cf%83%ce%b5%ce%be-%cf%80%cf%81%ce%b9%ce%bd-%ce%b1%cf%80%cf%8c-%cf%84%ce%bf%ce%bd-%ce%b3%ce%ac%ce%bc%ce%bf/>. (πρόσβαση 01/09/2022).

Killeen, M. (2022, Οκτώβριος 31), Διαδηλώσεις στο Δουβλίνο υπέρ της χαλάρωσης του νόμου για τις αμβλώσεις. *Euractiv.gr*. (μτφρ. Σ. Σιδέρης). Ανακτήθηκε από: <https://www.euractiv.gr/section/koinoniki-eyropi/news/diadiloseis-yper-tis-chalarosis-toy-nomoy-gia-tis-amvloseis-sto-doyvlino/> (πρόσβαση: 15/11/2022).

Κουκουμάκας, Κ. (2022, Φεβρουάριος 5). Υπάρχει στην Ελλάδα "βιομηχανία" καισαρικών;. *News247*. Ανακτήθηκε από: <https://www.news247.gr/sunday-edition/yparchei-stin-ellada-viomichania-kaisarikon.9518736.html> (πρόσβαση: 10/10/2022).

Λάσκαρης, Κ. (2022, Ιούλιος 2). Άμβλωση εναντίον Ζωής! Ορθοπολιτικοί εναντίον Αλήθειας! Επίσκοποι εναντίον πιστών και Πίστης!. *ekklisiaonline*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ekklisiaonline.gr/nea/amvlosi-enantion-zois-orthopolitiki-enantion-alithias-episkopi-enantion-piston-ke-pistis/> (πρόσβαση 02/08/2022).

Λυγερού, Ν. (2017, Μάρτιος 27). Χαλάλ: Το «ιερό» κρέας των μουσουλμάνων παίρνει σφραγίδα και στην Ελλάδα. *Πρώτο Θέμα*. Ανακτήθηκε από: <https://www.protothema.gr/greece/article/665899/halal-to-iero-kreas-ton-mousoulmanon-pairnei-sfragida-kai-stin-ellada/> (πρόσβαση 01/11/2022).

Παραλίκα, Π. (2021, Ιούνιος 12). Η μισογόνικη πολιτική σας δεν θα περάσει. *Το Μωβ*. Ανακτήθηκε από: <https://tomov.gr/2021/06/12/h-misogyniki-politiki-sas-tha-perasei/> (πρόσβαση: 20/05/2022).

Roe v Wade: What is US Supreme Court ruling on abortion? (2022, Ιούνιος 24). *Bbc.com*. Ανακτήθηκε από: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-54513499> (πρόσβαση: 10/11/2022).

Taylor, A. (2022, Νοέβριος 18). Η Μάλτα αναθεωρεί το νομοθετικό πλαίσιο για τις αμβλώσεις. *Euractiv.gr*. (μτφρ. Σ. Σιδέρης). Ανακτήθηκε από: <https://www.euractiv.gr/section/koinoniki-eyropi/news/i-malta-anatheorei-to-nomothetiko-plaisio-gia-tis-amvloseis/> (πρόσβαση: 20/11/2022).

Ελληνόγλωσση

Butler, J. (2009). *Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*. (μτφρ. Γ. Καραμπέλας). Β Καντσά και Χ. Σπυροπούλου (επιμ.). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1990).

Γεωργοπούλου, Π. (2019). Η ανθρωποκεντρική πλάνη της φιλοσοφίας. *Ο άνθρωπος και τα άλλα ζώα*. Α. Λυδάκη (επιμ.). Αθήνα: Παπαζήση.

Γιαννακόπουλος, Κ. (2003). Προλογικό Σημείωμα: Θεωρίες για το έμφυλο σώμα. *Κατασκευάζοντας το φύλο. Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ* (μτφρ. Π. Μαρκέτου). Αθήνα: Πολύτροπον.

Ehrenreich B. & Deirdre E. (2016). *Παθήσεις και διαταραχές. Φύλο, ιατρική και ασθένεια*. Αθήνα: Αρχείο 71. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1974).

Ζαββού, Α. (2021). Η φεμινιστική προβληματική της διαθεματικότητας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* (σελ.156, 55–86). Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.12681/grsr.25947>. (πρόσβαση: 10/09/2022).

Hall, S. (2017). *Το Έργο της Αναπαράστασης*. (μτφρ. Π. Πετσίνη). Π. Πετσίνη (επιμ.). Αθήνα: Πλέθρον. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1997).

Haraway, D. (2014). *Ανθρωποειδή Κυβόργια και Γυναίκες*. (μτφρ. Π. Μαρκέτου). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1991).

- Laqueur, T. (2003). *Κατασκευάζοντας το φύλο. Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ* (μτφρ. Π. Μαρκέτου). Αθήνα: Πολύτροπον. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1990).
- Λυδάκη, Α. (2016). *Αναζητώντας το χαμένο παράδειγμα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Martin, E. (2006). Το ωάριο και το σπερματοζωάριο: πως η επιστήμη έπλασε ένα ειδύλλιο βασισμένο στους στερεότυπους ανδρικούς και γυναικείους ρόλους.(μτφρ. Π. Μαρκέτου). Α. Αθανασίου (επιμ.). *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική* (σ. 313-334). Αθήνα: Νήσος. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1991)
- Martin, E. (2017). *Προς μια ανθρωπολογία της ανοσολογίας. Το σώμα ως έθνος-κράτος*. [ηλεκτρονικό βιβλίο] (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1990). Ανακτήθηκε από: https://praposquat.espivblogs.net/files/2017/09/web_Martin.pdf, (πρόσβαση: 10/07/2022).
- Μιγάδα. (2021). *Το σώμα μας πεδίο μάχης. Φεμινιστικές θέσεις ενάντια στην ιατρική εξουσία*. Αθήνα: Μιγάδα, με την υποστήριξη του Αρχείου 71.
- Μπάτλερ, Τ. (2008). *Σώματα με Σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο Λόγο*. (μτφρ. Π. Μαρκέτου). Α. Αθανασίου (επιμ.). Αθήνα: Εκκρεμές. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1993).
- Yuval-Davis, N. (2013). *Κοινωνικό φύλο και έθνος*. (μτφρ. Σ. Τρομάρα). Α. Τρομάρας (επιμ.). Θεσσαλονίκη: University studio press. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1997).
- Fausto – Sterling, A. (2016). *Τα πέντε φύλα* (μτφρ. Γ. Κολιοπάνος). Σ. Ρέγκας (επιμ.). Αθήνα: Τοποβόρος Εκδόσεις Εξαρχείων. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1993).
- Federici, S. (2020). *Ο Καλιμπάν και η Μάγισσα. Γυναίκες, σώμα και πρωταρχική συσσώρευση* (μτφρ. Ι. Γραμμένου, Λ. Γυϊόκα, Π. Μπίκας, Λ. Χασιώτης). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των ξένων. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2004).
- Foucault, M. (2011). *Ιστορία της Σεξουαλικότητας. Η βούληση για γνώση* (μτφρ. Τ. Μπέτζελος). Αθήνα: Πλέθρον. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1976).

- Foucault, M. (1987). *Εξουσία, γνώση και ηθική*. (μτφρ. Ζ. Σαρίκας). Αθήνα: ύψιλον.
- Foucault, M. (2012), *Η Γέννηση της Βιοπολιτικής- Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979)*. (μτφρ. Β. Πατσογιάννης). Αθήνα: Πλέθρον. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2004).
- Χαλκιά, Α. (2007). *Το άδειο Λίκνο της δημοκρατίας. Σεξ, έκτρωση και εθνικισμός στη σύγχρονη Ελλάδα*. (μτφρ, Μ. Καστανάρα). Χ. Κωνσταντάκη και Σ. Φιλέρη (επιμ). Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2004).
- Χαλκιά, Α. (2011). *Έμφυλες Βιαιότητες. Εξουσία, Λόγος, Υποκειμενικότητες*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Χαλκιά, Α. (2012). Η κοινωνιολογία της σεξουαλικότητας, οι αρρενωπότητες και ο έμφυλος Δεκέμβρης. *Σώμα/Φύλο/Σεξουαλικότητα. ΛΟΑΤΚ πολιτικές στην Ελλάδα*. Α. Αποστολέλλη και Α. Χαλκιά (επιμ.). Αθήνα: Πλέθρον.

Ξενόγλωσση

- Bhatia, R. & Campo-Engelstein, L. (2018). *The Biomedicalization of Social Egg Freezing, Science, Technology, & Human Values*. Sage Publications. Ανακτήθηκε από : <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26580483>. (πρόσβαση: 10/05/2022).
- Hudson, N. (2021). The missed disease? Endometriosis as an example of ‘undone science’. *Reprod Biomed Soc Online*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8517707/> (πρόσβαση: 01/11/2022).
- Martin, E. (1998). Anthropology and the Cultural Study of Science. *Science, Technology, & Human Values*. (σελ. 24-44) Published by: Sage Publications. Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/689947>. (πρόσβαση: 10/10/2022).
- Jorgensen, M. & Phillips, J.L (2002), *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage
- Said, E. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage Books.

- Shai, A., Koffler, K. & Hashiloni-Dolev, Y. (2021). Feminism, gender medicine and beyond: a feminist analysis of "gender medicine". *International Journal for Equity in Health*. Ανακτήθηκε από: <https://equityhealthj.biomedcentral.com/articles/10.1186/s12939-021-01511-5>.
- Spilker, K. & Lie, M. (2007), Gender and Bioethics Intertwined- Egg Donation within the Context of Equal Opportunities. *Gender and Bioethics Intertwined. NORWEGIAN UNIVERSITY OF SCIENCE AND TECHNOLOGY European Journal of Women's Studies*, SAGE Publications (UK and US), 2007, 14 (4), (σελ. 327-340). Ανακτήθηκε από: [Gender and Bioethics Intertwined - Archive ouverte HAL \(archives-ouvertes.fr\)](#). (πρόσβαση: 05/05/2022).
- Teman, E. (2003), The Medicalization of "Nature" in the "Artificial Body": Surrogate Motherhood in Israel. *Medical Anthropology Quarterly* Vol. 17, No. 1 (Mar., 2003), (σελ. 78- 98) Published by: Wiley on behalf of the American Anthropological Association Stable, Ανακτήθηκε από: <https://www.jstor.org/stable/3655377>. (πρόσβαση 10/05/2022).
- Tsing, A. (1990) *Monster Stories: Women Charged with Perinatal Endangerment. Uncertain Terms*. Anna Tsing και Faye Ginsburg (επιμ.). Βοστόνη: Beacon Press (σελ. 95-125).
- Fausto-Sterling, A. (2018, Οκτώβριος 25). Why Sex Is Not Binary. The complexity is more than cultural. It's biological, too. *The New York Times*. Ανακτήθηκε από: [Opinion | Why Sex Is Not Binary - The New York Times \(nytimes.com\)](#). (πρόσβαση 28/10/2022).
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. London: Polity Press.

Παράρτημα

Άρθρα της ιστοσελίδας Onmed.gr

1. Αγαπητού, Κ. (2022, Φεβρουάριος 23). Σύγχρονες διαγνωστικές μέθοδοι υποβοηθούμενης αναπαραγωγής στην υπηρεσία των ζευγαριών. *onmed*.

<https://www.onmed.gr/ygeia/story/395141/sygxrones-diagnostikes-methodoi-yprovoithoymenis-anaparagogis-stin-ypiresia-ton-zeygarion> (πρόσβαση : 16/07/2022).

2. Ανώνυμο. (2021, Φεβρουάριος 26). Η πιο εξελιγμένη μορφή τεχνολογίας που αλλάζει το μέλλον της Εξωσωματικής, τώρα και στην Ελλάδα. *Onmed*. <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/389708/h-pio-exeligmeni-morfi-technologias-poy-allazei-to-mellon-tis-exosomatikis-tora-kai-stin-ellada> (πρόσβαση : 10/06/2022).

3. Ανώνυμο. (2021, Μάιος 5). Εξωσωματική γονιμοποίηση: Τελευταίες εξελίξεις, δωρεά και κατάλυξη ωαρίων. *Onmed*. <https://www.onmed.gr/ygeia/story/390730/exosomatiki-gonimopoiisi-teleytaies-exelixeis-dorea-kai-katapsyxi-oarion> (πρόσβαση: 15/05/2022).

4. Ανώνυμο. (2021, Μάιος 11). Η ηλικία της γυναίκας «κρίσιμη» για το τελικό στάδιο της ωρίμανσης και της ποιότητας των ωαρίων. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/390811/h-ilikia-tis-gynaikas-krisimi-gia-to-teliko-stadio-tis-orimansis-kai-tis-poiotitas-ton-oarion>. (πρόσβαση: 10/05/2022).

5. Ανώνυμο (2021, Μάιος 26). Ελληνική Μαιευτική & Γυναικολογική Εταιρεία: Συστάσεις για τον εμβολιασμό στην αναπαραγωγική ηλικία. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/391018/elliniki-maieytiki-gynaikologiki-etaireia-systaseis-gia-ton-emvoliasmo-stin-anaparagogiki-ilikia>. (πρόσβαση: 10/05/2022).

6. Ανώνυμο (2021, Αύγουστος 5). Εμμηνόπαυση: Νέα ανακάλυψη ανοίγει το δρόμο για την αντιμετώπιση της υπογονιμότητας. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/392119/emminopaysi-nea-anakalypsi-anoigei-to-dromo-gia-tin-antimetopisi-tis-yrogonimotitas>. (πρόσβαση: 06/04/2022).

7. Ανώνυμο. (2021, Αύγουστος 6). Γυναικεία γονιμότητα: Τι πρέπει να κάνετε για να την ενισχύσετε (εικόνες). *Onmed*. <https://www.onmed.gr/ygeia/story/380254/gynaikeia-gonimotita-ti-prepei-na-kanete-gia-na-tin-enisxysete-eikones> (πρόσβαση: 07/06/2022).

8. Ανώνυμο. (2021, Οκτώβριος 24). Απρόβλεπτοι παράγοντες που πλήττουν τη γυναικεία γονιμότητα (εικόνες). *Onmed*. <https://www.onmed.gr/ygeia/story/379408/aprovleptoi-paragontes-poy-plittoyn-ti-gynaikeia-gonimotita-eikones> (πρόσβαση: 15/06/2022).

9. Ανώνυμο (2021, Νοέμβριος 8). Τεχνητή Νοημοσύνη βοηθά την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή: Γεννήθηκαν τα πρώτα παιδιά στην Ελλάδα!. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/393614/h-texniti-noimosyni-voitha-tin-yronoithoymeni-anaparagogi-gennithikan-ta-prota-paidia-stin-ellada>. (πρόσβαση: 01/04/2022).
10. Ανώνυμο (2021, Νοέμβριος 11). Τεχνητή νοημοσύνη: Τι προσφέρει στην εξωσωματική γονιμοποίηση;. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/393648/texniti-noimosyni-ti-prosferei-stin-exosomatiki-gonimopoiisi>. (πρόσβαση: 12/04/2022).
11. Ανώνυμο. (2021, Δεκέμβριος 18). Κατάψυξη ωαρίων: Μια απλή διαδικασία που ξεπερνά τους φυσικούς φραγμούς της γονιμότητας. *Onmed*. <https://www.onmed.gr/ygeia/story/394200/katapsyxi-oarion-mia-apli-diadikasia-poy-xeperna-toys-fysikoys-fragmoys-tis-gonimotitas> (πρόσβαση: 12/09/2022).
12. Ανώνυμο. (2022, Ιανουάριος 26). Εμβόλια κατά του κορονοϊού και γονιμότητα: Τι δείχνουν οι έρευνες. *Onmed*. <https://www.onmed.gr/ygeia/story/394745/emvolia-kata-toy-koronoioy-kai-gonimotita-ti-deixnoyn-oi-ereynes> (πρόσβαση: 16/07/2022).
13. Βασιλόπουλος, Ι.Π. (2021, Οκτώβριος 19). Κατάψυξη ωαρίων: Το plan b της σύγχρονης γυναίκας. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.g/ygeia-eidhseis/story/393281/katapsyxi-oarion-to-plan-b-tis-sygxronis-gynaikas>. (πρόσβαση: 02/04/2022).
14. Καπετανάκης, Β. (2021, Μάρτιος 5). Αναπαραγωγική χειρουργική: Βελτιώνοντας τα ποσοστά επιτυχίας της εξωσωματικής γονιμοποίησης. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia/story/389791/anaparagogiki-xeiroyrgiki-veltionontas-ta-pososta-epityxias-tis-exosomatikis-gonimopoiisis>. (πρόσβαση: 11/05/2022).
15. Καραντζής, Π. (2022, Ιανουάριος 24). Απλοποιώντας τη διαδικασία στη διέγερση ωοθηκών, μεγιστοποιούμε το αποτέλεσμα στην εγκυμοσύνη!. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/394708/aplopoiontas-ti-diadikasia-sti-diegersi-oothikon-megistopoioume-to-apotelesma-stin-egkymosyni>. (πρόσβαση: 05/04/2022).

16. Μαρκάκης, Ε. (2021 Απρίλιος 27). Οι τελευταίες εξελίξεις στην εξωσωματική γονιμοποίηση. *Onmed*. <https://www.onmed.gr/ygeia/story/390640/oi-teleytaies-exelixeis-stin-exosomatiki-gonimoroiisi> (πρόσβαση: 12/08/2022).
17. Μαστρομηνάς, Μ. (2021, Ιούλιος 16). Η εξίσωση που καθορίζει το αποτέλεσμα στην Εξωσωματική. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/391866/h-exisosi-poy-kathorizei-to-apotelesma-stin-exosomatiki>. (πρόσβαση: 15/04/2022).
18. Πάντος, Κ. (2022, Ιανουάριος 22). Εξωσωματική γονιμοποίηση: 10 δεδομένα που πρέπει να γνωρίζετε. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/394682/exosomatiki-gonimoroiisi-10-dedomena-poy-prepei-na-gnorizete>. (πρόσβαση: 10/04/2022).
19. Παστρωμά, Θ. (2021, Ιούνιος 4). Η 24ωρη παρακολούθηση των εμβρύων αυξάνει το ποσοστό επιτυχίας στην εξωσωματική. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/391157/h-24ori-parakolythisi-ton-emvryon-ayxanei-to-pososto-epityxias-stin-exosomatiki>. (πρόσβαση: 15/06/2022).
20. Ψαθάς, Π. (2021, Νοέμβριος 22). ASRM: Δεν επηρεάζει τη γονιμότητα ο εμβολιασμός κατά του COVID-19. *Onmed*. Ανακτήθηκε από: <https://www.onmed.gr/ygeia-eidhseis/story/393798/asrm-den-epireazei-ti-gonimotita-o-emvoliasmos-kata-toy-covid-19>. (πρόσβαση: 15/04/2022).

Άρθρα της ιστοσελίδας Iatronet.gr

1. Ανώνυμο. (2021, Μάρτιος 1). Κατάψυξη ωαρίων: Η επιλογή που ‘σταματά’ το βιολογικό ρολόι. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/eidiseis-nea/epistimi-zwi/news/61036/katapsyxi-wariwn-i-epilogi-poy-stamata-to-viologiko-roloi.html> (πρόσβαση: 01/07/2022).
2. Ανώνυμο (2021, Μάιος 5). Ηλίας Μόσιαλος: Υπάρχει επιστημονικός συσχετισμός με τα εμβόλια και την υπογονιμότητα; *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/article/101040/hlias-mosialos-yparhei-episthmonikos-syshetismos-me-ta-emvolia-kai-thn-yponimothta> (πρόσβαση: 15/05/2022).

3. Ανώνυμο. (2021, Μάιος 27). Έκτη γέννηση παιδιού με τη μέθοδο της Μεταφοράς Μητρικής Ατράκτου. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/article/101492/ekth-gennhsh-paidioug-me-th-methodo-ths-metaforas-mhtrikhhs-atraktou> (πρόσβαση: 15/06/2022).
4. Ανώνυμο. (2021, Οκτώβριος 22). Ασφαλές για εγκυμοσύνη και γονιμότητα το εμβόλιο της AstraZeneca. *Iatronet*. <https://www.iatronet.gr/article/104500/asfales-gia-egkymosynh-kai-gonimothta-to-emvolio-ths-astrazeneca> (πρόσβαση: 16/06/2022).
5. Ανώνυμο. (2021, Δεκέμβριος 2). Ενδομητρίωση και υπογονιμότητα: Τι λύσεις υπάρχουν; *Iatronet*, <https://www.iatronet.gr/article/105528/endomhtriosh-kai-yrogonimothta-ti-lyseis-yparhoyn> (πρόσβαση: 12/07/2022).
6. Ανώνυμο (2021, Δεκέμβριος 16). Ευνοϊκότερο πλαίσιο για την υποβοηθούμενη αναπαραγωγή στην Ελλάδα. *Iatronet*. <https://www.iatronet.gr/article/105917/eynoikotero-plaisio-gia-thn-yprovohtothymenh-anaparagogh-sthn-ellada> (πρόσβαση: 12/07/2022).
7. Ανώνυμο. (2022, Ιανουάριος 3). Εξωσωματική γονιμοποίηση: Απαραίτητη η 3η δόση έναντι της COVID-19. *Iatronet*. <https://www.iatronet.gr/article/106298/exosomatikh-gonimopoihsh-aparaitith-h-3hdosh-enanti-ths-covid19> (πρόσβαση: 12/08/2022).
8. Δερδελής, Γ. (2021, Αύγουστος 4). Γυναικολογικοί υπέρηχοι: Πρώτη μέθοδος διάγνωσης. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/article/102885/gynaikologikoi-yperhhoi-proth-methodos-diagnoshs> (πρόσβαση 10/06/2022).
9. Διάκος, Θ. (2021, Ιούλιος 20). Πώς αλλάζει η περίοδος στα 20, 30 και 40. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/article/102642/pos-allazei-h-periodos-sta-20-30-kai-40>. (πρόσβαση: 15/06/2022).
10. Διάκος, Θ. (2021, Νοέμβριος 8). Γονιμότητα: Οι καθημερινοί παράγοντες που την επηρεάζουν. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/article/104854/gonimothta-oi-kathhmerinoi-paragontes-poy-thn-ephreazoun>. (πρόσβαση: 10/05/2022).

11. Καραντζής, Π. (2021, Ιούνιος 15). 10 τρόποι για να διατηρήσετε τη γονιμότητά σας!. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/article/101800/10-tropoi-gia-na-diathrhsete-th-gonimothta-sas> (πρόσβαση: 11/06/2022).
12. Καραντζής, Π. (2021, Οκτώβριος 15). Καρκίνος μαστού και γονιμότητα: Υπάρχει λύση!. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/article/104245/karkinos-mastoy-kai-gonimothta-yparhei-lysh> (πρόσβαση: 16/05/2022).
13. Κελλάρης, Β. (2021, Ιούνιος 1). Άλματα στην εξωσωματική γονιμοποίηση. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/article/101584/almata-sthn-exosomatikh-gonimopoihsh>. (πρόσβαση: 07/05/2022).
14. Νικολόπουλος, Γ. (2021, Ιούνιος 10). Πώς επιλέγω ειδικό Υποβοηθούμενης Αναπαραγωγής;. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/article/101773/pos-epilego-eidiko-ypovohthoymenhs-anaparagogs> (πρόσβαση: 05/03/2022).
15. Παπαγιάννη, Β. (2021, Μάρτιος 8). Προγεννητικός Έλεγχος: Απόφαση ζωής για τους μελλοντικούς γονείς!. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/ygeia/maieftiki-egkymosyni/article/61147/progennitikos-elegxos-apofasi-zwis-gia-toys-mellontikoys-goneis.html> (πρόσβαση: 05/03/2022).
16. Χηριάδης, Χ. Χ. (2021, Ιούνιος 8). Τι είναι ο τροποποιημένος φυσικός κύκλος; Όσα πρέπει να ξέρετε για το collect&freeze. *Iatronet*. Ανακτήθηκε από: <https://www.iatronet.gr/article/101722/ti-einai-o-tropopoihmenos-fysikos-kyklos>. (πρόσβαση: 01/07/2022).

Άρθρα της ιστοσελίδας Ygeiamou.gr

1. Ανώνυμο.(2021, Απρίλιος 14). ΟΗΕ: Οι μισές γυναίκες στις αναπτυσσόμενες χώρες δεν αποφασίζουν οι ίδιες για το σώμα τους. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%ce%b9%ce%b4%ce%ae%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82/194898/oie-i-mises-ginekes-stis-anaptissomenes-chores-den-apofasizoun-i-idies-gia-to-soma-tous/> (πρόσβαση: 01/05/2022).

2. Ανώνυμο. (2021, Μάιος 16). Κορωνοϊός: Η πανδημία βάζει «stop» στις γεννήσεις – Πώς επηρεάζει τη γονιμότητα. *Ygeiamou*. <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%ce%b9%ce%b4%ce%ae%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82/%cf%80%ce%bf%ce%bb%ce%b9%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%ae%cf%85%ce%b3%ce%b5%ce%af%ce%b1%cf%82/202793/koronoios-i-pandimia-vazi-stop-stis-gennisis-pos-epireazi-ti-gonimotita/> (πρόσβαση: 20/06/2022).
3. Ανώνυμο. (2021, Ιούνιος 15). Κρυσσυντήρηση Ωαρίων για κοινωνικούς λόγους: Τι είναι και γιατί να την επιλέξετε. *Ygeiamou*. <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%ce%b9%ce%b4%ce%ae%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82/209164/kriosintirisi-oarion-gia-kinonikous-logous-ti-ine-ke-giati-na-tin-epilexete/> (πρόσβαση: 23/05/2022).
4. Ανώνυμο.(2021, Ιούλιος 13). Αντισύλληψη με... αντισώματα: Τι ανακάλυψαν οι επιστήμονες. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%ce%b9%ce%b4%ce%ae%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82/222399/antisillipsi-me-antisomata-ti-anakalipsan-i-epistimones/> (πρόσβαση: 01/04/2022).
5. Ανώνυμο. (2021, Ιούλιος 22). Σκοπεύετε να κάνετε παιδιά; Τέσσερις δείκτες που μαρτυρούν αν θα υπάρξουν επιπλοκές. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bc%ce%bf%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b5%ce%be%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/218369/skopevete-na-kanete-pedi-tesseris-diktes-pou-martiroun-an-tha-iparxoun-epiplotkes/>. (πρόσβαση: 01/04/2022).
6. Ανώνυμο. (2021, Αύγουστος 5). Ανοίγει ο δρόμος για τη θεραπεία της υπογονιμότητας – Τι επηρεάζει την εμμηνόπαυση. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bc%ce%bf%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b5%ce%be%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/221269/anigi-o-dromos-gia-ti-therapia-tis-ipogonimotitas-ti-epireazi-tin-emminopafsi/>. (πρόσβαση: 01/04/2022).
7. Ανώνυμο. (2021, Σεπτέμβριος 14). ΜΗΤΕΡΑ: Πρωτοποριακή θεραπεία κρυσσυντήρησης για αδενομύωση της μήτρας. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από:

<https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%b%ce%bf%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b5%ce%be%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/228416/mitera-protoporiaki-therapia-kriomiolisis-gia-adenomiosi-tis-mitras/>. (πρόσβαση: 05/03/2022).

8. Ανώνυμο. (2021, Σεπτέμβριος 22). Κορωνοϊός: Τρεις μύθοι για τον εμβολιασμό και την γονιμότητα – Ενημερωθείτε. *Ygeiamou*. <https://www.ygeiamou.gr/%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%af/229472/koronoios-tris-mithi-gia-ton-emvoliasmo-ke-tin-gonimotita-enimerothite/>(πρόσβαση: 05/03/2022).

9. Ανώνυμο. (2021, Νοέμβριος 17). Πανδημία – Αναπαραγωγική υγεία: Πώς επηρέασε τον μηνιαίο κύκλο των γυναικών. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%b%ce%bf%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b5%ce%be%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/240289/pandimia-anaparagogiki-igia-pos-epirease-ton-minieo-kiklo-ton-ginekon/> (πρόσβαση 06/03/2022).

10. Ανώνυμο. (2022, Ιανουάριος 19). Πιστεύετε ότι η ηλικία επηρεάζει μόνον την γυναικεία γονιμότητα; Θα εκπλαγείτε. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/sex/183075/pistevete-oti-i-ilikia-epireazi-monon-tin-ginekia-gonimotita-tha-ekplagite/>. (πρόσβαση: 07/03/2022).

11. Ανώνυμο. (2022, Ιανουάριος 26). Κορωνοϊός: Τα εμβόλια δεν επηρεάζουν αρνητικά τη γονιμότητα, λένε δύο νέες έρευνες. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%b%ce%bf%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b5%ce%be%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/260942/koronoios-ta-emvolia-den-epireazoun-arnitika-ti-gonimotita-lene-dio-nees-erevnes/> (πρόσβαση: 06/03/2022).

12. Ανώνυμο. (2022, Φεβρουάριος 17). Ο βιοδείκτης που φανερώνει ότι μια γυναίκα «μπαίνει» στην εμμηνόπαυση. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%b%ce%bf%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b5%ce%be%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/260942/koronoios-ta-emvolia-den-epireazoun-arnitika-ti-gonimotita-lene-dio-nees-erevnes/>

<https://www.ygeiamou.gr/blogs/3/o-viodiktis-pou-faneroni-oti-mia-gineka-mpeni-stin-emminopafsi/> (πρόσβαση: 05/03/2022).

13. Καπετανάκης, Β. (2021, Ιούλιος 28). Υπογονιμότητα: Οι μέθοδοι που βελτιώνουν τα ποσοστά επιτυχίας της εξωσωματικής γονιμοποίησης. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/blogs/ipogonimotita-i-methodi-pou-veltionoun-ta-pososta-epitichias-tis-exosomatikis-gonimopiisis/>. (πρόσβαση: 10/04/2022).

14. Κοτοπούλη, Μ. (2022, Ιανουάριος 27). Όλα όσα πρέπει να γνωρίζουμε για τα εμβόλια και τη γονιμότητα. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bc%ce%bf%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b5%ce%be%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/26072/7/koronoios-ola-osa-prepi-na-gnorizoume-gia-ta-emvolia-ke-ti-gonimotita/> (πρόσβαση: 06/03/2022).

15. Κουφομιχαήλ. Β.Γ. (2021, Ιούνιος 16). Γονιμότητα: Οκτώ βήματα για να μείνετε έγκυος. *Ygeiamou*. <https://www.ygeiamou.gr/blogs/gonimotita-okto-vimata-gia-na-minete-egkios/> (πρόσβαση: 06/03/2022).

16. Μακράκης, Ε. (2022, Φεβρουάριος 18). Εξωσωματική γονιμοποίηση: Οι εξελίξεις που λύνουν τα προβλήματα γονιμότητας. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/blogs/exosomatiki-gonimopiisi-i-exelixis-pou-linoun-ta-provlimata-gonimotitas/>. (πρόσβαση: 10/04/2022).

17. Μπιμπή, Μ. (2021, Νοέμβριος 3). Νέα καινοτόμος μέθοδος για τις γυναίκες που έχουν νοσήσει από καρκίνο και θέλουν να κάνουν παιδί. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%cf%80%ce%b1%ce%b9%ce%b4%ce%af/238041/nea-kenotomos-methodos-gia-tis-ginekes-pou-echoun-nosisi-apo-karkino-ke-theloun-na-kanoun-pedi/>. (πρόσβαση: 05/03/2022).

18. Μπιμπή, Μ. (2021, Νοέμβριος 13). Τα φάρμακα της εξωσωματικής δεν αυξάνουν τον κίνδυνο καρκίνου του μαστού, λέει νέα μελέτη. *Ygeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bc%ce%bf%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b5%ce%be%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/24112>

3/ta-farmaka-tis-exosomatikis-den-afxanoun-ton-kindino-karkinou-tou-mastou-lei-nea-meleti/ (πρόσβαση: 05/03/2022).

19. Μπιμπή, Μ. (2022, Φεβρουάριος 21). Ελληνική μελέτη αναδεικνύει τον κομβικό ρόλο του σπέρματος στην επιτυχία της εξωσωματικής. *Υgeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bc%ce%bf%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b5%ce%be%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/26613/5/elliniki-meleti-anadiknii-ton-komviko-rolou-tou-spermatos-stin-epitichia-tis-exosomatikis-gonimopiisis/>. (πρόσβαση: 05/03/2022).

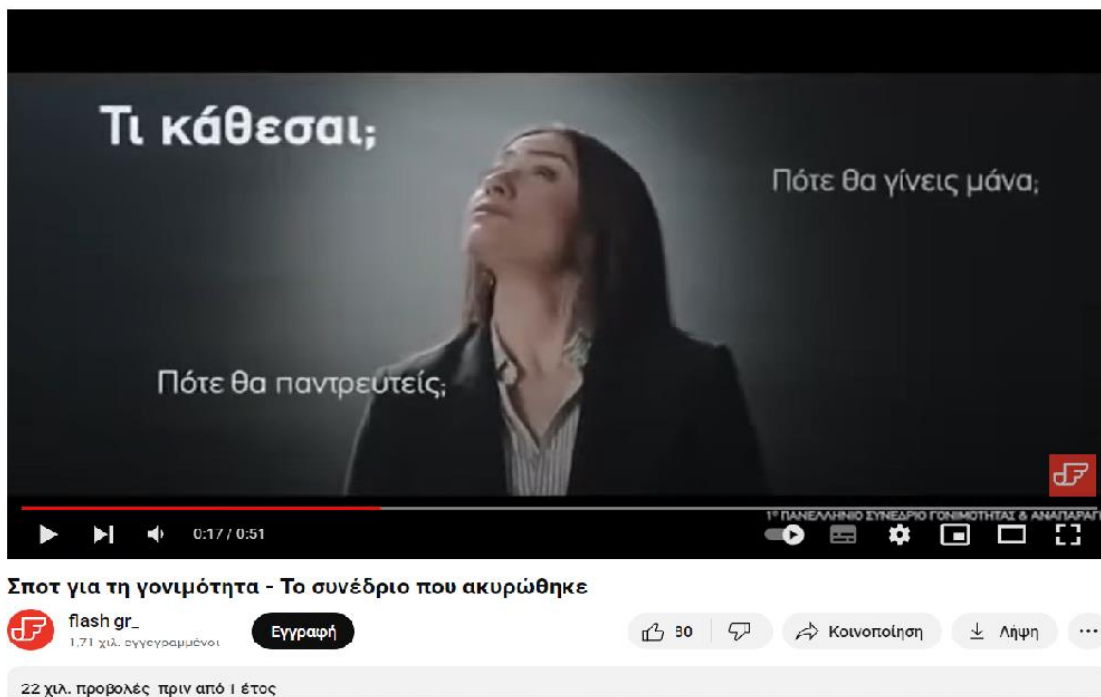
20. Οικονόμου, Μ. (2022, Ιανουάριος 8). Κορωνοϊός – Εμβόλιο: Πόσο επηρεάζει τη γονιμότητα – Έρευνα απαντά. *Υgeiamou*. <https://www.ygeiamou.gr/%ce%b5%cf%80%ce%b9%cf%83%cf%84%ce%b7%ce%bc%ce%bf%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%ad%cf%82-%ce%b5%ce%be%ce%b5%ce%bb%ce%af%ce%be%ce%b5%ce%b9%cf%82/25448/9/koronoios-emvolio-poso-epireazi-ti-gonimotita-erevna-apanta/> (πρόσβαση: 10/08/2022).

21. Σούσης, Ι. (2021, Ιανουάριος 27). Γονιμότητα: Ο παράγοντας που αυξάνει τις πιθανότητες επιτυχίας της εξωσωματικής. *Υgeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/blogs/gonimotita-o-paragontas-pou-afxani-tis-pithanotites-epitichias-tis-exosomatikis/> (πρόσβαση: 15/07/2022).

22. Σούσης, Ι. (2021, Απρίλιος 7). Πολύποδες: Πόσο μεγάλο εμπόδιο είναι για τη γονιμότητα – Η σωστή αντιμετώπιση. *Υgeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/blogs/polipodes-poso-megalo-empodio-ine-gia-ti-gonimotita-i-sosti-antimetopisi/> (πρόσβαση: 10/05/2022).

23. Σούσης, Ι. (2021, Οκτώβριος 14). Υπογονιμότητα: Η εξωσωματική δεν είναι η μόνη λύση – Ποιες επιλογές έχετε. *Υgeiamou*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ygeiamou.gr/blogs/ipogonimotita-i-exosomatiki-den-ine-i-moni-lisi-pies-epiloges-echete/>. (πρόσβαση: 10/04/2022).

Βίντεο από την πλατφόρμα Youtube:

Τι κάθεται;

Πότε θα γίνεις μάνα;

Πότε θα παντρευτείς;

1^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΓΟΝΙΜΟΤΗΤΑΣ & ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

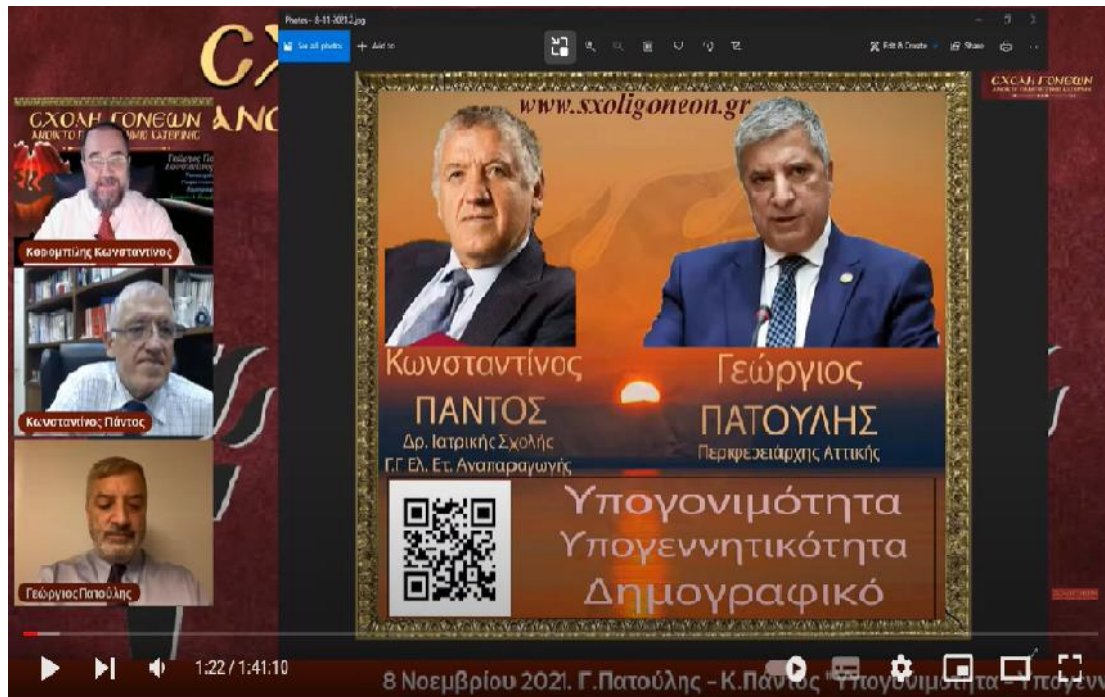
0:17 / 0:51

flash gr_ 1.71 χιλ. εγγεγραμμένοι Εγγραφή

90 Κοινοποίηση Λήψη

22 χιλ. προβολές πριν από 1 έτος

Σποτ για τη γονιμότητα - Το συνέδριο που ακυρώθηκε (2021, Ιούνιος 14). *Flash.gr*. Ανακτήθηκε από: <https://www.youtube.com/watch?v=4bJvRXYgk8M> (πρόσβαση: 10/11/2022).

8-11-2021 Γεώργιος Πατούλης - Κωνσταντίνος Πάντος. "Υπογονιμότητα, Υπογεννητικότητα, Δημογραφικό".

8-11-2021 Γεώργιος Πατούλης - Κωνσταντίνος Πάντος. "Υπογονιμότητα, Υπογεννητικότητα, Δημογραφικό". Σχολή Γονέων Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κατερίνης. Ανακτήθηκε από: <https://www.youtube.com/watch?v=Q14w2dZ-Nk8> (πρόσβαση: 15/05/2022).